

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Historický ústav

**Protisovětská ozbrojená rezistence v Pobaltí
mezi lety 1944–1956**

Diplomová práce

Autor: Lukáš Kvíz
Studijní program: N0222A120001 Historie
Studijní obor: Historie
Forma studia: kombinovaná
Vedoucí práce: PhDr. Jiří Štěpán, Ph.D.

Hradec Králové, 2023

Zadání diplomové práce

Autor: Bc. Lukáš Kvíz

Studium: F21NK0011

Studijní program: N0222A120001 Historie

Studijní obor: Historie

Název diplomové práce: Protisovětská ozbrojená rezistence v Pobaltí 1944-1956

Název diplomové práce AJ: Anti-soviet armed resistance in the Baltic states 1944-1956

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se bude zabývat ozbrojenou rezistencí proti sovětské okupaci Litvy, Lotyšska a Estonska mezi lety 1944-1956. Úvodní část práce rozebere složité historické pozadí pobaltských států ve druhé světové válce, které je důležité k porozumění samotného poválečného odporu. Hlavním tématem pak bude výzkum partyzánských hnutí napříč baltskými státy. Budou popsány jejich motivace, struktury, taktiky a celkové úspěchy a neúspěchy ozbrojenců. Výzkum partyzánských hnutí bude časově ohraničen dobou reokupace Pobaltí v roce 1944 a uvolněním poměrů v roce 1956.

Prameny: Digitalizovaný archiv Výzkumného ústavu genocidy a odporu v Litvě Digitalizovaný archiv E-partizanu archyva Literatura: HIDEN, John: The Baltic Question during the Cold War, Routledge, 2008; MART, Laar: War in the Woods: Estonia's Struggle for Survival, 1944-1956, Washington, 1992; OJARS, Stefans: The Unknown War: The Latvian National Partisans' Fight Against the Soviet Occupiers 1944 ? 1956, Jēglava, 2011; WNUK, Rafał: Leśni bracia, Lublin, 2018; RAMANAUSKAS-VANAGAS, Adolfas: Many sons have fallen in the partisan ranks, Vilnius, 2018

Zadávací pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Štěpán, Ph.D.

Oponent: PhDr. Tomáš Hradecký, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 7.12.2021

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Hořátvi

Podpis autora:

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Jiřímu Štěpánovi, Ph.D. za rady a poznatky, které mi poskytl během zpracování kvalifikační práce.

Lukáš Kvíz

Anotace

KVÍZ, Lukáš. *Protisovětská ozbrojená rezistence v Pobaltí mezi lety 1944–1956* Hradec Králové: Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023, 97 s. Diplomová práce.

Diplomová práce pojednává o tématu protisovětské partyzánské války v Pobaltí od druhé okupace Sovětským svazem v roce 1944 až do úplného úpadku odboje v roce 1956. Úvodní část práce se zabývá historickým pozadím, které vedlo k ozbrojené rezistenci proti sovětským okupantům. Samotné téma odboje je rozděleno dle jednotlivých baltských zemí, tedy Litvy, Lotyšska a Estonska. Důraz práce je kladen na struktury a organizace partyzánských skupin, bojové akce, vnitřní život partyzánů či jejich motivace. Ve snaze zapojit odboj do kontextu Druhé světové války a poválečné reality v Evropě je prostor také věnován sovětskému teroru, sovětským bezpečnostním složkám či západním spojencům.

Klíčová slova: Lesní bratři, partyzáni, Pobaltí, Lotyšsko, Litva, Estonsko, NKVD, Sovětský svaz, ozbrojený odpor, guerillová válka, 2. světová válka

Annotation

KVÍZ, Lukáš. *Anti-Soviet Armed Resistance in the Baltics between 1944 and 1956* Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2023, 97 p. Master thesis.

The thesis discusses the topic of the anti-Soviet guerrilla war in the Baltic States since the second occupation by the Soviet Union in 1944 until the complete collapse of the resistance in 1956. The first part of the thesis introduces the historical background that led to the armed resistance against the Soviet occupiers. The topic of resistance itself is divided according to the individual Baltic countries, i.e. Lithuania, Latvia and Estonia. The emphasis of the work is on the structures and organizations of main partisan groups, combat actions, the inner life of partisans or their motivations. In an attempt to place the resistance in the context of the Second World War and post-war realities in Europe, part of the thesis is also devoted to the soviet terror policy, Soviet security forces or the Western Allies.

Keywords: Forest Brothers, partisans, Baltic states, Latvia, Lithuania, Estonia, NKVD, Soviet Union, armed resistance, guerrilla warfare, World War II

Obsah

Úvod.....	21
1. Dějinné pozadí.....	13
1.1. Emancipační procesy Pobaltských států.....	13
1.2. Litva.....	14
1.3. Lotyšsko.....	14
1.4. Estonsko.....	15
1.5. Meziválečné období republik.....	15
1.6. Krize parlamentarismu, uzurpace moci a směřování k autoritativní vládě.....	18
1.7. Anexe Pobaltí Sovětským svazem.....	21
1.8. Následky okupace a anexe.....	24
1.9. Okupace nacistickým Německem 1941–1944.....	25
1.10. Holocaust v Pobaltí.....	26
2. Obecný úvod k partyzánskému hnutí.....	28
2.1. Sovětská re-okupace 1944.....	28
3. Litva.....	32
3.1. Politické organizace.....	33
3.1.1. Nejvyšší výbor pro osvobození Litvy (VLIK).....	33
3.1.2. Protichůdné cíle a počáteční chaos.....	34
3.2. Počátek organizovaného ozbrojeného odporu.....	35
3.2.1. Litevská svobodná armáda (LLA).....	35
3.2.2. Všední život partyzánů a jejich aktivity.....	37
3.2.3. Bojové akce.....	39
3.3. Ochabnutí bojů.....	40
3.4. Litevské hnutí boje za svobodu (LLKS).....	41
3.5. Struktury litevských partyzánů.....	42
3.6. Úpadek.....	43
4. Lotyšsko.....	45
4.1. Společně s Němci a Kuronský kotel.....	45
4.2. Organizace lotyšského odporu.....	47
4.2.1. Počátek partyzánské války a lotyšské organizace.....	48
4.3. Život a úpadek lotyšských partyzánů.....	51

5.	Estonsko	54
5.1.	Společně s Němci a návrat Sovětů	54
5.2.	První rok okupace	56
5.3.	Partyzáni a konsolidace odboje	58
5.4.	Úpadek odboje	61
6.	Deportace	62
6.1.	Operace Priboi	62
6.2.	Deportace v Litvě	63
7.	Západ	65
7.1.	Reakce Západu	65
7.2.	Tajné služby	66
8.	Nepřítel	68
8.1.	NKVD	68
8.2.	Istrebki	69
8.3.	Infiltrace	70
	Závěr	72
	Seznam použitých pramenů a literatura	79
	Příloha	87

Úvod

Téma ozbrojené rezistence proti druhé sovětské okupaci Pobaltských zemí není v české historiografii nebo dokonce v české společnosti pole probádané nebo širěji známé. Úplnou absenci tohoto tématu v marxistické předrevoluční historiografii lze vysvětlit z očividných důvodů. Státy východní Evropy, které se po vítězství Rudé armády v 2. světové válce dostaly do sféry vlivu Moskvy, měly však každý svůj protisovětský, potažmo protikomunistický odboj, který ze své podstaty neměl žádné místo v marxistické historiografické vědě východního bloku. V některých zemích byla rezistence proti sovětské okupaci z několika příčin mnohem urputnější než v jiných. Mezi tyto země můžeme řadit právě Pobaltské země, tedy Litvu, Lotyšsko a Estonsko. Agresivní sovětské snahy podmanit si sousední země a národy ať už z čistě imperiálních, pragmatických nebo ideologických důvodů jako je šíření marxismu-leninismu byly ve východní Evropě typické pro značnou část 20. století. Je tomu až v posledních třiceti letech, tedy poté co došlo k pádu komunistických diktatur ve východním bloku v roce 1989, poté samotného Sovětského svazu v roce 1991, kdy je možné tato témata zkoumat. Nicméně srovnávat například málo početný československý třetí odboj, polské protikomunistické Prokleté vojáky vzešlé z Armii Krajowe nebo snad „poustašovské“ partyzánské oddíly v Jugoslávii se situací v Pobaltí jde však velmi těžko. Jediným srovnatelným odbojem může být Ukrajinská povstalecká armáda, která se uchýlila k protisovětským ozbrojeným aktivitám ve stejném období jako v Pobaltí. Pobaltské státy byly po rozdělení Evropy Hitlerem a Stalinem zcela pod vlivem Moskvy a anexí v roce 1940 se staly integrální a okem Moskvy neoddělitelnou součástí Sovětského svazu. Současný fašistický¹ režim Ruské federace, který se sám prohlašuje za dědice Sovětského svazu, dlouhá léta posilává směrem k jantarovému pobřeží Litvy, Lotyšska a Estonska a nikdy se, jak můžeme vidět na příkladu invaze na Ukrajinu v roce 2022, nesmířil s územními ztrátami v post-sovětském prostoru.

Pobaltský partyzánský odboj jde plně vědecky zkoumat až po roce 1991. První odborně vědecké publikace na toto téma začaly vycházet v Litvě, Lotyšsku a Estonsku až v druhé polovině 90. let, tedy až několik let poté, co státy znovu nabyly nezávislosti. Téma ozbrojené rezistence se nikdy ve větší míře nedostalo za hranice těchto států, bylo tomu až v posledním desetiletí, kdy

¹ Současný režim v Rusku splňuje veškerá kritéria, pro jeho označení jako fašistický. O režimu v Rusku jako o fašistickém mluví také historici a odborníci na post-sovětský prostor Timothy Snyder či Anne Applebaum. We Should Say It. Russia Is Fascist. The New York Times [online]. [cit. 2023-04-17]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html>.

vycházely první odborné práce v německém, polském či anglickém jazyce. Důvodů může být několik, kupříkladu fakt, že partyzánská hnutí byla prakticky rozdracena v první polovině 50. let minulého století a tyto snahy odporu byly Sovětským svazem cíleně vedeny v zapomnění. Nicméně díky tomu, že alespoň v prvních letech odporu bylo hnutí na pobaltské dobové poměry poměrně početné, zůstala vzpomínka na partyzány stále živá i během dlouhé okupace Sovětským svazem. Tato skutečnost umožní zkoumání tématu po pádu Sovětského svazu zejména prostřednictvím orální historie. Orální historie v případě, kdy totalitní režim neumožňoval zkoumání některého fenoménu, a naopak se ho snažil vrhnout v zapomnění, vstupuje do hry a přináší prostřednictvím vyprávění faktickou základnu pro zkoumání této problematiky.

Užití omezené sovětské marxistické historiografie je problémové. Je to kvůli jejímu častému zkreslení, úplné desinterpretace v ideologické či prosovětské či proruské rovině nebo prostě kvůli tomu, že neexistuje. Jako příklad poslouží výklad prvního záboru Pobaltí v roce 1940. Ten sovětská historiografie lživě vykládá jako pomoc lidu a dělnické třídy, nutný zásah proti fašismu a nacismu či vysvobození lidu ze spárů buržoazie a jeho ochranou před zahraniční intervencí.² Tento fungující scénář se pak stal vodítkem pro budoucí imperiální kroky Sovětského svazu potažmo Ruska jako jeho přiznanému pokračovateli. Dalším problémovým aspektem pohledu Sovětského svazu a jeho historiografie na události v Pobaltí ve 40. letech může být naprostá dezinterpretace nebo úplné zamlčování historických faktů jako je pakt Molotov-Ribbentrop ze strany pro-režimních historiků či současných politických představitelů.

Co se týče dobových dochovaných pramenů, tedy ne orální historie a její následnou analýzu zpracovanou historiky po roce 1991, tak z této doby se dochovala celá dlouhá řada dokumentů vedená represivními složkami jako například NKVD, který hrál v této době aktivní roli v potlačování partyzánských hnutí. Nicméně tato dokumentace, jako jsou zápisy z výslechnů, reporty vojáků, zprávy, evidence a další administrativní úkony spojené s odbojem, nebyla nikdy plně odtajněna. Množství písemností se však dochovalo i z řad odboje. Největší pramennou základnou však jsou osobní zápisky a paměti jedinců, kteří byli přímo účastní odboje. Jedním z takových pramenů jsou sepsané paměti. Díky pokročilé digitalizaci státní správy či vědeckých institucí v Pobaltí je dochovaná dokumentace z dob ozbrojené rezistence veřejně z velké části přístupná. Nejlépe je odboj zdokumentován a vědecky probádán v Litvě. Důvod je ten, že v Litvě byl odboj nejpočetnější a nejorganizovanější. Díky tomu vyšlo na toto téma v Litvě

² ŠVEC, Luboš, Vladimír MACURA a Pavel ŠTOL. Dějiny pobaltských zemí. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1996. Dějiny států. ISBN 80-7106-154-9. s. 223.

nejvíce odborných publikací, a to v nepoměrně větším množství než v Lotyšsku či Estonsku. Nejproduktivnější instituce na tomto poli je Litevské centrum pro výzkum genocidy a odporu,³ rozsáhlou digitalizací dokumentů zase provádí litevský web E-partizanų archyvas.⁴

Aktéry partyzánské války v Pobaltí, a tedy zdroje přímého svědectví můžeme rozdělit do tří skupin. V prvním případě se jednalo o pasivní aktéry, tedy většinové obyvatelstvo, které nebylo přímo zapojeno do odboje, nicméně mohlo s odbojem vyjadřovat alespoň vnitřní sympatie nebo naopak s jejich činy nesouhlasilo. V druhém případě se jednalo o samotné partyzány, tedy jedince a skupiny, kteří aktivně a se zbraní vystupovali z různých společných či individuálních důvodů proti sovětské okupaci. Třetí skupinou byli představitelé či zástupci sovětského režimu, ty pak můžeme dělit na domácí sympatizanty a podporovatele režimu nebo na sovětské instituce či represivní složky, jako například NKVD (Lidový komisariát vnitřních záležitostí).

Práce je geograficky ukotvena v prostoru (severo)východní Evropy, pro který se v současnosti užívá pojmu Baltské či Pobaltské státy. V češtině pak užíváme často zkráceného termínu Pobaltí. Pobaltí, jak název napovídá, je v dnešní době termín užívaný pro uskupení tří států na břehu Baltského moře. Těmi státy jsou Estonsko, Lotyšsko a Litva. Současné Pobaltí a jeho hranice můžeme vytyčit hlavně na politickém základě. Dějinný vývoj těchto států se však v mnohém radikálně lišil. Na území Pobaltí se v dějinách vystřídala řada státních, politických či spolkových útvarů. Tím bylo například Litevské velkoknížectví, které se postupně integrovalo do Polsko-litevské unie. Dále to byly historické země jako Livonsko nebo Kuronsko. Svou dějinnou stopu zde měl také stát Řádu německých rytířů, který měl za úkol christianizovat region pohanských Prusů. Výsadní postavení měl v regionu rovněž svaz německých obchodních měst tzv. Hansa, ta působila v Pobaltí hlavně ve městech Tallinn, Riga a Memel. Dalšími zásadními aktéry byla v regionu také dvě impéria, švédské a ruské. Švédská mocnost skrze svou politickou ambici plného ovládnutí Baltského moře (dominium maris baltici) ovládala na čas prakticky celé dnešní Estonsko a skrze rodinu Vasů měla také zásadní vliv na politiku Polska. Poslední mocností do počátku 20. století bylo ruské impérium, které se se Švédskem utkalo o nadvládu v tomto regionu v několika Severních válkách a vládlo v Pobaltí až do jeho pádu v roce 1917.

Současné moderní státy Pobaltí spojuje kultura, jazyk (v případě Lotyšska a Litvy), měna nebo nadnárodní uskupení jako NATO a EU. Velmi blízké a přátelské vztahy pak hlavně umocňuje

³ Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Vilnius, založeno v roce 1992.

⁴ E-Partizanų archyvas Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba [online]. Dostupné z: <https://epartizanai.archyvai.lt>.

sdílená historická zkušenost. Tato sdílená historická zkušenost je však omezena zhruba na poslední dvě století. Právě tento faktor sdílené dějinné zkušenosti nám umožňuje zkoumat téma práce jako jeden společný fenomén napříč Pobaltím. Dějiny moderních a nezávislých států Estonska, Lotyšska a Litvy se začínou psát až roku 1917. Od této chvíle své politické dějiny a vývoj začaly státy v Pobaltí sdílet a v historických milnících byly takřka totožné, a to až do současnosti. Proto jsem se rozhodl pojmout výzkum partyzánského hnutí jako jednoho celobaltického fenoménu. Partyzánské hnutí, zvané také jako Lesní bratři, je mezi státy v Pobaltí sdílenou kulturní a historickou zkušeností a společenské povědomí o odboji proti sovětské agresi je zvláště v době vzkříšené agresivity Ruské federace v postsovětském regionu aktuálnější než dříve.

Pro potřeby tohoto tématu je nutné také jasně časově vymezit období, které se bude zkoumat. Obecně řečeno, protisovětský odboj v Pobaltí proti druhé sovětské okupaci probíhal od začátku tzv. Baltické operace. Baltická operace byla ofenziva Rudé armády proti silám nacistického Německa s cílem vytlačit Hitlerova vojska z Pobaltí a region znovu obsadit. To se podařilo sovětskému vojsku v polovině roku 1944. Okupace trvala až do roku 1991 a pokud nepočítáme tříletou okupaci nacistickým Německem z let 1941-1944, trvala ta sovětská dlouhých 50 let. Stěžejní pro výzkum je pak časově vymezit a rozdělit ozbrojenou rezistenci a rezistenci neozbrojenou jako byl např. disent, který byl aktivní celou dobu okupace. Ozbrojenou rezistenci jsem pro potřeby této práce časově ohraničil mezi roky 1944 a 1956. Největším zlomem pro hnutí odporu v Pobaltí byl sice z mnoha důvodů rok 1953, kdy zemřel Josif Stalin a totalitní režim Sovětského svazu zvolnil svoje represálie a nabídl partyzánům jistý druh amnestie. Nicméně odpor pokračoval, ač ve výrazněji omezenější formě, dál. Rok 1956 jsem vybral z několika důvodů. Obecně se dá říci, že režim v tomto období a pod novým vedením již procházel uvolněním a lehkou liberalizací či destalinizací. Proběhla vlna amnestií, politických rehabilitací, uvolnění cenzury, došlo k zastavení největších čistek a hlavně, došlo k zastavení masových deportací z Pobaltí. O tomto roce 1956 pak můžeme mluvit jako o symbolické či druhé smrti Stalina. Jeho nástupce Chruščov v utajeném projevu odmítl politiku představovanou Stalinem a pro Sovětský svaz začala nová éra, pro kterou se obecně používá pojem dobá tání. Pobaltští partyzáni byli v tomto období de facto poraženi, masivně se vzdávali, využívali amnestií a z dalších důvodů jako materiálních a personálních nemohli ve svém odporu efektivně pokračovat. Nebyl to sice definitivní konec ozbrojeného odporu, jednotlivci a menší skupinky ve velmi omezené a nesignifikantní míře občasně sáhli k násilí a sabotážím, tyto činy byly však již v širokém měřítku dobové reality spíše symbolické.

Pro porozumění rozsáhlé ozbrojené rezistence v Pobaltí je naprosto nezbytné pochopit dějinná období tomuto fenoménu předcházející. Bez dějinného pozadí nelze plně pochopit důvody, motivace nebo vyšší cíle, které vedly desetitisíce lidí uchýlit se do baltských lesů a mokřad a vést boj s nepřítelem, který je několikanásobně převyšoval materiálně i početně. Považuji tedy za nutné nastínit v kostce tyto dějinné události a milníky: nezávislost Pobaltských států v roce 1918 a jejich prvorepublikové období, postupná přeměna v autoritativní režimy, anexe Pobaltí Sovětským svazem v roce 1940 a z toho vyplývající destrukce republik, sovětizace, masové deportace obyvatelstva, dále pak okupace nacistickým Německem mezi lety 1941 a 1944 a konečně, druhá sovětská okupace v druhé polovině roku 1944. Pro potřeby výzkumu je také nasnadě vysvětlit pojem guerillové (partyzánské) války obecně. Zmíněné události budou blíže popsány v samostatných kapitolách.

Historik nemůže nikdy plně nahlédnout do vnitřního světa aktérů těchto popisovaných událostí, a to i přestože existuje celá řada přímých a individuálních svědectví, které jsou zaznamenány v denících nebo z vyprávění svědků. Jedním z hlavních důvodů je nemožnost pojmut fenomén partyzánského hnutí v celé své totalitě a rozsahu. Vyvstává však problém i s jazykovou stránkou věci. Existuje pravděpodobně velmi málo historiků, kteří ovládají všechny jazyky zainteresovaných stran, tedy litevštinu, lotyštinu, estonštinu, ruštinu, angličtinu a polštinu. Jazyky pobaltských národů jsou z logiky věci nejdůležitější. Druhým nejdůležitějším jazykem, ve kterém se fenomén partyzánského hnutí „odehrává“, je ruština. Ruština je po obsazení oficiálním jazykem v Pobaltí a je také pohledem partyzánů jazykem nepřítele a celého nepřátelského režimu a jeho ideologie. Menší roli pak hraje jazyk polský a anglický. Polština a Polsko hraje roli jednak svojí geografickou polohou blízkou Pobaltí a také díky snahám propojení hnutí s polskými „Prokletými vojáky,“ kteří rovněž vedli ozbrojený odpor proti Sovětskému svazu. Přítomnost anglického jazyka se může zdát překvapující. Nicméně, díky však již v této době velmi napjatým vztahům mezi východním blokem a západními mocnostmi, existuje rozsáhlá, dochovaná a přístupná dokumentace americké organizace CIA a britské MI6, které prováděly špionáž na území SSSR. Není pak třeba dodávat, že právě západní mocnosti projevovaly vysokou zainteresovanost v hnutí odporu a s antikomunistickým odbojem z ideologického a mocenského hlediska v omezené míře sympatizovaly. Další velkou překážkou k plnému poznání tohoto tématu je absence zdrojů z „druhé strany“, tedy od sovětských dobových aparátů. Archivy v Rusku na toto téma nebyly nikdy plně veřejné a přístupné. Pramenná základna je tedy v tomto směru neúplná a omezená.

Cílem práce není ani nemá být hodnotit partyzánské hnutí, ale spíše snaha přinést relevantní informace o hnutí a zasadit je do dobového kontextu v Pobaltí těsně po 2. světové válce, vysvětlit mnohdy protichůdné motivace a ideologické pozadí partyzánů jako byl nacionalismus, antisemitismus a antikomunismus, porovnat situaci odporu v Pobaltských zemích, vysvětlit proč došlo k masové rezistenci až při druhé, ne první anexi Sovětským svazem, vysvětlit co bylo skutečným cílem rezistence, rozebrat otázku kdo vlastně byli partyzáni a k čemu se hlásili nebo popsat kdo byl fyzickým nepřítelem partyzánů na bitevním poli. Část práce se bude také zabývat ozbrojeným odporem v praxi a strukturám partyzánských skupin.

1. Dějinné pozadí

1.1. Emancipační procesy Pobaltských států

Konec 1. světové války přinesl rozpad tří impérií. Jedním z nich bylo roku 1917 Ruské impérium, které upadlo po bolševické revoluci na několik let do občanské války. Tyto události nastartovaly pro baltské národy emancipační proces vedoucí až k jejich nezávislosti. V dobové politické realitě končící 1. světové války existovaly pro Pobaltí tři možnosti dalšího vývoje; připojení k Německu, pokus o autonomii v rámci ruského státu (kupříkladu po vzoru Finska⁵) nebo vyrazit cestou úplné emancipace ke vzniku nezávislých států s posvícením dohodových mocností.⁶ Rusko však po uzavření brestlitevského míru v březnu 1918 se soupeřícím Německem vystoupilo z války a vzdalo se nakrátko celého regionu, který obsadila německá armáda a fyzicky ho okupovala. Scénář připojení baltských národů k Německu mohl skutečně nastat. V Pobaltí existovala historicky početná minorita baltských Němců a celý region byl historicky ovlivněn německou kulturou a politickou sférou zejména v pruském období. Jenom v Livonsku baltští Němci vlastnili až 74% půdy⁷ a v Kuronsku se zase možnost připojení k Německu těšila velké popularitě.⁸ Pobaltí se stalo pro Německo cestou, jak zamezit nově vznikajícímu bolševickému Rusku přístup k moři a region se stal determinantem budoucí mocenské nadvlády na Baltském moři. Nicméně v době, kdy je porážka Německa v 1. světové válce takřka nevyhnutelná, ztrácelo Německo postupně sílu a politickou vůli region anektovat. Pobaltské elity již postupně dovršily svůj emancipační zápas a postupně prohlašovaly oficiální nezávislost a hledaly pro ni uznání u světových mocností a organizací. Další překážkou pro pokojný vznik republik byly revanšistické snahy nyní již bolševického Ruska o opětovnou nadvládu nad regionem. Kolaps carského imperiálního Ruska společně s porážkou Německa tak vytvořil unikátní chvilkovou příležitost pro vytvoření nových států na baltském pobřeží. Nicméně republiky, které byly ještě v úplném zárodku, si nejdříve musely vybojovat svoji nezávislost silou. Každý stát se k tomu dopracoval odlišnou cestou.

⁵ Finské velkoknížectví bylo do roku 1917 součástí Ruského impéria, nicméně těšilo se jisté formy autonomie. Ta se vztahovala například na zákonodárství, školství nebo armádu.

JUTIKKALA, Eino a Kauko PIRINEN. Dějiny Finska. Praha: Lidové noviny, 2001. Dějiny států. ISBN 80-7106-406-8. s. 190-194 a 200-203.

⁶ ŠVEC, Dějiny baltských zemí. s. 151.

⁷ HIDEN, John a Patrick SALMON. The Baltic Nations and Europe: Estonia, Latvia and Lithuania in the Twentieth Century. Routledge, 1994. ISBN 978-0582256507. s. 17.

⁸ Tamtéž, s. 26.

1.2. Litva

Litva se pokusila jít k nezávislosti nejprve monarchistickou cestou, jelikož si její revoluční rada zvolila v červnu 1918 za krále německého vévodu Uracha.⁹ Tento koncept byl sice opuštěn, vykresluje ale dobře litevský zájem přeorientovat se po válce politicky na Německo. Litevská rada vyhlásila nezávislost však již v únoru 1918 a v dokumentu, který odkazoval na poměrně nový koncept práva národů na sebeurčení, mimo jiné ustavila Vilnius jako hlavní město státu.¹⁰ Tato zmínka o Vilniusu se stala na dlouhá léta původcem nesváru v polsko-litevských vztazích a určila téma politiky budoucích litevských vlád. Vilnius jako nárok Litvy byl uznán Sověty v litevsko-sovětské mírové smlouvě z 1920. Do čela obnoveného státu se postavil na dlouhá léta Antanas Smetona.¹¹ Vítězná litevská válka za nezávislost trvala od roku 1918 do roku 1920.

1.3. Lotyšsko

V Lotyšsku byla situace nejsložitější. Lotyšsko bylo hlavním bitevním polem mezi ruskou a německou armádou na řece Daugavě a elitní lotyšské jednotky, jako byly například Lotyšští střelci,¹² zasáhly aktivně do bojů. Dalším problémem byla nezanedbatelná podpora komunismu v Lotyšsku.¹³ Významným aspektem byla rovněž zmíněná početná německá menšina, zejména v Kuronsku, jejíž zemská rada dokonce požádala rezolucí Německo, aby se Kuronsko, Livonsko a jižní Estonsko oficiálně připojilo k Německé říši.¹⁴ Německý element se také projevil ve zbudování paramilitární organizace s názvem Baltische Landeswehr, která se národnostně skládala převážně z německého obyvatelstva a byla také iniciována německou aristokracií.¹⁵ Tato jednotka měla s lotyšskou armádou nedřívě společný cíl, osvobodit zemi od bolševické invaze, která nastala po vyhlášení nezávislosti země lotyšskou radou 18. listopadu 1918. Touto radou byla také zvolena provizorní vláda do jejíhož čela stanul Kārlis Ulmanis. Válka o nezávislost byla vedena zejména proti bolševickým, ale také proti německým restauračním silám. Lotyšské armádě se podařilo úspěšně vytlačit bolševiky i Němce a v srpnu 1920 byla podepsána lotyšsko-sovětská mírová smlouva, která oficiálně uznala nezávislost Lotyšska.

⁹ Německý princ, který volbu přijal a zvolil si jméno Mindaugas II. po slavném litevském velkoknížeti Mindaugovi.

¹⁰ Lietuvos Nepriklausomybės Aktas (Zákon o nezávislosti Litvy) podepsán litevskou radou 18. února 1918.

¹¹ ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí. s. 154.

¹² Latviešu strēlnieki, elitní lotyšská armáda působící ve službách carské, později bolševické armády.

¹³ HIDEN, The Baltic Nations and Europe. s. 38.

¹⁴ ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí. s. 156-157.

¹⁵ HIDEN, The Baltic Nations and Europe. s. 33.

1.4. Estonsko

Území Estonska bylo ušetřeno hlavních bojů 1. světové války, nicméně válka samozřejmě dopad na obyvatelstvo měla, jen například do ruské armády bylo naverbováno až 100.000 Estonců.¹⁶ Podobně jako v Lotyšsku, žila v Estonsku početná německá aristokracie čerpající svůj vliv z pozemkového vlastnictví. Ta se snažila o vytvoření monarchistického státu s názvem Spojené baltské vévodství¹⁷, které mělo velmi úzce spolupracovat s poválečným Německem.¹⁸ Estonská revoluční komise sešla 24. února 1918, ustanovila provizorní vládu v čele s Konstantinem Päsem, politikem a bojovníkem za estonskou samostatnost a vyhlásila nezávislost země, ozbrojený konflikt v zemi začal bezprostředně poté. Estonské nacionální síly nejdříve společně s lotyšskými silami nejdříve porazily a vyhnaly zbytky německé armády. Estonská osvobozená válka se vedla však zejména proti ruským silám, jak Rudé, tak Bílé armádě. Válka zahrnovala řadu bitev a potyček, kdy nejdříve estonské síly úspěšně odrazily sovětský útok a nakonec zahájily protiútok, která vytlačila ruské síly z Estonska. Protiútok byl natolik úspěšný, že estonská armáda obsadila ruské město Pskov a dostala se na dohled také od Petrohradu. Bolševický režim v Rusku volal po míru s Estonskem mnohem dříve než s Litvou a Lotyšskem, důvodem byla obava bolševiků, že by Bílá armáda mohla využít Estonsko jako základnu pro útoky na blízký Petrohrad.¹⁹

1.5. Meziválečné období republik

Sovětsko-baltské války v letech 1918-1920 byly předzvěstí politiky, kterou SSSR uplatňoval pro získání vlivu na vývoj regionu v letech budoucích. Sověti se snažili využít situace nastalé po porážce Německa a vrátit zpět Pobaltí pod svou kontrolu. Na dočasně okupovaných územích v Pobaltí vyhlášovali krátko trvající sovětské republiky v čele s místními komunisty.²⁰

Vznik samostatného Estonska a Lotyšska byl pro tyto národy první zkušeností, kdy nabyly svobody a mohly si poprvé ve svých dějinách určovat politické a kulturní směřování dle vlastního scénáře. Situace byla však odlišná u Litvy. Litva navazovala na slavnou historii, která sahala až k vrcholnému středověku, kdy Litevské velkoknížectví patřilo k největším státním

¹⁶ ANDREW, Parrott. *The Baltic States from 1914 to 1923: The First World War and the Wars of Independence. Baltic Defense Review*. 2002, (8). s. 144.

¹⁷ Vereinigtes Baltisches Herzogtum.

¹⁸ ANDREW, Parrott. *The Baltic States from 1914 to 1923: The First World War and the Wars of Independence. Baltic Defense Review*. 2002, (8). s. 145.

¹⁹ HIDEN, John a Patrick SALMON. *The Baltic Nations and Europe: Estonia, Latvia and Lithuania in the Twentieth Century*. Routledge, 1994. ISBN 978-0582256507. s. 38.

²⁰ ŠVEC, *Dějiny pobaltských zemí*. s. 162.

útvary v Evropě a později společně s Polskem patřila Litva k hegemonům regionu východní Evropy. Vakuum, které vzniklo na pobřeží Baltského moře po porážce Německa v 1. světové válce a územních ústupcích carského Ruska se pro svoje politické záměry s regionem snažilo využít mnoho frakcí. Mezi nejvýznamnější frakce patřila bolševická vojenská síla, která měla za cíl šířit komunismus v regionu a vzdorovat nově vzniklým nezávislým státům. Dále pak baltské německé dobrovolnické jednotky zastupující zájmy Německa, které se snažily chránit zájmy německé menšiny v regionu a udržet si svůj vztah k Německu. Dalšími byly estonské, lotyšské a litevské národní síly složené z místních dobrovolníků a vojenských jednotek, které bojovaly za nezávislost a suverenitu svých zemí. Další frakcí byly tzv. Freikorps, pravicové polovojenské jednotky složené z bývalých německých vojáků, které podporovaly obnovu Německé říše a stavěly se zejména proti bolševickým silám. Dalším aktérem byly britské a francouzské jednotky, které poskytovaly během konfliktu vojenskou podporu pobaltským státům a tím reprezentovaly zájmy Dohody. Zájem dohodových mocností byl zřejmý: oslabení vlivu Německa v regionu a vybudování hráze proti imperiálním zájmům Ruska jako takového a proti šíření ideologie komunismu.²¹ Velkou roli hrála pak také podpora spřáteleným demokratickým režimům ve východní Evropě. V Pobaltí to pak byla více Británie než Francie, ta se soustředila zejména na střední Evropu. Nezávislost pobaltských zemí nebyla všemi okamžitě ve světě uznána a státy čelily různým vnitřním i vnějším výzvám, včetně ozbrojených konfliktů. Chaos v poválečném Pobaltí završila Západoruská dobrovolnická armáda, tzv. Bermontovci, což byla protibolševická bělogvardějská armáda složená z Němců, která se hlásila k ruskému admirálovi Kolčakovi. Ta se nejdříve stavěla proti bolševickým silám a poté proti národním armádám z Pobaltí.

Pobaltské státy můžeme svým vývojem přirovnat k meziválečným demokraciím ve střední Evropě, včetně Československa. Demokratické státy, které se na politické mapě Evropy objevily z rozvalin poražených mocností nejdříve musely své hranice vztyčit silou a poté čelit vnějším ohrožením i vnitřním problémům. Válečné události v regionu střední a východní Evropy pokračovaly ještě minimálně do roku 1921. Tento fakt ovlivnil na dlouhá léta jejich politiku. Nově vzniklé státy východní a střední Evropy se v meziválečném období potýkaly s podobnými problémy při etablování a vytváření raných demokratických systémů. Společnými znaky slabosti těchto států byly; slabé instituce potřebné k udržení stability, málopočetné politické strany, kterým chyběl dostatek silných a zkušených osobností, dopady hospodářské krize na ekonomiku či etnické a národnostní napětí. V případě Pobaltí to bylo kvůli velkým

²¹ HIDEN, *The Baltic Nations and Europe*, s. 62.

počtům židovského obyvatelstva a německým, ruským, běloruským či polským menšinám.²² Dále pak také hledání si svého místa v kontextu evropské politiky, teritoriální spory se sousedními zeměmi, pozemkové reformy²³ a zejména značné vnější a vnitřní ohrožení státnosti. Za vnitřní ohrožení parlamentarismu, na který se v Pobaltí kladl velký důraz,²⁴ můžeme považovat snahy extrémních pravicových a levicových frakcí či sérii státních převratů, které v případě Pobaltí vzešly od ambiciózních politiků se snahou uzmout si více moci. Baltské státy čelily také vnějšímu ohrožení svých státností. Nejzřejmější hrozbou suverenity z vnějšku byl Sovětský svaz, který sice uznal nezávislost všech tří zemí, neopustil ale myšlenku vrátit region pod svoji správu. Druhým nebezpečím byla sílicí expanzivní politika nacistického Německa a třetím vnějším ohrožením bylo Polsko, a to kvůli nevyřešeným územním sporům s Litvou.

V letech těsně po nabytí nezávislosti vedla také Litva válku o svoje hlavní město s Polskem. Kromě ostrého boje o Vilnius (polsky Wilno) byl mezi státy taky spor o samotnou podstatu a podobu obou států, které spojuje historie.²⁵ Litva v čele s Antanasem Smetonou odmítala polské návrhy na obnovu společného státu a rovněž neuhnula ze svého historického nároku na Vilnius. Přední polský nacionalista Roman Dmowski zastával například stanovisko, že by celá Litva měla být nějakým způsobem inkorporována do polského státu.²⁶ Zásadní roli však hrálo národnostní složení obyvatelstva v samotném Vilniusu, které hrálo silně v neprospěch Litvy (3000 Litevců, což bylo zhruba 2% obyvatel města).²⁷ Polská armáda tak obsadila Vilnius a držela město do roku 1939. Otázka Vilniusu byla pro Litvu ústředním politickým cílem, kterému byla podřízena celá zahraniční politika Litvy v době mezi válkami a politika země se nevraživostí vůči Polsku dá charakterizovat jako celek.²⁸ Důležité je také zmínit, že Sovětský svaz po své vlastní porážce v Polsku neuznával nárok Polska na Vilnius, ale přisuzoval ho Litvě.²⁹

²² Menšiny tvořily v Lotyšsku 25%, v Litvě 15% a v Estonsku 8% obyvatelstva. ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí. s. 179.

²³ V Pobaltí došlo k masivním pozemkovým reformám, jen v Estonsku prošlo reformou až 96% veškeré půdy, Tamtéž, s. 49.

²⁴ Tamtéž, s. 48.

²⁵ Lublinská unie z roku 1569 spojila Polské království s Litevským velkoknížectvím až do třetího dělení Polska roku 1795.

²⁶ STALIŪNAS, Darius a Dangiras MAČIULIS. Lithuanian Nationalism and the Vilnius Question, 1883-1940. Marburg: Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung, 2015. ISBN ISBN 978-3-87969-401-3. s. 70.

²⁷ Tamtéž, s. 28.

²⁸ Tamtéž, s. 95.

²⁹ MACIEJEWSKI, Witold. Baltic Sea Region: Cultures, Politics, Societies. Uppsala: Baltic University Press, 2002. ISBN 91-973579-8-7. s. 81.

1.6. Krize parlamentarismu, uzurpace moci a směřování k autoritativní vládě

Pobaltské země se na počátku dvacátých let 20. století mohly pyšnit, přes dlouhou řadu problémů, svou relativní demokratičností, parlamentarismem a funkčním právním státem. V tomto období také zažívaly nebývalý rozkvět kultury a vzdělanosti skrze zakládání univerzit a rapidní zvýšení gramotnosti. Avšak přes zdánlivě pozitivní vývoj došlo v druhé polovině dvacátých a třicátých let k sérii krizí, které u všech tří zemí vedly k nastolení autoritativních režimů. Postupný skluz k autoritativnímu vedení státu vzešel z pocitu ohrožení od extremistických skupin či z agresivní rétoriky mocnějších sousedů. Problematické bylo však to, že k některým autoritativním opatřením ne vždy došlo na reálném základě a pocit strachu z ohrožení demokratičnosti sloužil jako pouhá záminka k uzurpaci moci. Liberální a demokratické systémy, který neměly prakticky žádnou tradici³⁰ a nemohly v dobové politické realitě obstát. Byly křehké, snadno zneužitelné extremisty, vedly k vyšší míře korupce, vysoké míře vládních krizí a častým volbám. To se nejvíce projevilo v Estonsku, které mělo jednu z nejliberálnějších ústav na světě³¹ a která dávala širokou autonomii menšinám.³²

K prvnímu vážnému ohrožení demokracie došlo právě v Estonsku, a to ve formě zmařeného ozbrojeného komunistického převratu v prosinci roku 1924. Přebrot byl organizován estonskými komunisty pod záštitou Kominterny a byl prokazatelně řízen přímo ze Sovětského svazu.³³ Komunističtí pučisté byli při pokusu zlikvidováni a následně zatčeni nebo popraveni, řada z nich však uprchla do exilu do Sovětského svazu nebo se skrývala. Za tento pokus byla Komunistická strana Estonska (EKP) zakázána.³⁴ Neúspěšný pokus o převrat a jeho následky zvýšily napětí mezi Estonskem a Sovětským svazem a zásadně přispěly k nevraživosti estonské společnosti vůči svému sousedovi a vůči ideologii komunismu.

Na začátku třicátých let se v Estonsku začal plně projevovat dopad velké hospodářské krize a politický život v Estonsku začal směřovat nedemokratickým směrem. Zlom v Estonsku nastal v letech 1933 a 1934, kdy mocenské duo Konstantin Päts, který byl nejvlivnějším estonským meziválečným politikem a dlouholetým předsedou vlády společně s generálem Johanem Laidonerem převzali nenásilně moc ve státě. Hlavní, avšak falešnou, záminkou bylo podezření,

³⁰ Kromě fungování sejmu (litevsky seimas) a jeho relativní proto-demokratické formě v období Polsko-litevské unie.

³¹ ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí.s. 178.

³² ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí s. 179.

³³ TOIVO, Miljan. Historical Dictionary of Estonia. 2nd edition. Rowman & Littlefield Publishers, 2015. ISBN 978-0810872448. s. 208.

³⁴ Tamtéž, s. 207.

že politická opozice, extrémně pravicové hnutí Vapsů skládající se z válečných veteránů, hodlalo provést státní převrat. Druhou záminkou bylo nastolení režimu, který by efektivněji vzdoroval zahraničnímu vměšování.³⁵ Změna režimu spočívala nejdříve ve změně ústavy a poté ve zřízení úřadu prezidenta.³⁶ Funkce nového prezidenta si vyžadovala volby, v nich měl největší šanci na vítězství kandidát hnutí Vapsů generál Andreas Larka. Toto pravděpodobné vítězství Vapsů dalo do pohybu síly předsedy vlády Pätsa, ten vyhlásil nouzový stav a společně s nově jmenovaným šéfem armády Laidonerem se chopili fakticky veškeré moci v zemi. Prezidentské volby byly odsunuty do doby skončení výjimečného stavu.³⁷ Fakt, že by volby pravděpodobně vyhrál kandidát extrémně pravicových Vapsů neznamenal, že fašistické hnutí či myšlenky v Estonsku nabíraly na popularitě, ale spíše nespokojenost s nefunkčním parlamentarismem a dopady hospodářské krize.³⁸ Reakce Sovětského svazu na převrat v Estonsku nebyla valná kvůli tomu, že hnutí Vapsů, ze své ideologické podstaty antikomunistické hnutí, bylo viděno okem Moskvy jako nepřátelské. Konstantin Päts, který se alespoň na oko a ze zjištěných důvodů vymezoval proti fašistické opozici, byl pro Moskvu nejpříjemnějším kandidátem.³⁹ Nepotvrdily se ani spekulace, že by byl Päts přímým kandidátem SSSR ve smyslu přímé finanční podpory či zákulisních politických her.⁴⁰ Období od převratu až do sovětské okupace se kvůli umlčování opozičních hlasů nazývá období ticha. Päts rozpustil všechny strany a místo nich vznikl zvláštní politický systém. Estonsko se neproměnilo v totalitní diktaturu s ústřední státní ideologií, nicméně režim se v mnoha ohledech utužil a až do okupace ho lze nazývat spíše jako autoritativní. Narozdíl od Litvy a Lotyšska se v meziválečném Estonsku neprojevovaly širší sympatie k fašismu.⁴¹

Litva vedla ve dvacátých letech souboj s Polskem na bitevním i politickém poli. Kromě Vilniusu byla sporná také další území Litvy: strategicky důležitý přístav Klaipėda a také tzv. Malá Litva.⁴² Z pohledu Litvy „dočasným“ hlavním městem republiky v meziválečném období byl Kaunas. Litevská společnost byla většinově silně katolická a zemědělská, z čehož vyplývalo její pravicově konzervativní a antikomunistické smyšlení. Na rozdíl od Estonska byla Litva také

³⁵ VALGE, Jaak. Foreign Involvement and Loss of Democracy, Estonia 1934. *Journal of Contemporary History* [online]. 2011(Vol. 46, 4), 788-808 [cit. 2023-08-31]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41305359>. s. 789

³⁶ ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí s. 190.

³⁷ VALGE, Jaak. Foreign Involvement and Loss of Democracy, Estonia 1934. *Journal of Contemporary History* [online]. 2011(Vol. 46, 4), 788-808 [cit. 2023-08-31]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41305359>. s. 793

³⁸ ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí s. 190.

³⁹ VALGE, Jaak. Foreign Involvement and Loss of Democracy, Estonia 1934. *Journal of Contemporary History* [online]. 2011(Vol. 46, 4), 788-808 [cit. 2023-08-31]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41305359> s. 799

⁴⁰ Tamtéž, s. 800.

⁴¹ ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí. s. 192.

⁴² Klaipėda a region tzv. Malé Litvy byl do roku 1923 pod správou Společnosti národů.

silně naladěna vůči Polákům a Židům, kteří tvořili největší menšiny v zemi.⁴³ Odvrat od počátečního demokratického směřování Litvy k autoritativnímu režimu nastal jako jeden z prvních ve střední a východní Evropě, a to již v roce 1926. Po řadě skandálů, neúspěchů v zahraniční politice a ekonomické krizi prohráli do té doby vládnoucí Křesťanští demokraté volby na úkor koalice levice.⁴⁴ Tato nová vláda sice rozvolnila politický režim, avšak její levicová politika umožnila profilaci komunistů a některé radikální komunisty také amnestovala⁴⁵ a začala přeorientovávat Litvu na Sovětský svaz.⁴⁶ Situace v zemi byla vypjatá, obě strany pravolevého politického spektra se osočovaly z přípravy převratu, pořádaly demonstrace a vyhrocovaly rétoriku. Tato situace v kombinaci s ekonomickou krizí a frustrací z otázky Vilnius mohla velmi dobře vést také k občanské válce. Nicméně vyústila v prosincový vojenský, ale však masivně nekrvavý, převrat v Kaunasu.⁴⁷ Záminkou pro puč měla být příprava puče „z druhé strany“, snaha zastavit polonizaci země a zastavení probolševického směřování levicové vlády.⁴⁸ Sovětský svaz byl zainteresován ve věci a toužil mít v Litvě ideologického spojence, vynaložil tak prostředky pro podporu levicových frakcí, které padaly na úrodnou půdu ve smyslu podpory pro komunistický puč.⁴⁹ Převrat vyzdvihl k moci nejkonzervativnější stranu země, Litevskou národní unii a do čela země na dlouhá léta usedl Antanas Smetona. Převrat znamenal značné omezení politického života a v roce 1935 pak autoritativní režim sáhl až k zastavení činnosti opozičních stran. Díky konzervatismu, anti-komunistickému étosu a v prvé řadě kvůli značnému sepětí režimu s katolickou církví,⁵⁰ můžeme tento režim přirovnat k italskému fašismu. Extrémně pravicové aspekty vládnutí sloužily jako jedna z mnoha záminek první sovětské okupace v roce 1940.

V Lotyšsku došlo k omezení parlamentarismu a demokracie ve stejný rok jako v Estonsku, v roce 1934. Prominentní postavou byl několikanásobný předseda vlády Kārlis Ulmanis a jeho

⁴³ ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí. s. 187.

⁴⁴ MISIUNAS, Romuald J. Fascist Tendencies in Lithuania. *The Slavonic and East European Review* [online]. Modern Humanities Research Association, 1970, 48(110), 88-109 [cit. 2023-08-31]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/4206165> s. 91.

⁴⁵ Tamtéž, s. 92.

⁴⁶ ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí. s. 187.

⁴⁷ O převratu v Kaunasu na mezinárodní rovině hlásilo jako úplně první Rádio Praha. Bylo to díky českému diplomatovi Jan Galiovi v Litvě, který zrovna do země přicestoval.

KASPARAVIČIUS, Algimantas. Views of Western countries on the 1926 coup d'état in Lithuania. *Lithuanian Historical Studies* [online]. 2007, 12, 113-140 [cit. 2023-08-31]. s. 118-119 Dostupné z: https://brill.com/view/journals/lhs/12/1/article-p113_6.xml?language=en

⁴⁸ KYDYRALIEVA, Saltanat. Evolution of Parliamentary Institutions in the Baltic States. *MANAS Journal of Social Studies*. 2017, 6(4). s. 668.

⁴⁹ KASPARAVIČIUS, Algimantas. Views of Western countries on the 1926 coup d'état in Lithuania. *Lithuanian Historical Studies* [online]. 2007, 12, 113-140 [cit. 2023-08-31]. s. 126. Dostupné z: https://brill.com/view/journals/lhs/12/1/article-p113_6.xml?language=en.

⁵⁰ Litevskou národní církví, nikoli k Vatikánu, ten totiž přisuzoval Vilnius Polsku.

pravice strana lotyšských zemědělců. V případě Ulmanise můžeme použít označení diktátor, na rozdíl od režimu v Litvě a Estonsku si totiž Ulmanis vypěstoval i významný kult osobnosti a oslovování *Vūdce lidu* či *Vūdce*.⁵¹ Ulmanis vyhlásil výjimečný stav, zrušil politické strany a parlamentarismus byl nahrazen vládami odborníků. Staronový vůdce země nechal také pozatýkat řadu představitelů z řad fašistických lotyšských skupin či sociálních demokratů, proti kterým vedl hlavní úder puče.⁵² To vše pod záminkou ochrany země před vnitřním i vnějším ohrožením. Nicméně pohledem dneška nebyly Ulmanisovy kroky opřeny o dobovou realitu a lotyšská demokracie v tomto období zažívala pád.⁵³

Vzestup autoritářských režimů v pobaltských státech byl ovlivněn kombinací ekonomických, politických a ideologických faktorů. Hospodářská krize, která následovala po 1. světové válce způsobila, že se země regionu potýkaly s problémy se zavedením stabilních vlád a řešením ekonomických problémů. Hrozba komunismu jako importu ze Sovětského svazu či od domácích zakázaných komunistů vedla Ulmanise, Smetonu a Patse k ospravedlnění autoritářských opatření jako nezbytných k ochraně před rozvratem země. Další roli hrála také malá tradice demokratických režimů či nevyřešené hranice, což byl však případ pouze Litvy. Ideologicky byli pučisté zařazeni k národoveckým či fašistickým hnutím, které slibovaly přinést silnou centralizovanou vládu schopnou obnovit pořádek a národní hrdost. Političtí vůdci země Ulmanis, Smetona a Pats však nevycházejí v rámci povědomí současných pobaltských zemí čistě v negativním světle, naopak, stáli u zrodu země a provázeli celé meziválečné období a jejich konec je těsně spjat i s koncem státnosti v roce 1940. Meziválečné období v pobaltských státech je dnešním pohledem celého 20. století logicky viděno jako období prosperity, národního vzednutí a národní hrdosti či identity a přes veškeré autoritativní kroky vlád, je toto období periodou svobody v porovnání s tím, co bylo před rokem 1918 a co následovalo po roce 1940.

1.7. Anexe Pobaltí Sovětským svazem

Dnešním okem byl konec státnosti pobaltských států zřejmý již koncem 30. let. Hitlerovské Německo po rétorické přípravě zaslalo Litvě ultimátum o předání přístavu Klaipeda pouhých pět dní po okupaci Československa, na které Litvě nezbývalo nic jiného než přistoupit.

⁵¹ ROGAINIS, Janis. The Emergence of an Authoritarian regime in Latvia, 1932-1934. LITHUANIAN QUARTERLY JOURNAL OF ARTS AND SCIENCES [online]. LITUANUS Foundation, 1971, 17(3) [cit. 2023-07-30]. Dostupné z:

https://web.archive.org/web/20200724094833/http://www.lituanus.org/1971/71_3_03.htm.

⁵² ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí. s. 193.

⁵³ ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí. s. 195.

Následný pakt Ribbentrop–Molotov, tedy smlouva o rozdělení východní Evropy mezi nacistické Německo a Sovětský svaz znamenal, že pobaltské republiky byly vydány na pospas Moskvě. Rozdělení sféry vlivu mělo dle tajného dodatku vypadat tak, že Lotyšsko a Estonsko mělo připadnout Sovětskému svazu a Litva Německu, nicméně tato část byla revidována a Litva nově spadala také do sféry vlivu Sovětského svazu. Obě strany se také mimo jiné shodly na tom, že Vilnius náleží historicky Litvě. V této politické realitě nezbývalo maličkým republikám nic jiného než uplatňovat „politiku přežití,“ tedy snažit se i přes značné územní a politické ústupky zachovat suverenitu a státnost.

Sovětský svaz po paktu prakticky okamžitě začal s nátlakem na baltské republiky ve formě propagandy, politického vydírání či přímé hrozby vojenské eskalace. Moskva zvolila pro anexi cestu vnucení smluv o „vzájemné pomoci“ v září a v říjnu 1939.⁵⁴ Smlouva se stejným zněním byla „nabídnuť“ také Finsku, nicméně to smlouvu nepřijalo, což vedlo k válce Finska proti Sovětskému svazu.⁵⁵ Skrze tyto smlouvy, které obsahovaly závazek o nevměšování se⁵⁶ poté Moskva stupňovala své požadavky jako byly neutralita či vojenská přítomnost. Smlouva vedla až k pseudoreferendům o připojení zemí k Sovětskému svazu.

Jako první byl nátlak vyvíjen na Estonsko poté, co mělo narušit svoji neutralitu upravenou smlouvou tím, že pustilo do svých přístavů polskou ponorku Orzeł.⁵⁷ Skrze tyto smlouvy Sovětský svaz vymáhal svoji vojenskou přítomnost ve všech třech zemích, to vše pod záminkou svých bezpečnostních zájmů. Do Estonska přišla Rudá armáda v počtu 25.000 mužů⁵⁸ a vybudovala si strategické základny u letišť a přístavů.⁵⁹ Stejný postup záhy následoval i u Lotyšska a následně Litvy. Přítomnost vojska v Pobaltí prakticky znamenala úplné ochromení odporu za situace případné války se Sovětským svazem a lze ji považovat za první krok k okupaci celých zemí. Pro Litvu tato smlouva sice přinesla díky porážce Polska oficiální kýžený návrat Vilniusu,⁶⁰ nicméně celá země spolu s Lotyšskem a Estonskem viditelnými kroky směřovala blíže ke kompletní ztrátě suverenity a teritoriální integrity. Sovětský svaz dosáhl svého prozatímního cíle a soustředil se na válku s Finskem, ke které hojně díky strategické poloze využíval estonských základen. Po jejím skončení se oko Moskvy opět

⁵⁵ MEŽMALIS, Andrejs. DAMAGE CAUSED BY THE SOVIET UNION IN THE BALTIC STATES. Riga: Ltd, 2017. ISBN 978-9934-8363-1-2. s. 12.

⁵⁶ ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí. s. 216.

⁵⁷ HIDEN, The Baltic Nations and Europe. s. 110.

⁵⁸ Estonsko 25.000, Lotyšsko 25.000, Litva 20.000. ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí. s. 216.

⁵⁹ HIDEN, The Baltic Nations and Europe. s. 110.

⁶⁰ Vilnius byl po porážce Polska zcela vyrabován Rudou armádou.

obrátilo k Pobaltí. Přes prázdné sliby Molotova o nevměšování se do vnitřních záležitostí zemí či o nevnucování sovětského uspořádání či komunismu, došlo k další eskalaci.⁶¹

Moskva se ještě před plným vojenským zábořem snažila Pobaltí získat revolucí či přímým komunistickým převratem. Sověti proto ve velkém začali podporovat místní komunisty. Například v lotyšské Liepaje, největší sovětské základně v zemi, místní komunisté společně s moskevskými poradci a důstojníky NKVD spřádali plány na vykonstruovaný incident, který by mohl vést jako záminka ke svržnutí Ulmanisova režimu a jeho předání do rukou komunistů. Nicméně komunistická hnutí se v meziválečném Pobaltí těšila naprosto minimální společenské podpoře.⁶²

K dalším nátlakům a výhrůžkám došlo směrem k Litvě, a to ve formě naprosto vykonstruovaných obvinění na sklonku jara 1940. Sovětský svaz obvinil litevskou diplomacii z organizace protisovětského vojenského paktu mezi baltskými zeměmi a také z incidentu, kdy mělo dojít k mučení tří sovětských vojáků litevskými orgány.⁶³ Podobné nátlakové akce probíhaly i v Lotyšsku a Estonsku a měly jasný cíl: postupně připravovat půdu pro úplný zábor země. Po těchto „incidentech“ si Sovětský svaz vymohl ultimáty⁶⁴ novou úpravu smluv o pobytu vojsk, které tentokrát však umožňovaly neomezený počet vojáků Rudé armády na území nyní již skomírajících republik.⁶⁵ Fyzický zábor tak prakticky trval 3 dny, od 15. do 17. června 1940, ve kterých do Pobaltí proudilo obrovské množství vojáků, o jejichž skutečných počtech neměli pobaltští představitelé ponětí. Diktátu Moskvy by bylo po vzoru Finska již prakticky nemožné odporovat, v době ultimát se již nacházelo na území států velké množství sovětského vojska, odpor se tak omezil na ojedinělé případy. Pobaltským státům tedy nezbývalo než přijmout ultimáta.

Takřka okamžitě přišla na řadu politická změna ve vedení země. Litevskému prezidentovi Smetonovi se podařilo uprchnout, narodil od Ulmanise a Pätse, kteří byli zatčeni a odvezeni na území Sovětského svazu, kde oba po několika v letech zemřeli v zajetí.⁶⁶ Do Pobaltí byli Moskvou vysláni sovětsští emisáři,⁶⁷ kteří měli země připravit na volby a následnému připojení k Sovětskému svazu. Tyto události již prakticky znamenaly konec státnosti pobaltských zemí.

⁶¹ WALTARI, Mika. *Válka o pravdu*. Brno: Masarykova univerzita, 2022. ISBN 978-80-210-9999-9. s. 38.

⁶² Komunistická strana Estonska 133 členů, Lotyšská 967 a Litevská 1741. ŠVEC, s. 224.

⁶³ HIDEN, *The Baltic Nations and Europe*. s. 113.

⁶⁴ Ultimáta obsahovala nařčení z přípravy útoků na sovětské posádky, z mučení sovětských vojáků, z uzavření protisovětského paktu a ze snahy Lotyšska a Estonska zatáhnout Finsko do protisovětského tažení.

⁶⁵ WALTARI, *Válka o pravdu*. s. 48.

⁶⁶ HIDEN, *The Baltic Nations and Europe*. s. 114.

⁶⁷ Andrej Ždanov do Estonska, Andrej Vyšinskij do Lotyšska a do Litvy Vladimir Děkanozov.

Nesvobodné volby probíhaly v polovině července a měly podobu naprosté frašky. Volby byly doprovázeny více než 100% účastí v některých regionech,⁶⁸ docházelo k zastrašování, zatýkání a čistkám či umlčování všech nekomunistických a nesovětských kandidátů, kteří se do voleb přihlásili.⁶⁹ Reálné odhady účasti těchto povinných voleb byly ve skutečnosti mezi 30-40 %, oficiální čísla pak hovoří o více než 97% účasti všech voličů.⁷⁰ Zástupce „pracujícího lidu“ pak mělo dle Moskvy volit v každé zemi více než 90% oprávněných voličů.⁷¹ Již týden po volbách nové vlády oficiálně požádaly Moskvu o přijetí republik do Sovětského svazu. Sovětský svaz následně a s velkou pompou na začátku srpna oficiálně vyhověl žádosti Pobaltských států o připojení.

1.8. Následky okupace a anexe

Po anexi nastala naprostá dekonstrukce posledních znaků suverenity zemí a Pobaltí se rychlými kroky inkorporovalo do sovětského systému vládnutí a státního uspořádání. Došlo k úplnému odstrižení od Západu či sousedních států neprodyšnými hranicemi,⁷² ulice ovládly dělnické milice a represivní složky jako byl NKVD a začaly lovit nepřátele lidu.⁷³ Okupace byla v Pobaltí přijata spíše pasivně⁷⁴ mj. z toho důvodu, protože byla defacto postupně „schvalována“ politickými představiteli, což mohlo vést k nabuzení klidu ve společnosti. Nikdo si také nedokázal představit co přesně znamená sovětský režim a jeho rudý teror. Došlo k rozsáhlé sovětizaci zemí, která mířila na školský systém, kulturu, či ekonomiku skrze postupné znárodnování půdy a podniků. Byl také zaveden rubl jako státní měna, došlo k vyvlastňování, objevovaly se rovněž první kolchozy, ve velkém došlo také k rekrutování domácího obyvatelstva do sovětské armády. Toto vše se dělo, zatímco komunistická propaganda postupně postupovala a okupovala soukromý i veřejný sektor života. Nejdrastičtější krokem Sovětského svazu, který se na dlouhá desetiletí traumaticky zapsal do sdíleného podvědomí obyvatel Pobaltí, byla však nastalá politika teroru.

Teror v Pobaltí měl podoby zastrašování, zatýkání, zotročení, mučení, poprav a rozsáhlého programu deportací. Tento aspekt okupace se projevil jako jeden z hlavních důvodů pozdějšího ozbrojeného a civilní odporu po re-okupaci v roce 1944. Historik Timothy Snyder pro region

⁶⁸ WALTARI, Válka o pravdu. s. 67.

⁶⁹ ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí. s. 221.

⁷⁰ WALTARI, Válka o pravdu. s. 68.

⁷¹ V Litvě to mělo být až 99,2%. WALTARI, s. 68.

⁷² SENN, Alfred Erich. The Sovietization of the Baltic States. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, [online]. New York, 1958, (317), 123-129 [cit. 2023-09-01]. Dostupné z: doi:10.1177/000271625831700116. s. 124.

⁷³ WALTARI, Válka o pravdu. s. 77.

⁷⁴ ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí. s. 225.

zavádí termín *krvavé země*.⁷⁵ Krvavé země byl prostor ve východní Evropě, který se rozprostíral mezi dvěma totalitními mocnostmi a který se stal kolbištěm nejkrvavějšího vojenského střetu v dějinách. Obyvatelstvo Polska, Běloruska, Ukrajiny a Pobaltských států tak bylo uvězněno na bitevním poli Rudé a německé armády. V tomto regionu se jen v období 2. světové války stalo obětí zvláště represivních složek obou mocností, válečných operací či rasového nebo politického vraždění více než 14 mil. lidí.⁷⁶

První vlny perzekucí začaly hned v létě 1940 a byly logicky vedeny proti národním elitám s cílem zlomit veškerý potencionální protisovětský odpor, ať už měl podobu intelektuální, politickou či ozbrojenou. V první vlně zatýkání v Estonsku bylo zadrženo na 6.000 lidí a popraveno ještě na domácí půdě cca 400 lidí.⁷⁷ V *Červnových deportacích*, které probíhaly v létě 1941 bylo posláno do Gulagu celkem 10.000 Estonců.⁷⁸ Z Lotyšska bylo v prvních měsících okupace deportováno 15.000 lidí.⁷⁹ V Litvě bylo zatčeno 4.125 lidí, v pozdější vlně zatýkání dalších 6.200, nicméně v tomto čísle byli promítnuti i polští občané, kteří byli v Litvě jako váleční uprchlíci.⁸⁰ Celkové počty obětí (zatčení, zavraždění, deportace) se v prvním roce okupace odhadují na 34.000 v Lotyšsku, 60.000 v Estonsku a 75.000 v Litvě.⁸¹ Represálie fyzicky prováděl NKVD a jeho podřízené organizace. Deportovaní byli směřováni do odlehlých končin Sovětského svazu jako byla severní Sibiř, Altaj či hladomorem postižený Kazachstán.⁸²

1.9. Okupace nacistickým Německem 1941–1944

Jen 8 dní po největší vlně deportací z Pobaltí, známé také jako Červnové deportace, porušilo nacistické Německo spojení se Sovětským svazem a 22. června 1941 a zaútočilo. Skupina armád Sever pod vedením Fedora von Bocka měla za cíl probít se skrz sovětské obranné linie až k Lenigradu, což znamenalo poměrně brzkou okupaci pobaltských států zhruba během měsíce srpna 1941. Na domácím obyvatelstvu se velmi negativně projevila ústupová taktika

⁷⁵ SNYDER, Timothy. Krvavé země: Evropa mezi Hitlerem a Stalinem. Druhé, upravené vydání. Přeložil Petruška ŠUSTROVÁ. V Praze: Paseka, 2022. ISBN 978-80-7637-335-8. s. 9-20.

⁷⁶ Tamtéž, s. 9.

⁷⁷ Communist Dictatorship in Estonia. The Soviet Occupation (1940-1941; 1944-1991). Communist crimes [online]. Tallinn: Estonian Institute of Historical Memory [cit. 2023-09-01]. Dostupné z: <https://communistcrimes.org/en/countries/estonia>.

⁷⁸ Communist Dictatorship in Estonia. The Soviet Occupation (1940-1941; 1944-1991). Communist crimes [online]. Tallinn: Estonian Institute of Historical Memory [cit. 2023-09-01]. Dostupné z: <https://communistcrimes.org/en/countries/estonia>.

⁷⁹ ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí. s. 227.

⁸⁰ Communist Dictatorship in Lithuania. The Soviet Occupation (1940-1941; 1944-1991). Communist crimes [online]. Tallinn: Estonian Institute of Historical Memory [cit. 2023-04-18]. Dostupné z: <https://communistcrimes.org/en/countries/lithuania>.

⁸¹ Soviet repression and deportations in the Baltic states. Gulag.cz [online]. Praha [cit. 2023-09-01]. Dostupné z: <https://gulag.online/articles/soviet-repression-and-deportations-in-the-baltic-states?locale=en>.

⁸² ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí. s. 227.

tzv. spálené země prováděná sovětským vojskem, ústup totiž znamenal vraždy všech politických vězňů. Vzhledem k událostem, které probíhaly za roční okupace Sovětským svazem a s přihlédnutím k masovým deportacím téhož měsíce není divu, že velká část obyvatelstva v Pobaltí vítala německé vojáky jako osvoboditele a s jejich příchodem vyhlížela lepší zítřky.⁸³ Při útoku německé armády došlo také k velmi početnému povstání proti sovětským vojskům.⁸⁴ Tyto události pak dobře ukazují zřůdnost předešlého sovětského režimu. Pobaltské státy nicméně s trochu naivty zřídily provizorní vlády, které se opíraly o výkon protisovětských partyzánů, kteří se snažili Rudou armádu před příchodem té německé vytlačit sami. Jen v Litvě se sovětské armádě mělo postavit na 100.000 lidí a některé regiony Estonska se domácím povstalcům podařilo dokonce osvobodit od Rudé armády několik týdnů před příchodem německé armády.⁸⁵ Jak se však ukázalo, Hitler v žádném případě neměl v úmyslu vracet státům jejich nezávislost a naprosto odmítl požadavky baltských představitelů.⁸⁶ Ani výzvy provizorních vlád v Pobaltí k převzetí podobného vazalského režimu ke vztahu k Německu jako měl Slovenský stát, nepadly na úrodnou půdu.⁸⁷ Naopak, Hitler hodlal realizovat svůj „Generalplan Ost,“ který spočíval v převzetí veškeré půdy, likvidacích, vraždách, zotročení či odsunu původních vlastníků dále na východ a předání jejich půdy do rukou Němců.⁸⁸ Německo zřídilo pro Pobaltí společně s Běloruskem administrativní označení *Reichskommissariat Ostland*, kde začaly ihned platit rasové zákony.

1.10. Holocaust v Pobaltí

Ve zřůdném rasovém žebříčku byli pro nacisty „nejvýše“ Estonci, nejniže Litevci.⁸⁹ Ti, kdo však nevyhlíželi směrem k Německu s nadějemi byli Židé, kteří v pomyslném žebříčku stáli úplně nejniže. Obrovské počty aškenázského židovského obyvatelstva žily v Pobaltí a zejména v Litvě a Lotyšsku po celá staletí. Pro svůj židovský ráz si Vilnius dokonce vydobyl přívlastek *Jeruzalém severu*. Židé nebyli v meziválečném období v Pobaltí právně stíháni a v Estonsku se dokonce těšili různým autonomním prvkům.⁹⁰ Nicméně zakořeněný antisemitismus se

⁸³ HIDDEN, *The Baltic Nations and Europe*. s.115.

⁸⁴ Početná povstání proti Sovětským vojskům jen urychlila Německý postup.

⁸⁵ ŠVEC, *Dějiny pobaltských zemí*. s. 229.

⁸⁶ PINKUS, Oscar. *The war aims and strategies of Adolf Hitler*. Jefferson, N.C.: McFarland, c2005. ISBN 978-0786420544. s. 263.

⁸⁷ ŠVEC, *Dějiny pobaltských zemí*. s. 227.

⁸⁸ Neboli také politika *Drang nach Osten* k získání tzv. *lebensraumu*, tedy kolonizačního záměru k získání životního prostoru pro německý národ. SNYDER, *Krvavé země*. s. 166.

⁸⁹ HIDDEN, *The Baltic Nations and Europe*. s. 117.

⁹⁰ LASERSON, Max M. *The Jewish Minorities in the Baltic Countries*. Jewish Social Studies [online]. Indiana University Press, 1941, 3(3), 273-284 [cit. 2023-09-01]. s. 275-276. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/4464423>.

projevoval např. skrze pogromy, diskriminaci a budováním ghett již v meziválečném období, a tudíž ještě před příchodem německé okupační správy, tak jak tomu bylo například také v Československu či Polsku. K prvním rozsáhlým pogromům došlo rukou domácích kolaborantů však až souběžně s příchodem německé okupační správy.⁹¹ Mezi ty největší pogromy v prvních dnech okupace můžeme řadit masakry v Kaunasu a v Rize. Vraždění či deportace Židů v Pobaltí, kteří tvořili až 5% celkového obyvatelstva regionu, bylo nacistickým orgány systematizováno a společně s aktivní koordinací a kooperací s místními kolaboranty dokončeno již první měsíce okupace.⁹² Estonsko bylo jako země vyhlášeno *Judenfrei* prakticky jako první z Evropy.⁹³ K těm největším masakrům vůbec došlo v Litvě v Ponarech a v Bikernieki v Lotyšsku.

Teror nebyl zaměřen pouze na židovské obyvatelstvo, obětmi násilí se stali také domácí levicoví politici, dřívější pro-sovětsí politici, kteří neodešli s Rudou armádou či inteligence. Protiněmecký odboj sice nebyl tak rozsáhlý jako v sousedním Bělorusku, nicméně v Litvě a Latgalsku existoval.⁹⁴ Německá okupace trvala zhruba 3 roky. Blížící se porážka německé armády, která visela ve vzduchu prakticky již od bitvy u Stalingradu, přinutila nacistické vedení rekrutovat muže z Pobaltí do jednotek SS či do řadové armády Wehrmachtu. V Litvě tento nábor úspěšný nebyl, avšak v Lotyšsku a Estonsku se zformovaly dvě divize SS. Tyto jednotky poté zasáhly do bojů proti postupující Rudé armádě.

⁹¹ SNYDER, Krvavé země. s. 194.

⁹² Tamtéž, s. 194-195.

⁹³ Již v prosinci 1941, Estonsko bylo druhé po Lucembursku.

⁹⁴ ŠVEC, Dějiny pobaltských zemí. s. 233.

2. Obecný úvod k partyzánskému hnutí

2.1. Sovětská re-okupace 1944

V létě roku 1944 došlo k sovětské protiofenzivě v rámci tzv. Baltické operace. V ní se Rudé armádě velmi brzy podařilo přetnout Pobaltí vedví, když se rychlým útokem dostala až k moři jižně od Rigy. Pobaltí se Sovětům podařilo ještě koncem roku znovu obsadit.⁹⁵ Paralelně s postupem sovětských vojsk a ústupem německé armády se tisíce mužů a žen z Pobaltí chopilo zbraní, rozmělnilo se do lesů a začalo s partyzánským bojem proti Sovětskému svazu. Zde začala ozbrojená rezistence proti druhé sovětské okupaci. Pro skupiny baltských partyzánů se obecně užívá označení Lesní bratři. Z etymologického hlediska se toto označení pro partyzánské ozbrojené oddíly používalo v Pobaltí již od roku 1905, kdy došlo ke vzpouře v pobaltských guberniích a jinde v Rusku proti carskému režimu.⁹⁶ V estonštině se pro Lesní bratry užívalo výrazu *Metsavennad*, v lotyštině *Mežabrāļi* a v litevštině *Miško broliai* či *Partizanai*.

Důvodů, proč Lesní bratři začali s početným ozbrojeným odporem je více. Prvním byla snaha obnovit nezávislost států a po čtyřech letech krvavých okupací znovu nabýt svobody. Dnešní optikou můžeme říci, že se pobaltské státy snažily chopit nabízené příležitosti a opakovat scénář z doby na sklonku 1. světové války. Tedy znovu vyplnit vakuum, které se v regionu vytvořilo, když se v tomto místě dvě mnohem silnější mocnosti střetly v bezprecedentně krvavém konfliktu. Tohoto cíle se bohužel pro pobaltské státy nepodařilo dosáhnout. Pobaltské státy byly po čtyřech letech masového vraždění a deportacích zlomené a čelily mnohem silnějším a odhodlanějším nepříteli.

Druhým důvodem byla prostá zkušenost z prvního roku sovětské okupace. To znamená, snahu vyhnout se opakování rudého teroru a s tím spjatých deportací z posledních dní sovětské okupace v roce 1941. Příchozí Rudá armáda a s ní přicházející brutální represivní složky jako Směš či NKVD znamenaly, zejména po částečné spolupráci některých obyvatel s německou správou, pro mnoho tisíc obyvatel vězení, výslechy, násilnou kolektivizaci či deportaci. Tváří v tvář takovýmto vyhlídkám se nelze divit, že se mnoho tisíc jedinců raději uchýlilo k strádajícímu životu v hlubokých baltských lesích a k ozbrojenému odporu.

Třetí důvod ozbrojeného odporu byla nucená mobilizace do Rudé armády, která stále ještě dlouho po znovu obsazení Pobaltí bojovala v 2. světové válce. Sovětský svaz považoval právně

⁹⁵ Kromě tzv. Kuronského kotle v Lotyšsku, kde se nacistická armáda bránila do úplného konce války.

⁹⁶ WNUK, Rafał. *Lešní bracia*. Bellona, 2018. ISBN 978-8311152618. s. 21

pobaltské státy za nedílnou součást svazu, tzn. že muži mohli být legálně mobilizováni do armády, z jejich pohledu armády nepřátelské. První vlny mobilizací probíhaly již v srpnu roku 1944.⁹⁷

Jako jedna ze stěžejních pohnutek, která vedla muže a ženy dát se k partyzánským oddílům byla také poskvrněná historie jednotlivých bojovníků. Kupříkladu vyhlídky na pokojný život bývalých příslušníků „dobrovolnických“ praporů SS z Lotyšska či Estonska, v rámci znovuobnovené moci Sovětského svazu nad Pobaltím, nemohly být valné. Nastává však problém, oficiální název lotyšských divizí SS sice nese označení „dobrovolnická“ nicméně velká většina rekrutů byla pravděpodobně naverbována proti své vůli.⁹⁸ V takovém případě nezbývalo než ustoupit společně s německou armádou dále do Polska a jinam do střední Evropy, či zůstat a bojovat proti staronovému okupačnímu režimu. Jen v Lotyšsku tak najdeme bývalé příslušníky 19. granátnické divize SS téměř v každé protisovětské partyzánské skupině v zemi.⁹⁹ V Estonsku zase patřila velká většina partyzánů v průběhu německé okupace k pořádkovým silám militantní organizace Omakaitse.

Ozbrojená rezistence v Pobaltí naplňovala všechny typické znaky pro způsob boje, který nazýváme partyzánský či guerillový. Jedná se o typ války, kdy většinou málo početné a mobilní skupiny bojovníků vyražejí do boje proti mnohem silnějšímu nepříteli způsobem „hit and run.“ Na ozbrojené skupiny nepřítele útočily s cílem způsobit mu co největší možné škody v co nejkratší době. Partyzánská válka je charakteristická svou asymetrickou povahou ať už mluvíme o asymetrickém způsobu boje či asymetrie ve smyslu protichůdných cílů zneprátelených stran a prostředků, jak tohoto cíle dosáhnout. Díky asymetrii prováděli partyzáni sabotáže, přepady, atentáty a další formy nekonvenčního boje, aby vyčerpali mnohem silnějšího nepřítele a co nejvíce mu znemožňovali etablovat se jako hegemonní síla. Kvůli těmto brutálním a nekonvenčním metodám vedení boje vyvstává také otázka terorismu. Je to kvůli tomu, že v guerillové válce v Pobaltí došlo při brutálních přepadech k nemalým ztrátám na životech civilního, převážně venkovského, obyvatelstva, a to bohužel rukou partyzánů ale i sovětského NKVD. Výmluvný je zdokumentovaný rozkaz litevských partyzánů, který

⁹⁷ VAITKEVIČIUS, Vykintas a Aistē PETRAUSKIENĒ. *Lietuvos partizanų valstybė*. Vilnius: Alma littera, 2019. ISBN 9786090139479. s. 47.

⁹⁸ Jānis Tomaševskis, vedoucí oddělení Druhé světové války Lotyšského vojenského muzea. [cit. 2023-09-16]. Dostupné ONLINE: <https://www.sargs.lv/lv/vesturiski-jutigie-jautajumi/2014-02-28/latvian-legion-controversial-points-a>

Brūvelis, Edvīns; et al. (2005). *Latviešu leģionāri / Latvian legionnaires* (in Latvian and English). Daugavas vanagi. OCLC 66394978. ISBN 9984-19-762-3.

⁹⁹ WNUK, Leśni bracia. s. 520.

přikazuje trestat „... všechny Litevce a cizince, kteří se provinili proti zájmům litevského národa a způsobili škody na duchovních či hmotných statcích země.“¹⁰⁰ Na tento konflikt tak můžeme vztáhnout na první pohled klišovité rčení *one man's terrorist is another man's freedom fighter* (pro někoho terorista, pro jiného bojovník za svobodu). Domácí baltské obyvatelstvo logicky a oprávněně, zejména po znovunabytí nezávislosti, vnímalo a do dnešních dní vnímá lesní bratrstvo jako symbol boje za svobodu a vzdoru proti tyranskému režimu, který je přímo zodpovědný za nenahraditelné ztráty na lidských životech v období dlouhé okupace. Nicméně je pravdou, že plná reflexe, tedy i ty nepříjemné aspekty všech faktů o hnutí v Pobaltí se vede spíše na akademické půdě. Ve veřejném prostoru převažuje nekritický pohled na fenomén Lesních bratrů. Jako důkaz neúplného vyrovnání se s historickými reáliemi může sloužit značně diskutabilní glorifikace problematických partyzánů prostřednictvím připomínkových akcí. Jako příklad lze uvést každoroční připomínkové dny památky lotyšských a estonských legionářů,¹⁰¹ ty slouží a sloužily jako prostředek zviditelnění některých extrémně pravicových skupin. Dalším problémovým aspektem Lesních bratrů je absence sporné historie odboje ve sdělovacích prostředcích.

Naproti tomu dobový sovětský aparát a jeho okupační správa se bojovníky snažily vykreslit jako „bandity“, „nacisty“, „hitlerovské kolaboranty“ či právě „teroristy.“ Toto zjednodušené, nevědecké a jednostranné vidění fenoménu odboje je častou příčinou svárů Ruska a Pobaltských zemí v politické rovině dodnes. Díky již tradičně oblíbenému nálepkování každé mezinárodní či vnitropolitické opozice vůči současnému ruskému režimu výrazy jako „nacisté“ nebo „fašisté“, jsou Lesní bratři častým nástrojem ruské hybridní války vedené proti Pobaltí.¹⁰²

Proněmecké postavení pobaltských republik, stejně jako Finska, v průběhu 2. světové války se často u lidí s neznalostí historického kontextu jeví jako zavrženíhodný fakt. Obzvlášť například pro české obyvatelstvo, které po 40 let vyrůstalo ve školském ideologickém systému, který historická fakta upravoval, nezohledňoval nebo úplně zamlčoval. Obecně řečeno, pobaltské státy sice nepodnikly žádný větší odpor vůči nacistickému Německu a často také bohužel asistovaly u protizidovských masakrů. Nicméně Pobaltí stále v době války vzhlíželo k západním demokratickým mocnostem více než k Německu. Strach z návratu Sovětského

¹⁰⁰ Litevský speciální archiv, Trestní vyhláška LLKS, říjen 1949, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 12, l. 73, 73 atv. [online]. [cit. 2023-09-04]. Dostupné z:

<https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/doc842?sqid=05483a1616e586af008b0af525e5a65b14545cde>

¹⁰¹ ZUROFF, Efraim. Rewriting Shoah history in Estonia. In: The Jerusalem Post [online]. 2009 [cit. 2023-09-04]. Dostupné z: <https://www.jpost.com/opinion/op-ed-contributors/rewriting-shoah-history-in-estonia>

¹⁰² GALEVA, Sopo. Russian Propaganda against NATO and the Forest Brothers. Myth detector [online]. [cit. 2023-09-04]. Dostupné z: <https://mythdetector.ge/en/russian-propaganda-against-nato-and-the-forest-brothers/>

svazu byl jednoduše mnohem silnější než protiněmecká nálada. Následná okupace z roku 1944 vzbudila v Pobaltí vlnu nacionalismu, který chyběl v roce 1940. Nemožnost či neochota západních spojenců podpořit vojensky obnovu Pobaltí společně s vidinou znovu obnovené sovětské moci v Pobaltí v době, kdy se německá armáda dávala na ústup, logicky vyústila u nežidovského obyvatelstva k pasivní podpoře Německa. Není se poté čemu divit, že nezanedbatelná část budoucích partyzánů se nechala dobrovolně cvičit, vyzbrojit německou armádou, působila v jejích strukturách nebo přímo bojovala po boku německé armády například v Kuronském kotli v Lotyšsku, v Estonsku nebo v bojích při blokádě Leningradu.

3. Litva

Ir siaubinga bekraščio teroro audra

Ir begalo graudi muskriaustujų rauda

Ir žiauri neteisingų skriaudėjų skriauda

*Lietuvoj, mano protėvių žemėj*¹⁰³

Stejně jako se nacistické správě nepodařilo v Litvě vytvořit oddíly SS, tak mobilizace do Rudé armády v Litvě byla obdobně neúspěšná. Prakticky ihned po vstupu do Litvy vydala sovětská armáda místnímu obyvatelstvu rozkazy k nástupu do armády, přestože byla velká část země ještě pod kontrolou nacistických vojsk. Nově vytvořený válečný komisariát vydal rozkaz požadující, aby se vybraní muži narození v letech 1909 až 1926 hlásili k vojenské službě.¹⁰⁴ Neúspěch mobilizace dokazuje dokument NKVD, kdy se z plánu rekrutovat 35.000 vybraných mužů dostavilo v celé Litvě pouhých 5.170.¹⁰⁵ Došlo zde také k prvním ozbrojeným střetům mezi NKVD a budoucím lesním bratrstvem. Například na jednom náborovém místě ve vilniuské oblasti mělo dojít k incidentu, kdy 7 mužů odcizilo mobilizační seznamy a zajalo

¹⁰³Litevský speciální archiv, Juozas Šiugždinios-Karys, báseň Mano protėvių žemė, Vaišvydavos, fond K-1, apy.58, b. 44618/3-13, lapų 26. [cit. 2023-09-08]. Dostupné z: <https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p10/doc638?sqid=bbd76d2d3a0e4fc370e78e54db1c7fbf27a749f8> Juozas Šiugždinios-Karys partyzán, okruh Tauro, 1951. Báseň s názvem Země mých předků vznikla v roce 1951, Šiugždinios patřil ke skupině partyzánů Geležinis Vilkas (Železný vlk) v partyzánské vojenském okruhu Tauro, padl v boji v dubnu 1953 poblíž Kaunasu. Báseň byla nalezena v jeho bunkru.

Překlad z litevštiny:

A hrozná bouře bezmezného teroru

A pláč utlačovaných je nesmírně bolestný

A krutá křivda nespravedlivě provinilých

V Litvě, zemi mých předků

¹⁰⁴ GAŠKAITĖ, Nijolė, Algis KAŠĖTA a Juozas STARKAUSKAS. Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais. Kaunas: Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1996. ISBN 9986577187. s. 331.

¹⁰⁵ GAŠKAITĖ, Nijolė. Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais (Lietuvos kovų ir kančių istorija), Kaunas 1996, Dokument č. 1, s. 128-131.

předsedu komise, nebo jiný příklad, kdy v Dieveniškės mělo zaútočit na mobilizační komisi až 60 mužů, NKVD tak na místo musel zaslat celou ozbrojenou skupinu.¹⁰⁶ Mobilizace byla tedy pro mnoho tisíc mužů, kteří si nepřáli sloužit v armádě nepřítele, prvotní impuls pro útek do rozlehlejších litevských lesů. Atmosféru prvních dnů mobilizace popisuje jeden z nejznámějších litevských partyzánů Juozas Lukša: „... *obyvatelé vesnic, když spatřili první zatýkané, začali utíkat do lesů. NKVD zastřelil bez varování každého, kdo se snažil o útek. V těch dnech Litva ztratila několik tisíc mužů. Značný počet těch, kterých se mobilizace týkala se schovávala doma v kůlnách a stodolách mezi obilím nebo pící. Jednotky NKVD taková místa prohledávala palbou z kulometů...*“¹⁰⁷ Na začátku roku 1945 se mělo před mobilizací či zatčením ukrývat v litevských lesích až 58.000 lidí, velká část těchto lidí pak tvořila jádro prvních partyzánských skupin.¹⁰⁸ Průměrný oddíl prvních partyzánů čítal asi 12 bojovníků, kteří obvykle fungovali a žili samostatně a sdružovali se s dalšími skupinami v případě plánování větších akcí. Tyto skupinky pak většinou operovaly poblíž svého bydliště.¹⁰⁹

3.1. Politické organizace

3.1.1. Nejvyšší výbor pro osvobození Litvy (VLIK)

Nejvyšší výbor pro osvobození Litvy¹¹⁰ (dále jen VLIK) byla organizace sahající k počátku první sovětské okupace v roce 1940. V čele tohoto výboru stál levicový politik Steponas Kairys.¹¹¹ Jednalo se o primárně politické sdružení, které se po druhé okupaci ubralo do exilu v Německu a soustředilo k sobě bývalé politiky z různorodého politického spektra. Cílem výboru byla obnova nezávislého státu a zastoupení Litvy na mezinárodní úrovni.¹¹² Výbor se snažil o vytvoření vlastní vojenské složky a zabránit chaotickému a nekoordinovanému partyzánskému boji, který by mohl zhatit jejich vyjednávání se zahraničními mocnostmi. Odpor měl dle VLIK mít hlavně pasivní a politickou podobu. Cílem VLIK bylo vytvořit litevský stát s parlamentní demokracií. Členové, kteří neemigrovali při zatýkání NKVD a ti, kteří se nacházeli v Německu, postupně ztráceli svůj vliv. Nicméně VLIK byl omezeně s partyzány

¹⁰⁶ GAŠKAITĚ, Nijolė. Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais (Lietuvos kovų ir kančių istorija), Kaunas 1996. s. 128-131.

¹⁰⁷ DAUMANTAS, Juozas. Partizanai. Vilnius: Vaga, 1990. ISBN 9785415008094. s. 24.

¹⁰⁸ WNUK, Lešni bracia. s. 178.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 206.

¹¹⁰ Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (*litevština*).

¹¹¹ Steponas Kairys byl sociálně demokratický politik, který byl jedním z 20 signatářů Aktu nezávislosti Litvy v roce 1918. Držitel titulu Spravedlivý mezi národy za ukrývání židovské dívky.

¹¹² Wnuk, Lešni bracia. s. 140.

doma v kontaktu například skrze Juozase Lukšu,¹¹³ který zde vydal svoje paměti, které vyšly ještě během okupace.

3.1.2. Protichůdné cíle a počáteční chaos

Litevští političtí zástupci z Litevského výboru nezávislosti,¹¹⁴ který sdružoval litevské předválečné strany, uskutečnili tajné jednání s politickými představiteli Polska ve Vilniusu již na přelomu let 1943 a 1944. Obě dříve zneprátelené strany se měly shodnout na odsunutí společné problematické historie a otázky Vilniusu na později a místo toho, se snažily řešit společný zájem: zbavit se nacistické okupace a vyhnout se té sovětské. Ze strany Litvy se však jednalo čistě o politické postoje a vyjádření vůle k dočasnému smíření s Polskem. Reálnými prostředky k těmto krokům politický výbor nedisponoval. Disponovala jimi však Litevská svobodná armáda¹¹⁵ (dále jen LLA), úplně první organizace, která prováděla proti sovětským silám bojové akce. Nicméně, jak vyplývá z dochovaného programu hnutí LLA, tato jediná akceschopná silová složka Litvy, byla v otázce vztahu s Polskem v plném rozporu s tím, co chtěl přinést politický výbor. LLA ve svém programu totiž deklarovala, že hlavním městem Litvy je Vilnius. Polsko samotné pak doslovně dává na stejnou míru nepřátelství jako Německo a Sovětský svaz.¹¹⁶ S příchodem fronty vystupovala také otázka, jak vlastně postupovat proti sovětským vojskům. Narychlo zřízená dobrovolnická partyzánská organizace Na obranu vlasti¹¹⁷ se například, na rozdíl od Litevské svobodné armády, rozhodla nejdříve ustoupit po boku německé armády a vzdorovat novým okupantům společně s ní. Nicméně organizace Na obranu vlasti od myšlenky ústupu dále do vnitrozemí odstoupila a rozhodla se postavit Rudé armádě sama. S ní se střetla v říjnu 1944 u města Seda, kde utrpěla těžké ztráty. Část členů poté přešla k Litevské svobodné armádě.¹¹⁸

¹¹³ Juozas Lukša byl litevský partyzán s pseudonymem Daumantas. Během první okupace Sovětským svazem byl vězněn NKVD a osvobozen po příchodu německé armády. Po druhé okupaci se přidal k partyzánům, během partyzánské války se mu podařilo dostat na západ, kde přednesl hrůzná svědectví o realitě v okupované Litvě. Lukša je obviňován z participace na kaunaském pogromu v červnu 1941, tato obvinění se však nedají potvrdit.

¹¹⁴ Nepriklausomas Lietuvos komitetas (*litevština*).

¹¹⁵ Lietuvos laisvės armija (*litevština*).

¹¹⁶ Litevský speciální archiv, Lietuvos laisvės armijos (LLA) programa 1944, [online]. [cit. 2023-09-18].

Dostupné z

<https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p10/doc8829?sqid=187db57c781fdf3c1d2fd68065c36cfcf5fc1c88>

¹¹⁷ Tėvynės apsaugos rinktinė (*litevština*).

¹¹⁸ Litevské centrum pro výzkum genocidy a odporu, Alfredas Rukšėnas, dokument "Sedos kautynės" (PDF), 2014. Sedos kautynės. <http://genocid.lt> - Atmintinos_datos/2014/10/201410_kautynes.pdf.

3.2. Počátek organizovaného ozbrojeného odporu

3.2.1. Litevská svobodná armáda (LLA)

Jak již bylo řečeno, v Litvě byl odboj nejpočetnější a nejorganizovanější. LLA byla jako podzemní organizace původně založena již v roce 1941 ve Vilniusu a navazovala tak na první protisovětské povstání v témže roce, mimo jiné byla i omezeně zapojena do protiněmeckého odboje.¹¹⁹ Jednalo se tedy o první pokus sjednotit všechny izolované skupinky mužů, které se z různých důvodů chtěly zapojit do ozbrojené rezistence. Jelikož mnoho z jejich členů sloužilo před okupací v řadové litevské armádě, převzala LLA její zkušenosti a teritoriální řád. Tito nejzkušenější členové, tedy bývalí vojáci, tvořili logicky jádro všech partizánských skupin v Pobaltí. Vojáci přinášeli do hnutí potřebný armádní element ve smyslu organizace odboje, hierarchizace velení či výcvik neprofesionálních členů. Organizace si zakládala na tom, že bojuje za plné osvobození a restauraci litevského národního státu a že je v opozici vůči všem nepřátelským stranám v regionu. Již k 1. červenci 1944 čítala organizace na 10.000 partyzánů (celkový počet partyzánů v prvním roce okupace čítal až 30.000 mužů) z toho 105 bývalých důstojníků litevské armády.¹²⁰ V čele armády od počátku až do jeho smrti v boji stál Kazys Veverskis, poté převzal velení Adolfas Eidimtas.¹²¹ LLA byla první organizace a její ranné aktivity byly značně spontánní. LLA byla díky tomu značně centralizovaná, nezkušená a neorganizovaná, což umožňovalo okupačním silám větší silové akce, které ochromovaly její funkčnost. LLA byla v počátku rozdělena pouze do čtyř regionů: Vilnius, Kaunas, Šiauliai a Panevėžys.¹²²

V prvním roce vydala LLA výmluvnou deklaraci. Jednalo se o politický program, kde ve 30 bodech srozumitelně pojmenovala svoje pohnutky a cíle. Organizace vítala všechny uvědomělé Litevce s výjimkou komunistů, Poláků a sympatizantů s Němci. Hlavní programové body osvobozené armády byly:¹²³

¹¹⁹ VAITKEVIČIUS, Lietuvos partizanų valstybė. s. 45.

¹²⁰ VAITKEVIČIUS, Lietuvos partizanų valstybė. s. 48.

¹²¹ Kazys Veverskis, zvaný také Senis vedl v počátcích LLA se svými dvěma bratry. Veverkis emigroval po první záboru Litvy Sovětským svazem do Německa. Vrátil se nelegálně během německé okupace. Zahynul v boji s NKVD 28. prosince 1944 na mostě vedoucí z Kaunasu, který je po něm dnes pojmenován. Jeho nástupce Adolfas Eidimtas byl profesionální voják s důstojnickým vzděláním. Po první okupaci Sovětským svazem měl být součástí protisovětských aktivit, byl však zároveň nucen členem Sovětsko-litevské armády. Byl zraněn v přestřelce v březnu 1945 a následně uvězněn NKVD. Byl odsouzen k smrti v roce 1946 ve věznici ve Vilniusu. WNUK, Lešni bracia. s. 151 a 328.

¹²² BUBNYS, Arūnas. Nazi resistance movement in Lithuania 1941-1944. Vilnius: VAGA, c2003. ISBN 5-415-01684-8. s. 82-87.

¹²³ Litevský speciální archiv, Lietuvos laisvės armijos (LLA) programa 1944, [online]. [cit. 2023-09-18].

Dostupné z

<https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p10/doc8829?sqid=187db57c781fdf3c1d2fd68065c36cfcf5fc1c88>.

- 1) Vybojování svobody pro Litvu
- 2) Restaurace státu s hlavním městem Vilnius a Klajpédským regionem jako součástí Litvy
- 3) Zajištění politické a kulturní existence Litvy po co nejdélejší dobu
- 4) Ochrana morálních hodnot litevského národa a vytvoření příznivých podmínek pro integraci národní kultury a k nastartování rychlejšího vývoje směřujícího k lepším zítřkům litevského národa a jeho humanity

Organizace chtěla dosáhnout nezávislosti pro Litvu těmito způsoby: přímým bojem, jednáními se západními mocnostmi a jejich prostřednictvím vyjednat se Sověty odchod Rudé armády z území Litvy, uchýlit se k úplné podzemní činnosti či vyčkat na poválečné mírové konference, které měli dle LLA na základě Atlantické charty docílit toho, že Litva získá znovu svoji svobodu.¹²⁴ K těmto krokům, jak víme, nedošlo.

LLA byla již od 21. července 1944 rozdělena do dvou částí, organizační (politické) a akční (bojové).¹²⁵ Organizační část měla na starost politické a inteligenční zaštitění organizace či věci jako potraviny, léky a styk s veřejností. Tvořili ji lidé, kteří zůstali "na legální noze," tedy starší lidé a ženy (ženy se však také často zapojovaly do přímých bojů). Akční a většinová část (vanagai-sokolové) byl sektor zodpovědný za vedení přímého ozbrojeného boje proti sovětské správě a policejně-vojenským silám.¹²⁶ Přes svůj deklarovaný odpor vůči německé okupaci si byla nacistická správa vědoma aktivity organizace LLA. Nicméně nebrala ji jako hrozbu. Na jaře 1944 proběhla díky blížící se frontě první setkání zástupců LLA s Němci. Tváří v tvář společnému nepříteli a zájmu zastavit Rudou armádu začali Němci ve velkém množství zásobovat LLA zbraněmi a potřebným vybavením k partyzánskému boji či některé jednotky dokonce cvičit.¹²⁷ Podobným způsobem k většině zbraní a výzbroje v počátečních bojích přišli partyzáni ve všech třech zemích. V LLA začínal svůj boj také úplně nejznámější partyzán

¹²⁴ GAŠKAITĚ, *Lietuvos partizanai*. s. 19.

¹²⁵ WNUK, *Lešni bracia*. s. 158.

¹²⁶ GAŠKAITĚ, *Lietuvos partizanai*. s. 21.

¹²⁷ WNUK, *Lešni bracia*. s. 154-155.

lesních bratrů napříč Pobaltím, bývalý učitel a budoucí velitel celého litevského odporu, Adolfas Ramanauskas-Vanagas.¹²⁸ Ten v LLA vedl v distriktu Merkys bojovou skupinu.¹²⁹

3.2.2. Všední život partyzánů a jejich aktivity

Partyzáni byli k organizaci vázání přísahou, ve znění „...*přisahám ze všech sil, v zájmu nezávislosti Litvy a její prosperity, v zájmu disciplíny organizace věrně plnit povinnosti, které mi svěřilo vedení, a uchovávat její tajemství...*“¹³⁰ Přísaha byla standardem u každé partyzánské organizace a znamenala uvedení do partyzánských řad. Po přísaze si také každý partyzán zvolil svůj pseudonym.¹³¹ Tyto přezdívky se ve válečné terminologii nazývají *nom de guerre (francouzština)*. Tradice krycích jmen byla představena z bezpečnostních důvodů ve válečných konfliktech, a to zejména od 2. světové války.¹³² Nejčastěji se jednalo o jména inspirována zvířaty či historickými postavami jednotlivých zemí. Kupříkladu: Adolfas Ramanauskas *Vanagas* (sokol), Jonas Žemaitis *Vytautas* (litevský velkoníže), Juozas Lukša *Daumantas* (litevský velkokníže) či lotyšští partyzáni: Pēteris Dzelzītis *Kurmis* (krtek), estonští: Ants Kaljurand *Hirmus Ants* (strašný mravenec).

Kromě vnitřních záležitostí se LLA také snažila komunikovat s obyvatelstvem různými apely a výzvami. Mezi ně patří: výzva litevským ženám a dívkám v kaunaském vojenském distriktu aby „...*zachovaly vysoké morální standardy...*“ a měly na paměti osud Litvy.¹³³ Docházelo i na přímé výhružky adresované kolaborantům, o kterých partyzáni věděli, že slouží okupačním silám.¹³⁴ Apely na vesnické obyvatelstvo, které dostalo půdu od okupačních úřadů, aby pomohli

¹²⁸ Adolfas Ramanauskas byl pravděpodobně nejznámější partyzán celé války. Narodil se v USA jako syn litevských imigrantů. Po vyhlášení nezávislosti se jeho rodina přesunula zpět to Litvy. Vystudoval důstojnickou školu, živil se však jako učitel matematiky a litevského jazyka. V červnu 1941 se zapojil do protisovětského povstání a při druhé okupaci se přidal k partyzánům, kde vedl mnohopočetné skupiny, které se zapojily do velkých přímých střetů s NKVD a Istrebyky. Později byl členem nejužšího vedení sjednoceného partyzánského odporu Litvy. V roce 1949 byl zvolen za hlavu celolitevského odboje. Zadržen byl v říjnu 1956 a následně odsouzen k smrti v listopadu 1957. Ramanauskas je do dnešních dní kontroverzní osobností kvůli jeho údajné participaci na protijidovských akcích. Proti oslavování jeho odkazu vystoupilo v minulosti několik židovských organizací.

¹²⁹ Litevský speciální archiv, Adolfas Ramanauskas-Vanagas 1946, Rozkaz č. 6 ohledně změny názvu praporu, fond K-1, apy. 58, b. 44618/3-13, l. 26. [online]. [cit. 2023-09-04]. Dostupné z:

<https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p10/doc638?sqid=bbd76d2d3a0e4fc370e78e54db1c7fbf27a749f8>

¹³⁰ Litevský speciální archiv, Text přísahy člena Litevské svobodné armády (LLA), 1944-1945, fond K-12, apy. 2, b. 1, l.1 [online]. [cit. 2023-09-04]. Dostupné z:

<https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/doc5190?sqid=78eb7b36f8de2f663de8114974c68a45c9fbfcab>

¹³¹ VAITKEVIČIUS, s. 31.

¹³² Pseudonym: Military and paramilitary organizations. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2023-09-04]. Dostupné z:

<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Pseudonym&oldid=1172886399>

¹³³ Litevský speciální archiv, Výzva LLA směrem k litevským dívkám a ženám 20.5.1945, fond K-5, apy.1, b.27, l. 1,2. [online]. [cit. 2023-09-05]. Dostupné z:

<https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p10/doc6136?sqid=4a7967f306c3ace2ff967a73e220b513aeced7fc>

¹³⁴ Litevský speciální archiv, Výstražná nota velitelství Litevské svobodné armády (LLA) pro občana sloužícího okupační moci 1949, fond K-5, apy.1, b. 27, l.1,2. [online]. [cit. 2023-04-05]. Dostupné z:

zemědělcům, kteří byli postiženi sovětskou pozemkovou reformou při osevních pracích.¹³⁵ K dalším výzvám patří například apel směrem k mladým mužům aby se nepřidávali do komsomolu.¹³⁶ Partyzáni z LLA vydávali také svoje oběžníky jako byli „Laisvės varpas“ (Zvon svobody), Mylėk Tėvynę (Miluj svoji vlast), Už Tėvų Žemę (Za vlast), Aukuras (Oltář) či Partizanas (Partyzán). V rámci organizace se také dbalo i na vzhled a rozlišovací znaky jednotlivých partyzánů, jak dokládá rozkaz velitele, který apeluje na správné nošení stužek a odznaků LLA.¹³⁷ Jak napovídá ekonomická směrnice bratrstva,¹³⁸ byl všední život po materiální stránce značně složitý. Museli si na úkor často chudého vesnického obyvatelstva sami obstarávat jídlo. Naprosto stěžejní bylo nošení uniforem, to dokládají četné dochované fotografie, kde jsou partyzáni takřka bez výjimky zachyceni ve stejnokroji, dbalo na to také vedení prostřednictvím rozkazů.¹³⁹ Chování partyzánů bylo také velkým tématem, to bylo upraveno několika kodexy a byl na něj kladen velký důraz: „...*partyzáni musí poslouchat rozkazy, musí být loajální, musí být řádnými občany Litvy...*“. Každé porušení pravidel bylo řešeno s vedením bratrstva a bylo také přísně trestáno. Kupříkladu po neuposlechnutí rozkazu či svévolném jednání v rozporu s humanitou mohlo být trestáno: mluvenou výtkou před nastoupenou jednotkou, převelením, zabavením zbraní, degradací či úplným vyloučením z řad partyzánů. Myslelo se také na případy, kdy dostal bojovník rozkaz k něčemu, co by bylo v rozporu se zásady partyzánů. V takovém případě rozkaz uposlechnout být neměl, ale měl být nejdříve konzultován s vyšším velením.¹⁴⁰ Výše uvedené příklady vnitřních struktur a řádu partyzánů poukazují na skutečnost, že se lesní bratrstvo snažilo po celou dobu odporu chovat a vystupovat jako regulérní armáda.

https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p10/doc9645?sqid=187db57c781fdf3c1d2fd68065c36cfcf5fc1c88&__cf_chl_rt_tk=4MUR5nE2DJNmXE7A6NbtvtLilsQDaTJlzyEHiT4JSy4-1679815989-0-gaNycGzNCyU.

¹³⁵ Litevský speciální archiv, Výzva velitelství (LLA) varující obyvatele před možným hromadným zatýkáním a konfiskací půdy, 1945, fond K-5, apy. 1, b. 27, l. 5,6. [online]. [cit. 2023-04-05]. Dostupné z: <https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p6710/doc6139>.

¹³⁶ Litevský speciální archiv, výzva LLKS, k mladým lidem, aby nevstupovali do organizace Komsomol, 1953, fond K-30, apy. 1, b. 333, l. 135-1. [online]. [cit. 2023-06-12]. Dostupné z: <https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p10/doc3879?sqid=9eac07bf66656a7d227bd9fa5d6e23d18794fdbc>.

¹³⁷ Litevský speciální archiv, Rozkaz velitele LLA ohledně insignií partyzánů a postupu při jejich nošení, 1946, fond K-1, apy. 58, b. 44618/3-14, l. 180 [online]. [cit. 2023-06-12]. Dostupné z: <https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p20/doc2093?sqid=f8be6f8ff51aa8de87ec532a2866dbf99b4afe68>.

¹³⁸ Litevský speciální archiv, Ekonomické směrnice LLKS, 1950, fond K-5, apy. 1, b. 22, l. 1–3 atv., 12, 14.

¹³⁹ Litevský speciální archiv, Rozkaz velitele Žemaičiuse Vytauta, 1949, fond K-1, apy. 58, p. 44618/3, č. 15, l. 159–160.

¹⁴⁰ Litevský speciální archiv, směrnice o chování partyzánů LLKS, 1951, fond K-1, apy. 58, p. 33960/3, vol. 10, l. 15-17, 20-22.

3.2.3. Bojové akce

První organizované ozbrojené akce proti okupantům prováděla LLA již od srpna 1944 a odpor postupně nabýval na aktivitě po celé zemi. Za úplně první větší akci můžeme považovat útok 150-300 partyzánů na věznici s cílem osvobodit svoje zatčené druhy v noci 15. srpna 1944 ve městě Zarasai.¹⁴¹ Mezi další první výraznější akce partyzánů můžeme řadit přepad eskorty náměstka Litevské SSR a člena místního výkonného výboru A. Dambrauskase v září 1944 u Ukmergė či přepadení litevských komunistických funkcionářů přímo v sídle NKVD v obci Miroslavas 12. ledna 1945 v počtu 100 partyzánů.¹⁴² Mezi nejznámější akce patřila bitva u Kalniškės, jedna z největších bitev partyzánské války v Litvě. Bitva se odehrála v 16. května 1945 mezi 100-120 partyzány proti mnohonásobně větší jednotce z 220. pohraniční stráže NKVD.¹⁴³ V bitvě mělo padnout 45 partyzánů a až 400 příslušníků NKVD.¹⁴⁴ Datum této bitvy bylo příznačné, odehrála se týden po skončení 2. světové války, ta pravá válka tedy pro partyzány začala až skončením té světové. Významný střet se odehrál také 22. července 1945 při přepadu v lese Virtukai u města Kelmė, kdy se NKVD podařilo vystopovat a infiltrovat 54 partyzánů ze 4 různých skupin z LLA, které v lese vybuchovaly systém bunkrů. V následném přepadu, který měl čítat až 1500 mužů, zemřelo v boji 15 partyzánů (z toho 3 ženy) a zhruba 40 příslušníků NKVD, zbytku partyzánů se podařilo uprchnout.¹⁴⁵

Na sklonku roku 1945 přichází kulminace partyzánského hnutí a se smrtí velitele LLA Veverskise, na kterém byla organizace značně závislá, přichází snížení aktivit organizace. Na snížení mělo velký vliv vysoká infiltrace agentů vlády či NKVD vně velení partyzánských distriktů. LLA sjednotila většinu rozdrobených skupinek partyzánů, zavedla řád a hierarchické vedení a podnikala po celé zemi tisíce přepadů, diverzních akcí či únosů. Docházelo také k osvobozování svých druhů z vězení, přípravy pastí pro komunistické kolaboranty a představitele strany, došlo také ke svedení několik otevřených bitev s profesionální Rudou armádou či s NKVD. Do konce roku 1945 provedli partyzáni 40 větších přímých útoků na místní správní centra okupačních sil a mnoho stovek menších akcí.¹⁴⁶ Partyzáni v prvním roce

¹⁴¹ WNUK, Lešni bracia. s. 193.

¹⁴² WNUK, Lešni bracia. s. 194.

¹⁴³ Пограничные войска НКВД (*ruština*).

¹⁴⁴ Litevské centrum pro výzkum genocidy a odporu, Jakubonienė Gintarė a Rūta Trimonienė, dokument Kalniškės mūšis 1945 m. gegužės 16–17 d., [online]. [cit. 2023-04-11]. Dostupné z: http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2015/201505_kalniskes.pdf.

V bitvě zahynula mimo jiné také manželka velitele skupiny Albina Neifaltiene-Pushele. Mezi partyzány byl v boji také přítomen budoucí dvojnásobný prezident Litvy z let 1998-2003 a 2004-2009 Valdas Adamkus.

¹⁴⁵ ŽIČKUS, Jonas. Nueitas kelias, Kęstučio apygardos partizano atsiminima. Vilnius: Litevské centrum pro výzkum genocidy a odporu, 1999. ISBN 9986-757-23-1. s. 9.

¹⁴⁶ WNUK, Lešni bracia. s. 204.

a půl okupace na většině území systematicky terorizovali okupační složky a obzvláště krutí byli k domácím kolaborantům, které často bez milosti popravovali.

Partyzánům se v širším měřítku do začátku 1946 podařilo významně pozdržet sovětizaci a násilnou kolektivizaci země, rovněž byla narušena sociální a hospodářská politika vlády. Mobilizace do Rudé armády skončila fiaskem. Kromě toho, civilní obyvatelstvo nevyslyšelo směrnice a přestalo dodávat potraviny a místo toho obrovské množství obyvatel aktivně či pasivně podporovalo partyzány.¹⁴⁷

3.3. Ochabnutí bojů

Rokem 1946 přešel odpor do další fáze. Destrukčním praporům NKVD se postupně dařilo partyzány likvidovat například skrze infiltraci svých lidí do partyzánských řad, či přímými bojovými protiakcemi. Další důvody snížení aktivit a počtu Lesních bratrů byly: vyhlášené amnestie, tedy výzvy ke vzdání se výměnou za menší či žádný trest, neustále zvyšující se přítomnost jednotek nepřítele, celková dlouhodobá neudržitelnost účinného odporu proti kapacitně takřka nevyčerpatelnému nepříteli, či vysoce náročné podmínky života v litevských lesích zejména v zimních měsících. Nelze opomenout také problém se zásobováním potravin. Jiné organizaci, Litevskému hnutí boje za svobodu (zal. 1949) se sice na krátkou dobu podařilo obnovit partyzánský odboj, nicméně svou daň si také vybraly masové deportace, které byly mířeny kromě kulaků také na partyzány a jejich rodiny. Z Litvy bylo v rámci tří operací, Vesna (květen 1948), Priboi (březen 1949) a Osen (podzim 1951) deportováno zhruba 100.000 lidí.

Jednotlivé partyzánské distrikty, kterých bylo v zemi několik desítek, čítaly v době vrcholu války mezi lety 1944-1945 v Litvě 1000-2000 bojovníků. Toto číslo v roce 1946 kleslo na 300-600 partyzánů v každém distriktu.¹⁴⁸ Partyzáni se tedy v této době přesouvali pod zem, a to v doslovném smyslu. V prvních letech odporu přebývali partyzáni často u sebe doma, v lesních provizorních táborech či farmách u vesnického obyvatelstva, které tímto však partyzáni vystavovali nebezpečí. Proto poté co NKVD zdokonalili svoje protipartyzánské taktiky, přešlo lesní bratrstvo do primitivních bunkrů. Dodnes je v Litvě k vidění několik desítek takovýchto dochovaných podzemních bunkrů, které často měly podobu jednoduchého malého výkopu pro 5-10 partyzánů sloužícího jako skrýš, nicméně existovaly komplexnější bunkrové systémy. Jednalo se např. o štábní bunkr partyzánského distriktu Dainava či bunkru v Míničių.

¹⁴⁷ POCIUS, Mindaugas. Partizaninis pasipriešinimas Lietuvoje 1944-1953 m: kova su kolaboravimu kaltintais gyventojais. Klaipėda, 2005. Disertace. Klaipėdos universitetas. s. 14.

¹⁴⁸ WNUK, Leśni bracia. s. 234.

LLA nebyla jediná organizace, která začala operovat proti staronovým okupantům. Další byli Litevské hnutí boje za svobodu (dále jen LLKS)¹⁴⁹ či Litevský svaz obránců svobody. K těmto hnutím, zejména pak k LLKS, se postupně přesunula drtivá většina zbylých partyzánů a z LLKS se stala na zbytek partyzánské války tvář litevského odboru.

3.4. Litevské hnutí boje za svobodu (LLKS)

Po období narušené organizace díky zatčení či zabití mnoha zkušených partyzánů a velících důstojníků a snížení celkového počtu lesních bratrů přišel znovu pokus o sjednocení, nyní již značně zlomeného odboje. Z celé země byli svoláni všichni velitelé partyzánských okrsků s cílem reorganizace a obnovení ozbrojeného odporu. Při této příležitosti vznikla organizace jménem Litevské hnutí boje za svobodu, která vlila válce novou krev do žil a Lesní bratrstvo znovu hromadně vyzývalo Litevce k podpoře partyzánů.¹⁵⁰ V obci Minaičių 16. února 1949 podepsali zástupci tohoto svazu významný dokument, jedná se o politickou deklaraci, ke které se litevský parlament zpětně přihlásil i po nabytí nezávislosti v roce 1991. Deklaraci prohlásil seimas, litevský parlament, za legální právní úkon Litevské republiky. Mimo jiné Litva v roce 2009 uznala velitele LLKS Jonase Žemaitise-Vytatuta¹⁵¹ za oficiálního prezidenta Litevské republiky mezi lety 1949-1954. Zpětně se takto stal také prezidentem Litvy Adolfas Ramanauskas-Vanagas, nástupce Žemaitise. Jedná se tedy o jeden z nejvýznamnějších právních dokumentů Litevské republiky vůbec. Vytvoření dokumentu se časově shodovalo s dobou nejmasovějších deportací z Pobaltí v rámci operace Priboi. Deklarace vedení LLKS obsahovala tyto hlavní body:¹⁵²

- 1) Politické presidium LLKS na sebe dočasně přebírá veškerou politickou reprezentaci celé Litvy
- 2) Litva je demokratická a jejím jediným politickým suverénem je litevský národ
- 3) Po svržení okupační moci nastanou svobodné volby
- 4) Plán zakázat po osvobození komunistickou stranu

¹⁴⁹ Lietuvos laisvės kovos sąjūdis (*litevsky*).

¹⁵⁰ Litevský speciální archiv, Výzva LLKS k obyvatelstvu k podpoře partyzánů, 1949. fond K-1, apy. 58, b.44618/3, l. 284. [online]. Dostupné z:

<https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p70/doc270?sqid=32a7eccbc57335e8fbc14e9f9cc4a20baa9a5f79>.

¹⁵¹ Jonas Žemaitis byl profesionální voják s důstojnickým vzděláním. Vojákem zůstal i během první sovětské okupace, při okupaci Německem se však nechal demobilizovat. K partyzánům se přidal v průběhu druhé sovětské okupace a brzy se dostal do vedení partyzánů. V roce 1951 utrpěl mrtvici a zůstal paralyzován. V květnu 1953 bylo odhaleno jeho útočiště a byl převezen do Moskvy, kde měl být vyslýchán L.Berijou. Odsouzen k smrti byl v roce 1954.

¹⁵² Litevský speciální archiv, Deklarace LLKS 16.2.1949. fond K-1, apy. 58, b. 44618, l.122. [online]. [cit. 2023-04-11]. Dostupné z:

<https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p10/doc2858?sqid=b6364e4cc6ebcf34c7442aaf6e61b02bd9d29136>.

- 5) Jedinci, kteří kolaborovali s Němci či bolševiky budou potrestáni
- 6) Bude reflektován pozitivní dopad náboženství na morálku národa v těžkých časech
- 7) Výzvu všem Litevcům, aby se připojili k boji za svobodu
- 8) Přihlášení se k Atlantické chartě a osvojení jejího programu
- 9) Apel na demokratický Západ, aby jim v jejich snažení pomohl

3.5. Struktury litevských partyzánů

Partyzáni byli pro větší efektivitu rozděleni do distriktů po celé zemi z pravidla dle toho, kde dříve žili. Decentralizace do jednotlivých oblastí byla založena po vzoru struktur předválečné litevské armády a měla pomoci k větší efektivitě boje a ke znemožnění, kupříkladu jedním mohutným zásahem, zničit veškerý odboj najednou. Leadeři jednotlivých distriktů se pravidelně scházeli a koordinovali svoje kroky, nicméně distrikty do velké míry sloužily jako autonomní buňky odporu. Tato organizace se postupně vytvářela od roku 1944 až do roku 1949. Strukturálně měl sice odboj jedno oficiální vedení, nicméně celá země byla rozdrobena do mnoha hierarchicky rozdělených oblastí, které operovaly dle svého uvážení a možností. Organizace do distriktů vypadala následovně:¹⁵³ Celá země byla rozdělena na 3 oblasti (sritis), ty byly následně rozděleny na vojenské okruhy (apygarda, 300-2000 partyzánů), v okruzích pak operovalo nespočetné množství menších skupinek či družstev (rinktinė, 5-10 partyzánů), působících zpravidla poblíž místa svého bydliště. **(Obrázek č. 1)**

Hierarchicky: Oblast (Sritis) → Vojenský okruh (Apygarda) → Družstvo (Rinktinė)

Nemuno sritis¹⁵⁴ – **Jižní Litva**

- Dainavos apygarda
- Tauro apygarda

Kalnų sritis¹⁵⁵ – **Severovýchodní Litva** (rovněž nazýván také distrikt Krále Mindaugase)

- Algimanto apygarda
- Vytauto apygarda
- Vyčio apygarda
- Didžiosios Kovos apygarda
- Dariaus ir Girėno apygarda

¹⁵³ KUODYTĖ, D. a Algis KAŠĖTA. Laisvės kovos 1944-1953 metais: dokumentų rinkinys. Kaunas: Lietuvos Politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996. ISBN 978-9986577157. s. 31.

¹⁵⁴ Dle litevské řeky Němen (Nemunas, *litevsky*).

¹⁵⁵ Horský region (z litevského slova kalnai).

Jūros sritims¹⁵⁶ - **Západní Litva**

- Žemaičių apygarda
- Priskėlimo apygarda
- Kęstučio apygarda

Organizace do distriktů – (**Obrázek č. 2**)

3.6. Úpadek

Deportace, infiltrace NKVD, personální nouze a zatýkání vedení si pomalu, ale jistě začaly od roku 1946 vybírat svou daň. Ještě na konci 1946 bojovalo zhruba 4.500 partyzánů, o dva roky později bylo bojovníků jen 2300.¹⁵⁷ Nastal tak čas k větší koordinaci partyzánů a ke snahám propojit partyzány se zahraničním odbojem. V roce 1947 se skupině partyzánů v čele Juozasem Lukšou podařilo proniknout na západ a kontaktovat Nejvyšší výbor pro osvobození Litvy. Lukša, který se osobně vydal za výborem a předal mu cennou výpověď o situaci partyzánů, o deportacích a o strašlivých podmínkách kolektivizace či boji proti „buržoazním nacionalistům“ v Litvě. Mezi dokumenty byl také dopis papeži od velitele partyzánů, který převzala a publikovala západní média.¹⁵⁸ Nicméně navázání styku se Západem nepřineslo na politické a mezinárodní rovině žádné výsledky. Partyzánům se nedostalo ani kýžené západní materiální pomoci, které se mohli těšit v průběhu světové války, například protinacističtí partyzáni.¹⁵⁹ Rok 1948 je pak možné označit za zlomový, samotní Sověti tento rok považovali za rok, kdy se jim podařilo odpor konečně zlomit. Kromě jiného na tom nese vinu zejména masivní deportace z tohoto roku jménem Operace Vesna (Jaro), která cílila přímo na partyzány a jejich rodiny. Deportovaných lidí za spolupráci s litevskými lesními bratry bylo v rámci operace až 40.000.¹⁶⁰ Nejvyšší velení Litevského hnutí boje za svobodu se okupační správě však podařilo rozdrtit až za několik let, dopadením Jonase „Vytatuta“ Žemaitise v roce 1953, který byl po výslechu se samotným šéfem NKVD Levrentem Berijou odsouzen v roce 1954 k smrti. Po chycení Žemaitise bylo aktivních partyzánů jen zhruba 200. Žemaitisův nástupce Adolfas Vanagas

¹⁵⁶ Přímořský region (z litevského slova jūra).

¹⁵⁷ GAŠKAITĖ, Nijolė. Lietuvos partizanai: 1944-1953 m. Kaunas: Lietuvos Politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Istorijos sekcija, 1996. ISBN 9986577144.

¹⁵⁸ Litevský speciální archiv, Dopis papeži Piovi XII., 28. srpna 1947. fond K-5, apy. 5, b.116, l. Nuo 1 iki 8. [online]. [cit. 2023-04-29]. Dostupné z:

<https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/doc5607?sqid=3de738d6b3c679cc2b220cad04175a2510015589>.

¹⁵⁹ VARDYS, Stanley. The Partisan Movement in Postwar Lithuania. Slavic Review [online]. Cambridge University Press, 22(3), 499-522 [cit. 2023-06-06]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2492495>. s. 515.

¹⁶⁰ GRUNISKIS, Eugenijus. Lietuvos gyventojų trėmimai 1940-1941, 1945-1953 metais. Disertace. Vilnius: Vytauto Didžiojo universitetas. s. 171–175.

Ramanauskas již preferoval pasivní a příležitostnou formu odporu. Byl dopaden až v roce 1956, kdy po obzvlášť trýznivém mučení zemřel.¹⁶¹

¹⁶¹ Jeho ostatky byly nalezeny ve Vilniusu až v roce 2018, byl pohřben ve stejném roce v rámci státního pohřbu. Jeho tělo bylo zmrzačeno při mučení ve věznici KGB ve Vilniusu.

4. Lotyšsko

Lai Staļins vai Čerčils mūs pakar

Vienalga, kā kauliņi krīt

Nu sapnis par dzimteni zudis

Ar visu, kas latvietim bij

Sen zināms, ka postā mūs grūdīs

Kāds tatārs, kas dvēseles mij¹⁶²

4.1. Společně s Němci a Kuronský kotel

De facto první organizovaní Lotyši, kteří se zbraní v rukou v roce 1944 vzdorovali staronovým okupantům byli ti, kteří přímo sloužili v jednotkách SS nebo v paramilitárních-policejních sborech pod německým velením. Obdobná situace nastala také v Estonsku. Členové této Lotyšské legie byli v každé poválečné partyzánské skupině v zemi,¹⁶³ což bylo logicky využito dobovou sovětskou propagandou, nicméně slouží i jako nástroj hybridní války současného Ruska. Je proto nasnadě se tomuto fenoménu věnovat nejdříve.

Plánem Němců v Lotyšsku, poté co se pro ně přestala válka vyvíjet pozitivně, bylo vytvořit jednotky SS v počtu 60.000 mužů. Zprvu se jednalo o dobrovolníky. Avšak díky nízkému počtu dobrovolníků rozhodlo německé velení v únoru 1943 o povinné službě lotyšských mužů

¹⁶² Kurzemes Pēdējie Leģionāri, úryvek z písně lotyšských legií z Kuronského kotle.

Překlad z lotyštiny:

At' nás pověsí Stalin nebo Churchill,

nezáleží na tom, co na kostkách padne.

Sen o naší vlasti je teď pryč,

spolu se vším, co je Lotyšům drahé.

Dlouho jsme věděli, že k utrpení jsme vysláni,

o našem osudu Tataři (Sověti) rozhodnou.

¹⁶³ WNUK, Lešni bracia. s. 519.

v těchto jednotkách.¹⁶⁴ Mobilizace se týkala mužů narozených 1919–1924 a trestem za neuposlechnutí k nástupu mělo být vězení či poprava. Mobilizovaných bylo nakonec zhruba 15.000 mužů, ti utvořili dvě lotyšské divize SS s názvy 15. a 19. granátnická divize SS (společný název Lotyšské legie). Dalších 7.000 bylo povoláno do podpůrných jednotek řadové německé armády.¹⁶⁵ Do jaké míry bylo členství v legiích dobrovolné je dodnes logicky předmětem debaty a velkých emocí. Že velká většina mužů byla násilně mobilizována tvrdí lotyšští historici Tomaševskis¹⁶⁶ a také Brūvelis.¹⁶⁷ Potvrzuje to také prohlášení¹⁶⁸ zmocněnce vlády USA, které uznává, že baltské legie SS (obě lotyšské a obě estonské) musejí být vnímány zcela odlišně než ty německé, jelikož se nejednalo o fanatické jedince a byli většinouve rekrutováni pod nátlakem. Výmluvný je také fakt, že bývalí členové lotyšských SS sloužili jako strážníci německých válečných zločinců při Norimberských procesech.¹⁶⁹ Nicméně nepopíratelnou skutečností je, že do této legie byli převeleni všichni členové tzv. Arajs komanda a část Lotyšské pomocné policie, která byla utvořena za německé okupace. Kolaborantské komando Arajs mělo v prvních měsících německé okupace na svědomí židovské a romské masakry v městech Liepāja, Rumbula nebo Rēzekne či spolu-provozovalo Rižské a Daugavpilské ghetto.¹⁷⁰

Rudá armáda v rámci Baltické operace rychle přešla Pobaltí na dvě části, což později znamenalo faktické uvíznutí 200.000 vojáků německé armády v tzv. Kuronském kotli, která se nestihla evakuovat. V tomto kotli společně s Němci operovala právě velká část Lotyšská legie. Kotel zůstal poslední výspou německého odporu, a to až do kapitulace Německa v květnu 1945. Po kapitulaci se na 4.000 lotyšských legionářů rozhodlo nevzdat se, utéct do lesů a začít s partyzánskou válkou a vyhnout se tak jisté smrti v sovětském lágru.¹⁷¹ Tito jedinci byli v průběhu blokády Němci cvičeni v partyzánský boj, byli dobře vyzbrojeni a předem si

¹⁶⁴ MEŽMALIS, Andrejs. DAMAGE CAUSED BY THE SOVIET UNION IN THE BALTIC STATES. Riga: Ltd, 2017. s. 12. ISBN 978-9934-8363-1-2. s. 19.

¹⁶⁵ MEŽMALIS, Andrejs. Latviešu leģions: informācija, fakti, patiesība. Rīga: A. Mežmalis, 2008. ISBN 9789984395845. s. 41-42 a 55.

¹⁶⁶ TOMAŠEVSKIS, Jānis, vedoucí oddělení dějin Druhé světové války Lotyšského válečného muzea. Latvian Legion: controversial points. The Latvian War museum [online]. Latvijas Kara muzejs [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: <https://www.karamuzejs.lv/lkm/latvian-legion-controversial-points>.

¹⁶⁷ BRŪVELIS, Edvīns. Latviešu leģionāri. [Latvia]: Daugavas vanagi, [2005]. ISBN 9984197623.

¹⁶⁸ Harry R. Rosenfield, Displaced persons comisson, 13.9.1950.

GALEVA, Sopo. Russian Propaganda against NATO and the Forest Brothers. Myth detector [online]. [cit. 2023-09-04]. Dostupné z: <https://mythdetector.ge/en/russian-propaganda-against-nato-and-the-forest-brothers/>

¹⁶⁹ Latvian Legion soldiers at Nuremberg Tribunal. Lettia.lv [online]. [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: http://www.lettia.lv/en_a_legionari-nirberga.html.

¹⁷⁰ Do ghetta v Rize bylo v několika transportech převezeno na 3000 československých Židů z Terezína, většina z nich nepřežila.

¹⁷¹ BLEIERE, Daina. History of Latvia : the 20th century. Riga: Jumava, 2006. ISBN 9789984380384. s. 364.

budovali skryše a bunkry.¹⁷² Členové legie tak logicky tvořili nejzkušenější jádro poválečného partyzánského odporu.

4.2. Organizace lotyšského odporu

K odporu jak vůči německé, tak blížící se sovětské okupaci se hlásilo během války mnoho prozápadních skupin, většinou z řad studentstva či inteligence. Těmto v širším měřítku prakticky bezvýznamným skupinám Němci nevěnovali přílišnou pozornost.¹⁷³ Výjimkou byla Lotyšská ústřední rada (dále jen LCP¹⁷⁴) založena již v roce 1943, která požadovala nezávislost Lotyšska. Jejími členy byli zástupci prvorepublikových stran a v jejím čele stál syn bývalého prezidenta Konstantīns Čakste.¹⁷⁵ LCP vydala v březnu 1944 memorandum, ve kterém se hlásila k západním demokraciím a k svobodnému Estonsku a Litvě, odmítala obě okupační velmoci a hlavně; vyzývala k aktivnímu odporu vůči blížícím se Sovětům. Hlavní nadějí LCP bylo, že když západ uvidí masivní vojenský odpor proti Sovětům, tak Lotyšsku pomůže materiálně a také jej na mezinárodně-politické scéně oficiálně uzná.¹⁷⁶ Členové LCP pracovali v ilegalitě, několik jich také bylo zatčeno a skončili v koncentračním táboře Stutthof. Perzekuci LCP Němci přehodnotili až s vidinou ústupu z Pobaltí a organizaci začali hmotně podporovat. LCP na sebe chtěla převzít moc v Lotyšsku a zastupovat zemi v zahraničí, a to hlavně před západními spojenci nebo Švédskem, kde spolupráce nastala zejména na poli zpravodajských služeb. Pro pozdější partyzánský odboj se důležitou stala válečná komise LCP, která s blížící se frontou shromažďovala zbraně a připravovala se na střet se Sověty.¹⁷⁷ LCP iniciovala také setkání v Rize s provizorními vládami Litvy (Nejvyššího výboru pro osvobození) a Estonska (Národní výbor Estonské republiky). Záměrem bylo koordinovat postup ohledně odcházející německé armády, vymezit se proti Sovětům a vystupovat před západem společně.¹⁷⁸ Po dobytí Rigy se LCP přesunula do Kuronského kotle.¹⁷⁹ Poté se část rady, která se vyhnula sovětskému zajetí, odebrala po moři do švédského, a poté i německého exilu, odkud dál prosazovala svůj program a byla v kontaktu s partyzány doma. Nicméně Švédsko repatriovalo přes sto lotyšských vojáků, kteří se evakovali do Švédska z Kurského kotle. Vojáci po návratu čelili

¹⁷² WNUK, Lešni bracia. s. 363.

¹⁷³ WNUK, Lešni bracia. s. 353-354.

¹⁷⁴ Latvijas centrālā padome (*lotyšsky*).

¹⁷⁵ Čakste zahynul po zatčení mnoha členů LCP gestapem v koncentračním táboře Stutthof.

¹⁷⁶ Memorandum Lotyšské ústřední rady, 17.3.1944. Library of Congress Online Catalog. [cit. 2023-09-04] Dostupné také z: https://www.loc.gov/resource/gdcwdl.wdl_07411/?st=gallery.

¹⁷⁷ WNUK, Lešni bracia. s. 355-356.

¹⁷⁸ WNUK, Lešni bracia. s. 356.

¹⁷⁹ Zde LCP organizovala přesun 4.500 lotyšských uprchlíků na primitivních člunech do Švédska.

represím ze strany staronově etablovaného Lotyšského SSR.¹⁸⁰ LCP také v Kuronsku plánovalo ze své autority provizorní vlády mobilizovat lotyšské obyvatelstvo do armády. Mobilizace, která nakonec neproběhla, počítala s až 50.000 muži.¹⁸¹ Hlavním mužem vojenského odporu LCP byl bývalý generál Jānis Kurelis¹⁸² a jeho skupina. Kurelisova skupina čítala zhruba 3.000 mužů a sloužilo v ní mnoho dezertérů z Lotyšských legií, byli tedy výborně vyzbrojeni a měli zkušené velení.¹⁸³ Nicméně kvůli neshodám a protiněmeckému naladění Kurelisovy skupiny bylo mnoho předních členů skupiny popraveno a posláno do koncentračních táborů. V rámci Kuronského kotle došlo také k několika ozbrojeným střetům s německými jednotkami.¹⁸⁴

4.2.1. Počátek partyzánské války a lotyšské organizace

Tajné hlášení ministra vnitra Lotyšské SSR informovalo o tom, že v roce 1945 v zemi bylo minimálně 300 aktivních skupin partyzánů, které se také začaly organizovat. Centra partyzánskému odporu byla v Livonsku, Kuronsku i Latgalsku. Nicméně první sjednocení proběhlo již koncem roku 1944. Buržoazní nacionalisté, jak ministr partyzány pojmenovával, byli organizováni v mnoha skupinách, které měly být vedeny zejména bývalými vojáky pocházející ze struktur německé armády.¹⁸⁵ Partyzánská válka začala v Lotyšsku na konci léta v roce 1944 a v Kuronsku až po složení zbraní německé armády v květnu 1945. Sjednocením, o kterém report vypovídá, byl velmi pravděpodobně pokus o integraci skupin pod hlavičku Lotyšského národního partyzánskému sdružení (dále jen LNPA¹⁸⁶) v okrese Abrene. V říjnu 1944 bylo několik Lotyšů, vycvičených Němci, vyhozeno nyní již za nepřátelskými liniemi v Latgalsku německým letadlem, jejich cílem bylo nastartování partyzánskému odporu. Není

¹⁸⁰ Událost nesoucí název *Baltutlamningen* byl kontroverzní krok švédské vlády, kterým zpět do Pobaltí vyslala bývalé protisovětské vojáky (132 Lotyšů, 7 Estonců, 9 Litevců).

Latvian Legion soldiers in Sweden, 1994. Lettia.lv [online]. [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: http://www.lettia.lv/en_a_legionari-nirnerga.html.

¹⁸¹ ŠČERBINSKIS, Valters a Valters NOLLENDORFS. THE IMPOSSIBLE RESISTANCE: LATVIA BETWEEN TWO TOTALITARIAN REGIMES 1940–1991. In: SYMPOSIUM OF THE COMMISSION OF THE HISTORIANS OF LATVIA. Riga: Zinatne, 2021. s. 118.

¹⁸² Jānis Kurelis, pocházel původem ze Pskova a prošel impozantní vojenskou kariérou. Sloužil v carské armádě a jako důstojník v bojích První světové války, poté byl jedním z hlavních velitelů lotyšské války o nezávislost. Postupně se stal generálem lotyšské armády. Byl také signatář memoranda LCP. Zemřel v emigraci v USA v roce 1954.

¹⁸³ Deník nadporučíka Jānise Gregorase, pobočníka velitelství ze skupiny generála Kurelise. červenec 1944–duben 1945: Ģenerāļa Kureļa grupas štāba adjutanta virsleitnanta Jāņa Gregora dienasgrāmata. In: LATVIJAS VĒSTURE INTERNETĀ [online]. old [cit. 2023-05]. Dostupné z:

http://old.historia.lv/alfabets/K/ku/kurela_grupa/dokumenti/diengr/satur.htm.

¹⁸⁴ ŠČERBINSKIS, Valters a Valters NOLLENDORFS. THE IMPOSSIBLE RESISTANCE: LATVIA BETWEEN TWO TOTALITARIAN REGIMES 1940–1991. In: SYMPOSIUM OF THE COMMISSION OF THE HISTORIANS OF LATVIA. Riga: Zinatne, 2021. s. 120-121.

¹⁸⁵ Zpráva ministra vnitra Lotyšské SSR A. Egliša o výsledcích boje proti nacionalistickým partyzánům v období od roku 1944 do března 1947: Latvijas PSR iekšlietu ministra A.Egliša ziņojums par rezultātiem cīņā pret nacionālajiem partizāniem. In: LATVIJAS VĒSTURE INTERNETĀ [online]. [cit. 2023-07-22]. Dostupné z: <http://old.historia.lv/publikacijas/dokumenti.htm>.

¹⁸⁶ Latvijas Nacionālo partizānu apvienība (*lotyšsky*).

náhodou, že se tento region stal místem, kde vznikla tato první lotyšská partyzánská organizace a kde byly partyzánské akce jedny z neaktivnějších. Jedná se totiž o území, které dříve náleželo Lotyšsku, potažmo Lotyšské SSR, a kde před válkou žila lotyšská většina. V roce 1945 bylo Abrene (nyní Pytalovský okres u Pskova) převedeno pod Ruskou SSR. Program Lotyšského národního partyzánského sdružení LNPA mj. obsahoval tyto hlavní body, ke kterým se partyzáni hlásili:¹⁸⁷

- 1) Boj pro stažení vojsk Rudé armády a Čeky
- 2) Svobodné volby v duchu charty Spojených národů
- 3) Návrat všech obyvatel zatčených či deportovaných německými a ruskými okupanty
- 4) Vymezení se proti pozemkové reformě a za převedení pozemků Lotyšům, kteří nekolaborovali s Němci ani s Rusy
- 5) Přání svobodného tisku, svobody projevu, svobody náboženské víry a boj za svobodný vývoj národní kultury a umění
- 6) Boj za povinný a bezplatný vzdělávací systém a za výchovu mládeže v duchu náboženské, etické a národní identity

Největší bitva lotyšských partyzánů se uskutečnila v bažinách na východní hranici s SSSR u vesnice Stompaki, kde se 2. až 3. března 1945 střetlo zhruba 300 partyzánů z 18 skupin a 480 vojáků ze 143. střeleckého pluku NKVD. Partyzáni patřili pod velení Pēterise Supeae, zakladatele organizace LNPA.¹⁸⁸ Během dvoudenní bitvy bylo proti partyzánům použito mj. i dělostřelectvo. Ztráty partyzánů se odhadují na 28 a ztráty NKVD byly 46 mužů. Zveličené zprávy o této, na poměry guerillové války, velkého a úspěšného střetu se v Lotyšsku brzy rozšířily a motivovaly další skupiny v zemi.¹⁸⁹ Velitel LNPA Pēteris Supe byl během německé okupace odveden do lotyšských legií a následně vybrán do organizace Wildkatze,¹⁹⁰ která byla cvičena německou rozvědkou pro speciální úkoly na území nepřitele. Jedním z plánů Wildkatze, složené až z 3.000 lotyšských občanů, byl mj. také atentát na Stalina.¹⁹¹ Supe byl zastřelen členem NKVD, který se infiltroval do jeho skupiny. V Supeho organizaci sloužila také jeho sestra Mihalīna.¹⁹² Sourozencům Supeovým zabila Čeka¹⁹³ rodiče a zapálila jejich

¹⁸⁷ STRODS, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš*. Rīgā: Preses nams, [1996]-2003. ISBN 9789984001357. s. 153-156.

¹⁸⁸ *Latvijas nacionālo partizānu apvienības (lotyšsky)*.

¹⁸⁹ Národní internetová encyklopedie, Bitva o Stompaki. Stompaku kauja [online]. Nacionālā enciklopēdija - Lietpratēju veidots augstticams saturs [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: <https://enciklopedija.lv/skirklis/123428>.

¹⁹⁰ *Divoká kočka (česky)*. *Mežaķakis (lotyšsky)*.

¹⁹¹ WNUK, *Lešni bracia*. s. 360, 363 a 365.

¹⁹² Mihalīna Supa byla chycena a odsouzena k vězení, zemřela v roce 2022.

¹⁹³ *Всероссийская чрезвычайная комиссия (rusky)*, Sovětská tajná policie.

rodný dům. Přestože LNPA pod vedením Supea z pohledu Lotyšů, kteří si přáli nezávislost, vyvíjela záslušnou činnost, tedy přímý boj s nepřítelem, dopouštěla se LNPA řady zločinů, které byly odsouzenihodné i z dobového pohledu. Jako příklad poslouží poprava celé rodiny za donášení KGB ve Šķilbēni, či zastřelení těhotné komunistické učitelky přímo během vyučování v okrese Dūre.¹⁹⁴

Druhou, avšak menší, hlavní organizací bylo Sdružení lotyšských (partizánů) strážců vlasti (dále jen LTS(p)A).¹⁹⁵ LTS(p)A, stejně jako LNPA, pocházela z pohraničního Latgalska. Organizace byla založena ještě v roce 1945. Ve svém programu se rovněž hlásila k lotyšské první demokratické republice a jejím hodnotám, odsuzovala obě okupace, jak německou, tak sovětskou a zavázala se k boji proti „...komunistům, kteří provádí krvavý teror proti lotyšským vlastencům“. Organizace deklarovala, že partyzánů se v lotyšských lesích skrývalo na 40.000. Zajímavé je také jasné přihlášení se k Lotyšské ústřední radě a její uznání jako legitimní vlády tou dobou v exilu.¹⁹⁶ Velitelem LTS(p)A byl katolický kněz Antons Juhnevič. V předsednictvu organizace, které vydalo výše uvedený program, byli také dřívější důstojníci lotyšské a německé armády či básník Valerija Mundure, která vedla partyzánské noviny Tēvzemes Sargs. Juhnevičs a Mundure byli chyceni a v rižské věznici zastřeleni v následujících dvou letech. LTS(p)A dle reportu ministerstva vnitra sdružovala všechny „bandity“ z Latgalska do dvou větších divizí, které byly rozděleny na další hierarchicky rozdělené skupiny s vlastními veliteli. Později měla LTS(p)A rozšířit svoje řady o třetí velkou skupinu v okrese Madona. Nicméně po likvidaci velení se měly akce LTS(p)A značně omezit.¹⁹⁷ Organizace měla také poměrně početné ženské křídlo, které se staralo o hygienu, shromažďovalo potraviny a některé ženy se také prokazatelně účastnily boje.¹⁹⁸ V září 1945 došlo k pohlcení LNPA organizací LTS(p)A, což znamenalo konsolidaci většiny partyzánských skupin v zemi pod jedno velení.¹⁹⁹

V Kuronsku se většina partyzánů po německé kapitulaci sjednotila pod Lotyšskou národní partyzánskou organizací (dále jen LNPO).²⁰⁰ Kuronští partyzáni byli z drtivé většiny, na rozdíl

¹⁹⁴ Atslēgas, televizní pořad. Lotyšská státní televize, epizoda 37, Partyzáni, dokumentární série o klíčových událostech Lotyšska, Latvijas Televīzija, VFS Films, Mārtiņš Kibilds, 2018.

¹⁹⁵ Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienības (*lotyšsky*).

¹⁹⁶ Prohlášení předsednictva Sdružení lotyšských strážců (partizánů) vlasti, 1945. Latvijas Nacionālo partizānu apvienības (LNPA) cīņas programma. Dokumenty národních partyzānů, LATVIJAS VĒSTURE INTERNETĀ [online]. [cit. 2023-07-06]. Dostupné z: http://old.historia.lv/alfabets/N/na/nac_partiz/dok/000.htm.

¹⁹⁷ Zpráva ministra vnitra Lotyšské SSR A. Egliše o výsledcích boje proti nacionalistickým partyzánům v období od roku 1944 do března 1947: Latvijas PSR iekšlietu ministra A.Egliša ziņojums par rezultātiem cīņā pret nacionālajiem partizāniem. In: LATVIJAS VĒSTURE INTERNETĀ [online]. [cit. 2023-07-22]. Dostupné z: <http://old.historia.lv/publikacijas/dokumentu.htm>.

¹⁹⁸ WNUK, Lešni bracia. s. 383.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 383.

²⁰⁰ Latvijas nacionālu partizānu organizācija (*lotyšsky*).

od LNPA a LTS(p)A, bývalí členové německých armádních sborů či Divoké kočky. LNPO díky přímořské poloze Kuronska měla také lepší spojení s lotyšskou emigrací ve Švédsku, díky tomu také západní aktivity jako špionáže nebo pomoc partyzánům byly prováděny v koordinaci s Kuronskými Lesními bratry.²⁰¹

4.3. Život a úpadek lotyšských partyzánů

První dva roky byl odpor nejsilnější a akce partyzánů nejčastější, na konci roku 1946 začaly partyzánské řady řídnout a jejich aktivity upadat. Důvodem byla vyhlášená amnestie pro partyzány v Lotyšsku a masivní represálie. Například jen mezi srpnem a zářím 1946 došlo k 1.570 zásahům proti partyzánům po celé zemi.²⁰²

Celkový počet aktivních partyzánů přímo účastných v boji v Lotyšsku se dnes odhaduje mezi 12.000 až 13.000 jedinci.²⁰³ Nicméně dle pravděpodobně velmi nadsazené zprávy ministerstva vnitra lotyšské SSR státní složky do března 1947 zneškodnily zabitím, chycením nebo amnestováním celkem 569 „gangů“ v celkovém počtu 16.643 jedinců. Ze zprávy CIA vyplývá, že partyzánské organizace byly v roce 1951 stále aktivní a koordinovaly činnost většiny skupin v zemi. Odpor byl tak stále pasivnější a individuálnější. Zpráva však poukazuje na úspěšný střet partyzánů z Kuronska s jednotkami MGB²⁰⁴ z června 1951. Početnější boje a velké koordinované akce byly již v této době prakticky nemožné a hlavní partyzánskou činností bylo: „...zprostředkovávat bezpečná útočiště pro lotyšské vlastence, kteří museli prchnout před Sověty.“²⁰⁵

Vhled do všedního života partyzánských skupin přináší další report CIA z roku 1951, který je zaměřen na Kuronsko. Celé Kuronsko bylo rozděleno do mnoha „bojových distriktů“. Tento systém byl využíván v každé Pobaltské zemi. Každý z těchto distriktů měl pak na starosti jeden velitel, ten velel mnoha skupinám, zpravidla v maximálním počtu 15 jedinců. Tyto skupiny měly jednoho prostředníka, který komunikoval s velením, přičemž se dbalo na to, aby se „řadoví“ partyzáni z bezpečnostních důvodů nikdy nepotkali s vedením distriktů. Jednotlivé bojové skupiny nebyly vázány svými aktivitami k jednomu místu, ale samy aktivně

²⁰¹ WNUK, Lešni bracia. s. 410-412.

²⁰² Atslēgas, televizní pořad. Lotyšská státní televize, epizoda 37, Partyzáni, dokumentární série o klíčových událostech Lotyšska, Latvijas Televīzija, VFS Films, Mārtiņš Ķibilds, 2018.

²⁰³ Národní internetová encyklopedie, Bitva o Stompaki. Stompaku kauja [online]. Nacionālā enciklopēdija - Lietpratēju veidots augstticams saturs [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: <https://enciklopedija.lv/skirklis/123428>

²⁰⁴ Министерство государственной безопасности СССР (*rusky*). Jednotky Ministerstva státní bezpečnosti SSSR.

²⁰⁵ Elektronický archiv CIA (FOIA Electronic Reading Room). Administration of resistance activity in Latvia: Administration of resistance activity in Latvia. 1951. Dostupné také z: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP83-00415R009300020002-4.pdf>.

vyhledávaly příležitosti a spojovaly se s jinými skupinami. Zajímavostí je, že jednotlivé skupiny nebyly nijak odpovědný regionálnímu vedení a mohly naprosto svévolně operovat dle svého uvážení. Decentralizace velení měla však za výsledek velké ztráty na životech ve skupinách. Každá ze skupin měla také jednoho či více členů, kteří obstarávali zásobování a styk s vesnickým obyvatelstvem či obstarávání potravin. Nicméně, jak zmiňuje zpráva CIA o estonských partyzánech, sehnat jídlo od chudého vesnického obyvatelstva byl obrovský problém, partyzáni se proto někdy uchýlili k prostým krádežím. Vyzbrojení měli být dle reportu takřka výhradně zbraněmi, které jim zanechala německá armáda, trpěli však nedostatkem munice.²⁰⁶ Stejně jako jejich litevští soukmenovci, vydávali ti lotyšští také řadu periodik jako např.: *Sudrabotā saule*, *Daugavas vanagi*, *Māras Zeme*, *Tālavas Taure* nebo *Dzimtene*.²⁰⁷

V roce 1948 byli partyzáni nejaktivnější v hustě zalesněném okrese Rankas, kde například zabili předsedu výkonného výboru lotyšských komunistů A. Kupcītise. Za zmínku stojí také surové zbití manželky jednoho ze straníků kvůli prokomunistickému projevu na pohřbu ve městě Līgatne.²⁰⁸

Zpráva CIA z roku 1952 poukázala na bezvýchodnou situaci lotyšského vesnického obyvatelstva, které de facto trpělo díky guerillové válce nejvíce. Obě zneprátené strany, jak partyzáni, tak ozbrojené složky NKVD a prosovětští Lotyši, často pro dosažení svých cílů postupovali bezohledně a brali si vesničany jako své rukojmí. V první řadě, vesničané museli žít sami sebe, museli přispívat a pracovat v rámci kolchozů a jídlo jim bylo také partyzány loupěno či odkupováno. Protisovětsky naladěni vesničané, kterých byla většina, museli balancovat mezi pasivní podporou partyzánů a zároveň museli chránit sami sebe před režimními represivními složkami. Atmosféru strachu pak ještě dokonali četní zrádci či tajní spolupracovníci s komunisty. Nastaly tak situace, kdy během všedního dne vyslychaly vesničany bezpečností složky státu a snažily se zjistit informace o partyzánech či jejich podporovatelích, jen aby později pod rouškou noci přišli naopak partyzáni a vyptávali se zase na NKVD nebo komunisty ve vesnici a okolních lesích. Díky bezohlednosti obou

²⁰⁶ Elektronický archiv CIA (FOIA Electronic Reading Room). Zpráva o partyzánském hnutí v Kuronsku, CIA, 14.5.1951: Partisan movement in the Kurzeme area. 1951. [online]. [cit. 2023-09-05]. Dostupné také z: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP83-00415R007900230002-7.pdf>

²⁰⁷ STRODS, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš*. Rīgā: Preses nams, [1996]-2003. ISBN 9789984001357. s. 202.

²⁰⁸ Elektronický archiv CIA (FOIA Electronic Reading Room). Morálka a odpor v Lotyšsku, 28.4.1954: Morale and resistance in Latvia. 1954. [online]. [cit. 2023-09-05]. Dostupné také z: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A004000710002-7.pdf>

z nepřátelených stran tak bohužel docházelo k zabíjení často i domnělých podporovatelů partyzánů nebo naopak podporovatelů Sovětů.²⁰⁹

²⁰⁹ Elektronický archiv CIA (FOIA Electronic Reading Room). Vývoj odporu v Lotyšsku od roku 1945, CIA, 16.6.1952: The development of resistance in Latvia since 1945. 1952. [online]. [cit. 2023-09-19]. Dostupné také z: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP83-00415R011700020004-5.pdf>.

5. Estonsko

*Kremli müüride sees, musta vuntsiga mees,
seal on rahvaste timukas Stalin
Inimverd tema jõi
Baltiriike ta sõi
paksu mao endal ette ta kaanis
Ära küüditas paremad pojad,
ida poole kus Uurali mäed
Ära tappis ta need,
kel ei meeldind ta tööd
Ikka verised olid ta käed²¹⁰*

5.1. Společně s Němci a návrat Sovětů

V Estonsku byla situace značně odlišná, než tomu bylo v Litvě a v Lotyšsku. Nezanedbatelná část partyzánů sloužila dříve ve dvou estonských jednotkách SS se společným názvem Estonská

²¹⁰ Verš protisovětské partyzánské folklorní písně estonských partyzánů (píseň má také antisemitský podtext).

Překlad z estonštiny:

Za zdmi Kremlu je muž s černým knírem

Je to kat národů, Stalin

Pil lidskou krev

Spolkl baltské státy

Deportoval nejlepší syny

Na východ, kde leží Ural

Zabil všechny,

kterým se nelíbilo jeho dílo

Ruce měl stále od krve

legie (20. granátnická divize SS a 3. estonská dobrovolnická brigáda SS) či v předválečné milici Omakaiste, která navazovala na organizace z prvních let republiky. Zatímco Omakaiste plnila za německé okupace roli pořádkového ozbrojeného sboru nebo potírala sovětské partyzány, tak Estonská legie se zúčastnila přímých bojů po boku německé armády. Divize SS byly zformovány roku 1942, nejdříve v menších počtech a poté, co se válka začala vyvíjet ve prospěch Sovětů, se Estonské legie rozrostly. Otázkou je ovšem znovu míra dobrovolnictví v SS. Je jisté, že mnoho Estonců mělo motivaci mstít se Sovětům, kupříkladu u mužů, jejichž rodinu zastihl teror v roce 1941. Je však evidentní, že se obzvláště těsně před sovětským protiútokem do Pobaltí odvádělo do SS nedobrovolně.²¹¹ Estonské legie bojovaly po boku dalších zahraničních jednotek SS a Němců v bitvě o Narvu ale dříve také při blokadě Leningradu a v Ukrajině. Po slavné bitvě o Narvu se legie stáhly a svedly bitvu města Sinimägede (Tannenberg), kde již polovina mužů, kteří se postavili sovětskému útoku, byli Estonci.²¹² V obou a dalších bitvách proti sobě stálo mnoho estonských krajanů. Na sovětské straně byli totiž Estonci násilně odvedeni za první sovětské okupace v rámci 8. estonského střeleckého sboru. Během ústupu německé armády bylo estonským rekrutům v SS umožněno rozhodnout se, zda ustoupit s Němci, či zůstat a bojovat. Situaci v Estonské legii okomentoval velitel a budoucí přední partyzán Friedrich Kurg takto: „*Máme nyní možnost ustoupit s Němci... Kdokoliv se rozhodne zůstat se mnou, bude podléhat rozkazům estonské armády. Jsme nyní estonští vojáci, již brzy bez uniforem, bez hodnosti... brzo se frontová linie a týl stane jedním a oni (Sověti) budou všude.*“²¹³ Ustoupivší členové Estonských legií se koncem války dostali až na území Československa. Estonské jednotky měly v plánu dostat se skrze Prahu a vzdát se americkým jednotkám. Nicméně jednotky byly odzbrojeny a její členové bez soudu popraveni v Nymburce v květnu 1945.²¹⁴ Tato málo známá a kontroverzní událost je v Estonsku dodnes, ať již oprávněně či neoprávněně, považována za tragédii a užívá se pro ni označení Tšehhi pörgu (České peklo). Kámen úrazu spočíval v tom, že většina zabitých se nijak neměla podílet na válečných zločinech a byli odvedeni nedobrovolně. Většina příslušníků však zůstala v Estonsku a dala na partyzánský boj se Sověty.

²¹¹ BÖHLER, Jochen a Robert GERWARTH. The Waffen-SS: a European history. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2017. ISBN 9780198790556. s. 148.

²¹² MOLE, Richard C. M. The Baltic States from the Soviet Union to the European Union: identity, discourse and power in the post-Communist transition of Estonia, Latvia and Lithuania. New York, NY: Earthscan, 2012. Routledge studies in the history of Russia and Eastern Europe. ISBN 9780415394970. s. 48.

²¹³ Výpověď estonského člena legií Olafa Tammarka, 22.9 1944. LAAR, s 53-54.

²¹⁴ Tzv. České peklo či Nymburská poprava. V květnu 1945 mělo být českými povstaleckými silami popraveno bez soudu až 500 členů Estonské divize.

Druhou a největší skupinou v rámci estonských protisovětských partyzánů tvořili bývalí příslušníci Omakaiste. Úkolem Omakaiste bylo pochyťat všechny vojáky Rudé armády, kteří se nestihli stáhnout při německém útoku na Sovětský svaz. Během německé okupace prováděla Omakaiste funkci podobné policii.²¹⁵ Z řad této milice také vzešla hlavní síla organizovaného partyzánského odporu proti Sovětům.²¹⁶ V ozbrojených složkách pod německou správou sloužilo dobrovolně nebo nedobrovolně během okupace až 70.000 jedinců.²¹⁷

5.2. První rok okupace

Iniciátorem prvotního ryze estonského odporu proti Sovětům byl estonský admirál Johan Pitka,²¹⁸ který se snažil narychlo zřídit odpor nejdříve z exilu ve Finsku a poté z okupovaného Estonska. Pitka po příjezdu do vlasti zformoval, potom co mu to bylo povoleno Němci, skupinu zhruba o 2.000 mužích,²¹⁹ kteří se postavili Rudé armádě u obce Risti a Märjamaa a bránili také hlavní město, kde se jim podařilo zničit dva tanky. Po ústupu z Tallinnu svedla Pitkova skupina ještě několik střetů v oblastech Kiela, Risti, Vaidas, Raplas, kde Pitka pravděpodobně padl.²²⁰ Souběžně s tím, kdy proudily do Estonska armády SSSR, vyzval Pitka Estonce k partyzánskému odboji proti staronovým okupantům. Nebyl však jediný, kdo organizoval odpor. Dalším, převážně politickým, hráčem byl Národní výbor Estonské republiky (dále jen EVRK²²¹), založen v březnu 1944, který se s blížící se frontou postavil otevřeně proti nacistické okupaci a proti přicházející Rudé armádě a také vyzval, stejně jako Pitka, obyvatelstvo k partyzánské válce. EVRK se skládal ze všech předválečných politických stran a chtěl převzít politickou moc v zemi, a proto vyhlásil nezávislost Estonska v čele s předsedou vlády Ottou Tiefem.²²² Nezávislost však měla krátkého trvání, Rudá armáda tyto snahy přeřala a obnovila

²¹⁵ KANGILASKI, Jaak a Vello SALO. The white book: losses inflicted on the Estonian nation by occupation regimes, 1940-1991. [Tallinn]: Estonian Encyclopaedia Publishers, c2005. ISBN 9985-70-195-x. s. 16.

²¹⁶ WNUK, Lešni bracia. s. 464.

²¹⁷ Country Report conference "Crimes of the Communist Regimes – Estonia" 24-26 února 2010, Praha

²¹⁸ Dřívější admirál estonského námořnictva a přední osobnost estonské války o nezávislost v letech 1918-1920. Jeho tři synové byli zadrženi NKVD a zmizeli.

OOMUSRONGIDE JA SÕJALAEVASTIKU LOOJA ADMIRAL JOHAN PITKA. ADMIRAL JOHAN PITKA. Online. [cit. 2023-08-11]. Dostupné z:

<https://web.archive.org/web/20080919190758/http://www.hot.ee/vabadussoda/pitka.htm>.

²¹⁹ TOOMAS, Hiio (2006). Combat in Estonia in 1944. In: Toomas Hiio, Meelis Maripuu, Indrek Paavle (Eds.). Estonia 1940–1945: Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity. Tallinn. strana. s. 1035

²²⁰ Výstava o životě admirála Pitky: Admiral Pitka näitus. Dostupné také z:

https://web.archive.org/web/20110720125157/http://www.kaitseliit.ee/index.php?op=body&cat_id=280&prn=1

²²¹ Eesti Vabariigi Rahvuskomitee (*estonsky*). Členové se skládali z prominentních předválečných politiků či velitelů armády v Estonsku. Byl jím např. poslední předseda vlády nezávislého Estonska Jüri Uluots či velitel estonských vojsk Johan Holberg.

²²² Otta Tief byl posledním předsedou vlády před druhou okupací Sovětským svazem a veterán estonské války za nezávislost. Za svoji snahu vydobýt nezávislost pro Estonsko těsně před druhou okupací Sovětským svazem byl zadržen NKVD a odsouzen k 10 letům v sibiřském gulagu. Poté žil v exilu v Ukrajině. Zemřel v roce 1976.

svoji moc v zemi. Německá armáda, které se nepodařilo zastavit Sověty, byla po moři evakuována. Odhaduje se, že zhruba 15.000 mužů a žen se v prvních dnech reokupace rozprchlo do lesů a uchýlilo se k partyzánské válce.²²³ První vlny mobilizací do Rudé armády začaly v srpnu a září, avšak s minimálním úspěchem. Například na prvotní výzvu k mobilizaci v kraji Pärnumaa se dostavilo pouze 35 z 355 mužů na které se mobilizace vztahovala.²²⁴ Nicméně celkové číslo skutečně mobilizovaných do Rudé armády bylo až 20.000.²²⁵ Mnozí z těch, kteří měli nastoupit do armády však místo toho zvolili útěk a následně vstoupili do partyzánských řad.

Estonští partyzáni, na rozdíl od jejich lotyšských, nebo litevských soukmenovců, vzhlíželi kromě západních mocností hlavně k Finsku, ale také Švédsku. Švédsko sloužilo jako útočiště mnoha uprchlíků, např. estonských Švédů před Sověty, prchla tam estonská provizorní vláda a sloužilo rovněž jako jakési velitelské centrum budoucích partyzánů, a to až do roku 1950.²²⁶ Skrze toto švédské centrum se britské a švédské rozvědky snažily dostat, ve spolupráci s partyzány, své agenty do Estonska.²²⁷ Co se týče Finska, tak s ním mělo Estonsko před válkou dobré vztahy a společného nepřítele. Ve Finsku se před a během 2. světové války utvořila dobrovolnická jednotka složená z Estonců, kteří přicházeli ve vlnách: nejdříve ti, kteří chtěli pomoci Finsku po jeho napadení v roce 1939, poté muži, kteří uprchli z Estonska po anexi Sověty v roce 1940 a poslední a největší vlna přišla během německé okupace v roce 1943. Ve Finsku utvořili 200. pěší pluk v počtu 3.240 dobrovolníků.²²⁸ Pluk se aktivně zapojil do Sovětsko-finské války a bylo jasné, že poté, co Rudá armáda znovu vstoupila do Estonska, se budou chtít vrátit. K tomu vyzýval také EVRK a po dohodě s finskou vládou a s Němci se tomu stalo v srpnu 1944, kdy se „finští kluci“²²⁹ vrátili v počtu 1.752 plně vyzbrojených, a hlavně bojem zocelených vojáků, kteří se ihned zapojili do bojů.²³⁰ Po porážce estonských a německých sil se tito muži přidali k partyzánům. Důležitou roli v prvních dnech okupace pro

KANGILASKI, Jaak a Vello SALO. The white book: losses inflicted on the Estonian nation by occupation regimes, 1940-1991. [Tallinn]: Estonian Encyclopaedia Publishers, c2005. ISBN 9985-70-195-x. s. 18.

²²³ BUTTAR, Prit. Between Giants: The Battle for the Baltics in World War II. Osprey Publishing, 2015. ISBN 978-1472807496. s. 322.

²²⁴ LAAR, M. War in the woods: Estonia's struggle for survival, 1944-1956. Washington, D.C.: Compass Press, 1992. ISBN 0-929590-09-0. s. 61.

²²⁵ Country Report conference “Crimes of the Communist Regimes – Estonia“ 24-26 února 2010, Praha.

²²⁶ LAAR, War in the woods. s. 126.

²²⁷ WNUK, Lešni bracia. s. 507.

²²⁸ PUUR, Allan a Lauri LEPIK. Longevity of World War II Estonian volunteers in the Finnish Army: A follow-up study of the impact of the post-war life course and repressions. Demographic research [online]. 2020, 43, 1155–1184 [cit. 2023-08-0260]. Dostupné z: doi:10.4054/DemRes.2020.43.39 s. 1166.

²²⁹ Soomepoisid, přezdívká pro 200. pěší estonský pluk z Finska.

²³⁰ KANGILASKI, Jaak a Vello SALO. The white book: losses inflicted on the Estonian nation by occupation regimes, 1940-1991. [Tallinn]: Estonian Encyclopaedia Publishers, c2005. ISBN 9985-70-195-x. s. 18-19.

formování odporu byla finsko-německá rozvědka Haukka, skládající se z estonských exulantů ve Finsku a také německá skupina Tümmeler. Skupiny měly vytvořit rádiovou síť pro pomoc podzemnímu odporu na domácí půdě a pro lepší komunikaci s EVRK také se spojenci ve Finsku a Švédsku. Rozvědky vytvořily síť asi 200 lidí, kteří měli iniciovat po celé zemi skupiny odporu. Nicméně jeden ze zatčených členů skupiny měl všechna tato jména vyzradit, čímž se počáteční organizace rezistence narušila.²³¹ Na podzim roku 1944 operovala v Estonsku také skupina Estonsko-Svobodné,²³² která měla útočiště mj. v katakombách pod chrámem Alexandra Něvského v Tallinnu. Skupina udržovala kontakty s Finskem a měla zhruba 4.000 členů. Kromě sabotáží a ničení muničních skladů, pravděpodobně také zabila velitele ruské posádky v Tallinnu.²³³ V prvním roce okupace bylo zadrženo 3.894 „konspirátorů“ a partyzánů a 565 jich bylo zabito.²³⁴

5.3. Partyzáni a konsolidace odboje

Nejzkušenější skupinou partyzánského poválečného hnutí v Estonsku tvořili: příslušníci pořádkové milice Omakaiste, bývalí vojáci v německé armádě či v praporech SS a navrátilí se vojáci z Finska. Zbytek partyzánů pocházel z domácích dobrovolníků, kteří se nesmířili se sovětskou reokupací a chtěli se aktivně zapojit do boje, nebo ti kdo se vyhýbali zatčení či konskripci do Rudé armády.

Partyzánské aktivity byly však první měsíce ochromeny. NKVD se totiž podařilo při obsazování Tallinnu narazit na dokumentované seznamy, které si vedla německá správa o organizacích, které se měly zapojit do odporu proti Sovětům. To umožnilo téměř okamžitý zákrok vůči případnému odporu.²³⁵ První rok partyzánské války byl tedy spíše vyčkávací.“ Důvodem byla vlna prvotního zatýkání a víra, kterou sdílelo mnoho lidí v Pobaltí, že po porážce Německa přijde konflikt mezi SSSR a Západem. K vyčkání s partyzánskou válkou vyzýval i mjr. Friedrich Kurg,²³⁶ ten doporučil všem odhodlaným mužům počkat na lepší příležitost v estonských lesích.²³⁷ Přesto existovalo několik menších partyzánských skupin, které se snažily odpor po ovládnutí země Sověty zorganizovat. Jedná se např. o Estonský

²³¹ WNUK, Lešni bracia. s. 464.

²³² Eesti-Vabaduse (*estonsky*).

²³³ Elektronický archiv CIA (FOIA Electronic Reading Room).Eesti Vabaduse, estonský podzemní odboj, CIA, 1947: Eesti Vabaduse, Estonian resistance movement. [cit. 2023-09-06]. Dostupné také z: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R000800480009-6.pdf>.

²³⁴ ERTELSMANN, Olaf a Aigi Rahi TAMM. Cleansing and Compromise: The Estonian SSR in 1944-1945. Cahiers du Monde russe [online]. EHES, (49), 319-340 [cit. 2023-09-06]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40418826>.

²³⁵ LAAR, War in the woods. s. 29.

²³⁶ Veterán estonské války o nezávislost a jedna z předních postav rezistence vůči Sovětům již v roce 1941.

²³⁷ LAAR, War in the woods. s. 63.

osvobozenecký výbor²³⁸ pod vedením Voldemara Hendriksona. Ten se vymykal svojí velkou aktivitou a cílil zejména na důstojníky řadové armády, důstojníky NKVD či Istrebki.²³⁹ Organizace operovala v okolí města Pärnu a mělo do ní patřit na 300 partyzánů.²⁴⁰

Většina partyzánských skupin byla ve velké míře zastoupena bývalými členy ozbrojené organizace Omakaitse.²⁴¹ Z toho logicky vyplývá, že byli estonští partyzáni, oproti litevským a lotyšským, dobře vyzbrojeni. Přihlédneme-li k tomu, že Omakaitse měla za německé okupace a těsně před druhým příchodem Sovětů zhruba 40.000 členů, jednalo se o poměrně početnou a dobře vyzbrojenou skupinu, která byla logicky sovětským bezpečnostním složkám trnem v oku. Nicméně je vhodné podotknout, že až 1.200 mužů z Omakaitse se podílelo na masových vraždách veškerého židovského a romského obyvatelstva v průběhu německé okupace.²⁴² Omakaitse byla do října 1943 dobrovolnická organizace, poté se na vybrané muže vztahovala sloužící povinnost.

Přes zmiňovanou počáteční pasivitu partyzáni během roku 1944 provedli 219 ozbrojených přepadů proti komunistickým straníkům, řadovým vojákům Rudé armády či přímo NKVD. Jedná se kupříkladu o zabití tajemníka okresního stranického výboru z města Paide,²⁴³ přepady hlídek pohraničních stráží NKVD ve městě Loksa v únoru 1945 nebo zabití velitele NKVD ve městě Valga v listopadu 1944.²⁴⁴ Když již bylo jasné, že 2. světová válka každým okamžikem skončí, že vytoužený konflikt Sovětů se západními mocnostmi se pravděpodobně konat nebude, a že okupace nějakou dobu potrvá, nastal čas pro aktivnější ozbrojenou rezistenci. Od jara roku 1945 docházelo k početnějším a častějším akcím partyzánů. Kupříkladu jen během léta to byly: přepad řadové jednotky Rudé armády, kde zemřeli 4 její příslušníci u vesnice Kulina. Přepad ozbrojeného transportu, který si vyžádal 3 mrtvé důstojníky NKVD u vesnice Väike-Maarja či přepad jednotek NKVD ve vesnici Lohusuu. Nejčastější však byli útoky na věznice či detenční zařízení, kde byli věznění partyzáni, či jiné osoby, které si odpykávaly trest za protisovětskou činnost. Takto byly napadeny věznice v Tartu, Pärnu, Saue či Veriora.²⁴⁵ Zvlášť krvavý byl přepad osobního automobilu generála ruského letectva Siemochina téhož měsíce, kdy uhořely

²³⁸ Eesti Vabastamise Komitee (*estonsky*).

²³⁹ WNUK, Lešni bracia. s. 490.

²⁴⁰ LAAR, War in the woods. s. 253.

²⁴¹ WNUK, Lešni bracia. s. 520.

²⁴² HIIO, Toomas, Meelis MARIPUU a Indrek PAAVLE. Estonia, 1940-1945: reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity. Tallinn: Estonian Foundation for the Investigation of Crimes Against Humanity, c2005. ISBN 9949130409. s. 797–806.

²⁴³ Zpráva vedoucího oddělení pro boj s banditismem NKVD Estonské SSR, Vladimira Glušanin, leden 1945, WNUK, Lešni bracia. s. 466.

²⁴⁴ LAAR, War in the woods. s. 73-74.

²⁴⁵ LAAR, War in the woods, s. 77-78.

4 osoby včetně generála.²⁴⁶ Zajímavý je také případ, kdy 15 partyzánů zastavilo autobus plný lidí, násilím vyprostili náměstka NKVD a na místě ho zastřelili, stalo se tak v příhraničním okrese Võrumaa.²⁴⁷ Byly to právě příhraniční oblasti, kde byli partyzáni nejaktivnější. Což dokazuje i mapa **(Obrázek č. 3)** KGB z roku 1947 zobrazující aktivitu partyzánů.²⁴⁸ Z mapy je patrné, že nejhustší síť měli partyzáni v příhraničních oblastech na jihovýchodě Estonska. Velmi pravděpodobně se nejedná o náhodu, toto území s názvem Petseri (Pečory, jihovýchod Estonska) západně od Pskova bylo od Estonska odtrženo a začleněno do Ruské SSR. Z území, které dříve náleželo Estonsku,²⁴⁹ probíhaly široké deportace neruského obyvatelstva. Toto území, společně s lotyšským okresem Abrene, dle svodky CIA ze švédských a německých médií, bylo plné aktivit i z toho důvodu, že leželo na důležité silnici spojující Rigu a Pskov. Zde se očividně měli estonští partyzáni spojit s lotyšskými během Vánoc roku 1949 a přepadat vozidla nepřítele.²⁵⁰

Největší partyzánská organizace nesla název Liga ozbrojeného boje (dále jen RVL²⁵¹). Organizace byla založena v roce 1946 v přímořském okrese Läänemaa, jejím velitelem byl Endel Redlich-Olev.²⁵² RVL se nesnažila centralizovat odpor pod jedno velení, ale spíše navázat spojení se všemi menšími roztráštěnými skupinami po celé zemi a koordinovat jejich postup.²⁵³ K přidání se do organizace bylo potřeba mít doporučení jednoho člena RVL a zvolit si pseudonym. V roce následujícím, tedy 1947, dosáhla partyzánská válka svého vrcholu. Partyzáni ovládali několik vesnic, nebo důležitých komunikací, po kterých se odvažovali komunističtí funkcionáři či sovětské bezpečnostní složky pouze ve velkém doprovodu ozbrojenců.²⁵⁴ RVL vydala při svém založení také prohlášení, které se dochovalo. RVL v něm mimo jiné deklarovala, že jedinou možností pro osvobození byl ozbrojený odpor. Deklarace obsahovala.²⁵⁵ **(Obrázek č. 4)**

²⁴⁶ WNUK, Lešni bracia. s. 474.

²⁴⁷ LAAR, War in the woods. s. 84.

²⁴⁸ Dokumenty KGB o boji s Lesními bratry, dokument č. 8, Mapa oddílů Lesních bratrů v Estonsku v roce 1947. METSAVENNAD.ESM.EE/. Eesti Metsavendade Liit. Online. Dostupné z: <http://metsavennad.esm.ee/dokumendid>. [cit. 2023-06-17].

²⁴⁹ Na základě Sovětsko-estonské smlouvy z Tartu, 1920.

²⁵⁰ Elektronický archiv CIA (FOIA Electronic Reading Room). Report ze Stockholmu, Protisovětská aktivita v západním SSSR, CIA, 1950: Stockholm report anti-soviet activity in western USSR. 1950. Dostupné také z: <https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp80-00809a000600350528-7>. [cit. 2023-06-17].

²⁵¹ Relvastatud Võitluse Liit (*estonsky*).

²⁵² Endel Redlich utekl v roce 1944 před mobilizací, zemřel v roce 1949 při přepadení jeho skupiny NKVD.

²⁵³ BUTTAR, s. 323.

²⁵⁴ Buttar, s. 323.

²⁵⁵ Deklarace RVL. 1946. Relvastatud Võitluse Liidu vallaorganisatsiooni juhi ülesanded Online. Dostupné z webu: <http://metsavennad.esm.ee>: Relvastatud Võitluse Liidu vallaorganisatsiooni juhi ülesanded. [cit. 2023-06-17].

- 1) Estonsko bylo násilně okupováno cizími mocnostmi, což vedlo ke ztrátě lidských práv a svobod. Tyto násilné okupace mají za cíl zotročit estonský lid
- 2) Vůle estonského lidu nebyla zlomena a lid bude nadále pokračovat ve své heroické válce o nezávislost, jak pasivně, tak aktivně
- 3) Nezávislost, založena na demokratických principech, je jediná akceptovatelná cesta pro estonský lid
- 4) Základním kamenem pro osvobození a úspěšný boj je národní jednota. Odpor musí společným úsilím celé společnosti
- 5) V zájmu cti a nezávislosti je třeba vést vytrvalý boj proti porobitelům, hlavní formou boje musí být ozbrojený odpor

5.4. Úpadek odboje

Zlomem byl pro partyzány rok 1949, v tomto roce začal odpor upadat. Bylo to zapříčiněno mj. infiltrací skupin, včetně RVL. Zatčeno bylo také širší vedení RVL, včetně nejznámějšího estonského partyzána Antse Kaljuranda.²⁵⁶ Po sérii deportací v roce 1949 byl odpor spíše pasivní a omezoval se na individuální akce. Dle zprávy CIA z konce roku 1951 partyzáni však stále operovali v mnoha vesnických oblastech, lesích a mokřadech v zemi. Partyzáni cílili hlavně na místní komunistické kolaboranty a vyhýbali se přímé konfrontaci s represivními složkami. Velkým problémem byl pro Lesní bratrstvo, ale i pro celou zemi, také nedostatek jídla, což bylo způsobeno kolektivizací a deportacemi kulaků. Partyzáni proto často útočili na sklady či obchody nebo přepadávali automobily. Dle reportu pak partyzáni obyčejné civilisty nechávali na pokoji. Bez milosti však popravovali osoby: „...*u kterých byla nalezena stranická legitimace, či ozbrojené osoby, u kterých bylo nalezeno povolení tuto zbraň nosit...podobné je to u osob, které měly, co do činění s deportacemi...*“²⁵⁷

²⁵⁶ [HTTP://METSAVENNAD.ESM.EE/](http://METSAVENNAD.ESM.EE/). Hirmus Ants. Online. Dostupné z: <http://metsavennad.esm.ee/hirmusants.htm>. [cit. 2023-06-05].

Ants Kaljurand, zvaný Hirmus Ants (strašlivý mravenec) pracoval před válkou jako pomocná síla v hospodářství a účastnil se protisovětského povstání v roce 1941. Během německé okupace se dobrovolně přihlásil do Omakaiste. Účastnil se také přímých bojů u Pskova jako řadový voják německé armády. Za svoje činy v bitvě byl vyznamenán, poté byl přesunut do nově vytvořené estonské legie SS se kterou bojoval v bitvě o Narvu. Poté vedl partyzánskou skupinu. Zadržen byl v červnu 1949 a odsouzen k smrti v listopadu 1950.

²⁵⁷ Elektronický archiv CIA (FOIA Electronic Reading Room), Report o partyzánské aktivitě v Estonské SSR, 13.12.1951: Partisan activity in Estonia. 1951. Dostupné také z: <https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp82-00457r009400590001-7> [cit. 2023-06-17].

6. Deportace

6.1. Operace Priboi

Důležitým aspektem partyzánské války po roce 1944 byly také masové deportace z Pobaltí. Četné deportace, jak již bylo zmíněno, probíhaly i za okupace v roce 1941 (Červnové deportace). Nicméně poté, co Sovětský svaz znovu získal kontrolu nad regionem, rozhodl se pokračovat v započaté likvidaci inteligence, politických odpůrců, kulaků a nově také partyzánů a jejich rodin. Největší deportace, zaměřená na kulaky a partyzány, nesla název Operace Priboi (či Březnové deportace). Operace probíhala ve všech třech státech současně během 25. a 28. března 1949. V rozhodnutí o deportacích sovětský ministr vnitra explicitně kromě kulaků přikazuje vystěhování partyzánů a všech lidí, kteří byli s partyzány spjaty: „*Rada nařizuje ...vystěhování z území Litevské, Lotyšské a Estonské SSR kulaky s rodinami, rodiny banditů a nacionalistů, kteří jsou v ilegálním postavení, rodiny zabitých a odsouzených během ozbrojených střetů, legalizované bandity (pozn. amnestovaní), bandity pokračující v nepřátelské činnosti a jejich rodiny, stejně jako rodiny kompliců banditů.*“²⁵⁸ Deportovaní byli přemístěni vlaky pod dohledem ozbrojených sil MGB do regionů Irkutsk, Tomsk, Omsk či Krasnojarsk. Celá akce byla do poslední chvíle utajovaná. Operace Priboi postihla celkově zhruba 95.000 lidí.²⁵⁹ Že operace byla kromě kulaků zaměřena také na zlomení odporu Lesních bratří dokazuje fakt, že z celkového počtu deportovaných bylo mužů pouhých 27%, ve zbytku se deportace týkala žen (44%) a dětí (28%)²⁶⁰ Jednalo se tedy o jasný psychický nápor mířený proti partyzánům, který je měl demoralizovat. Pro lepší pochopení rozsahu deportací lze uvést, že počet lidí deportovaných pouze při této třídenní operaci jenom například z Lotyšska, dělal celkový počet 3% veškeré populace. Díky tomu, že byla celá akce do poslední chvíle utajovaná, neměli partyzáni čas zareagovat. Jediný popsáný pokus o zamezení deportace ze strany Lesních bratrů proběhl 26. března 1949, kdy estonští partyzáni narychlo zorganizovali přepadení kolony převážející deportované k vlakům. Přepad byl však neúspěšný.²⁶¹ K bližší nepopsaným útokům

²⁵⁸ Sergej Kruglov, Rozkaz ministra vnitra SSSR č. 00225, Moskva, 12.3.1949 „O vystěhování kulaků s rodinami, rodin banditů a nacionalistů z území Litvy, Lotyšska a Estonska“
Фонд Александра Н. Яковлева: СТАЛИНСКИЕ ДЕПОРТАЦИИ. 1928–1953 Депортации из Прибалтики, Молдавии и Причерноморья (1948–1949). Приказ министра внутренних дел СССР № 00225 «О выселении с территории Литвы, Латвии и Эстонии кулаков с семьями, семей бандитов и националистов».
Dostupné z: <https://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1022842>. [cit. 2023-10-05].

²⁵⁹ STRODS, Heinrichs a Matthew KOTT. The File on Operation "Priboi": A Re-Assessment of the Mass Deportations of 1949. *Journal of Baltic Studies* [online]. Taylor & Francis, 2002, 33(1), 1-36 [cit. 2023-09-06].
Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/43212456>

²⁶⁰ Tamtéž.

²⁶¹ WNUK, Lešní bracia. s. 583.

s cílem zastavit deportace ze strany partyzánů mělo dojít také v Litvě.²⁶² Nelze pominout také fakt, že deportace byla takřka výsadně zaměřena na etnické baltské obyvatelstvo, tedy Lotyše, Litevce a Estonce. Například z Lotyšska byli z 95% deportováni právě Lotyši,²⁶³ přestože tvořili 75% celkového předválečného obyvatelstva. V roce 1959 klesl podíl Lotyšů v zemi až na 62%.²⁶⁴ Mezi lety 1945 až 1955 pak přišlo do Lotyšska na 535.000 nových, převážně etnicky ruských, obyvatel.²⁶⁵ Kromě etnicky baltského obyvatelstva byli také bezprostředně po válce, stejně jako ze zemí střední Evropy, vystěhováni takřka všichni Němci, a to z celého Pobaltí. Deportace sice z dlouhodobého hlediska ochromily partyzánské hnutí, avšak okamžitý výsledek byl přesně opačný. Report o partyzánských aktivitách z konce roku 1949 ukazuje, že celkové počty partyzánů a také jejich aktivita rostla ihned po deportacích. Bezprostředně po operaci Priboi na jaře 1949 se tedy očividně mnoho lidí rozuteklo do lesů a přidalo se k partyzánům.²⁶⁶

6.2. Deportace v Litvě

V Litvě, na rozdíl od Lotyšska a Estonska, proběhly kromě operace Priboi ještě další dvě velké deportace: Operace Vesna (Jaro) a Operace Osen (Podzim). Operace Vesna byla ze všech deportací z Litvy nejmasovější. Operace proběhla v červnu 1948 a postihla zhruba 44.000 lidí, kteří byli vysídleni do Burjatska, Krasnojarska, Irkutska nebo do nechvalně proslaveného systému gulagů v Kolymě. Druhá operace, s názvem Osen, proběhla na podzim v roce 1951. Hlavní záminkou, kromě vypořádání se s „banditismem,“ měla být pomalá kolektivizace a neochota obyvatel přidat se do kolchozů. Během této poslední velké operace v Pobaltí bylo vystěhováno zhruba 20.000 lidí (kromě Litevců také mnoho Poláků a Bělorusů žijících v Litvě). Nicméně deportace v menším měřítku pokračovaly, jen v roce 1952 jich proběhlo dalších pět.²⁶⁷ Je třeba mít na paměti, že zatýkání a deportace jednotlivců či rodin však nebyly omezeny pouze na větší deportační operace, ale probíhaly průběžně od návratu Sovětů do Pobaltí.

²⁶² KAŠAUSKIENĖ, Vanda. Deportations from Lithuania under Stalin 1940-1953. LITHUANIAN HISTORICAL STUDIES [online]. Litevský institut Historie, 1998, 3, 73-82 [cit. 2023-09-06]. s. 80.

²⁶³ MEŽMALIS, Andrejs. DAMAGE CAUSED BY THE SOVIET UNION IN THE BALTIC STATES. Riga: Ltd, 2017. ISBN 978-9934-8363-1-2. s. 69.

²⁶⁴ Demographics of Latvia. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation [cit. 2023-09-07]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Demographics_of_Latvia&oldid=1172498685.

²⁶⁵ MEŽMALIS, Andrejs. DAMAGE CAUSED BY THE SOVIET UNION IN THE BALTIC STATES. Riga: Ltd, 2017. ISBN 978-9934-8363-1-2. s. 22.

²⁶⁶ Elektronický archiv CIA (FOIA Electronic Reading Room). Obnova partyzánského hnutí v Pobaltí, CIA, 12.12.1949: Partisan movement revived in Baltic countries. Německo, 1949. [cit. 2023-09-07]. Dostupné také z: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80-00809A000600270344-0.pdf>.

²⁶⁷ KAŠAUSKIENĖ, Vanda., LITHUANIAN HISTORICAL STUDIES 1998, Deportations from Lithuania under Stalin 1940-1953, Litevský institut Historie, Vilnius. s. 78.

V období mezi lety 1944 až do Stalinovy smrti v roce 1953 bylo deportováno z Litvy až 108.000 lidí, pokud přičteme počty deportovaných z roku 1941 je celkové číslo 126.000.²⁶⁸ Důvodů, proč byla Litva disproporčně zasažena deportacemi, můžeme vysledovat několik. Hlavními však jsou, dle mého názoru, nejpočetnější a nejaktivnější základna Lesních bratrů v Pobaltí a neuspokojivá rychlost kolektivizace země. V lednu 1949 bylo sjednoceno pouze 3,9%²⁶⁹ zemědělců a po sérii deportací stouplо toto procento až na obrovských 90% koncem roku 1950.²⁷⁰ Celkový počet perzekuovaných, tedy zabitých, zatčených či deportovaných, v Pobaltí do roku 1953 dělal zhruba 350.000 lidí.²⁷¹

²⁶⁸ KAŠAUSKIENĖ, Vanda., LITHUANIAN HISTORICAL STUDIES 1998, Deportations from Lithuania under Stalin 1940-1953, Litevský institut Historie, Vilnius. s. 78-79.

²⁶⁹ ANAUŠKAS, Arvydas, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Lietuva, 1940–1990, Vilnius. ISBN 9986-757-65-7. s. 281.

²⁷⁰ GIRNIUS, Kestutis K. The Collectivisation of Lithuanian Agriculture, 1944-1950. Soviet Studies [online]. 1988, 40(3), 460-478 [cit. 2023-09-07]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/151664>. s. 461.

²⁷¹ ANAUŠKAS, Arvydas.: The repressive policies of the Soviet occupation regime in the Baltic states and their consequences. 13. – 14. června 2002, Riga. s. 31.

7. Západ

7.1. Reakce Západu

Vztah Velké Británie směrem k Pobaltí při prvním i druhém záboru Sovětským svazem se dá charakterizovat jako chladný, a to i přes výraznou ekonomickou spolupráci v meziválečném období. Důvodem byl fakt, že Británie po vstupu do války logicky vnímala i přes ideologický nesvár Sovětský svaz jako přirozeného spojence proti Německu a koneckonců lidé v Pobaltí přece „vítali“ německou armádu. Britský ministr zahraničí hrabě Halifax,²⁷² v reakci na první zábor Litvy v červnu 1940 Sověty prohlásil: „*nechává mě to vcelku chladným.*“ Podobně reagoval překvapivě i W. Churchill, který měl vyjádřit pochopení pro Sověty, protože Pobaltí dle něj mělo být území, které Rusku historicky náleželo a také se jeho zábořem měl zmenšit manévrovací prostor Německa v regionu.²⁷³ Pro F. D. Roosevelta, prezidenta USA, nebyla však otázka reokupace Pobaltí Stalinem po odchodu Německa samozřejmostí, nicméně viděl situaci realisticky. Nehodlal kvůli Pobaltí v žádném případě vrhnout USA do války se Sovětským svazem, což měl také osobně sdělit Stalinovi v prosinci 1943, reokupaci tedy alespoň morálně odsoudil. Na základě memoranda min. zahraničních věcí USA z roku 1944 byla ohledně Pobaltí postavena americká politika na pragmatickém půdorysu: otázka Pobaltí nesměla narušit vztahy USA a Sovětského svazu, avšak USA neměly nikdy legálně uznat okupaci těchto států.²⁷⁴ Spojené státy tak skrze Wellesovu deklaraci od července 1940 oficiálně neuznávaly anexi Pobaltí, stejný postoj držely i v poválečném období, a to až do rozpadu SSSR a vyhlášení samostatných republik.²⁷⁵ Ve světle těchto skutečností vychází najevo, jak naivní byly představy partyzánů či obyvatelstva Pobaltí obecně ohledně případné války, která měla národy osvobodit. Pro kontrast: na setkání velitelů partyzánů z Lotyšského národního partyzánského sdružení v květnu 1945 dokonce mělo dojít k debatě, zda již začít s přípravami pro vylodění armády „Anglosasů,“ která je měla osvobodit.²⁷⁶

²⁷² Edward Wood, 1. hrabě z Halifaxu, konzervativní britský politik, stoupenec appeasementu a ministr zahraničí Velké Británie v letech 1938-1940.

²⁷³ LANGWORTH, RICHARD. Churchill and the Baltic, Part II: 1931-1950, *Finest Hour* 53. International Churchill Society [online]. 2010 [cit. 2023-04-17]. Dostupné z: <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-053/churchill-and-the-baltic-part-ii-1931-1950>.

²⁷⁴ JUDA, Lawrence. UNITED STATES' NONRECOGNITION OF THE SOVIET UNION'S ANNEXATION OF THE BALTIC STATES: POLITICS AND LAW. *Journal of Baltic Studies* [online]. Taylor & Francis, 1975, 6(4), 272-290 [cit. 2023-09-07]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/43210709>.

²⁷⁵ HIDDEN, John, Vahur MADE a David J. SMITH. *The Baltic Question during the Cold War*. Routledge, 2009. ISBN 9780415569347. s. 39.

²⁷⁶ SWAIN, Geoffrey. DIVIDED WE FALL: DIVISION WITHIN THE NATIONAL PARTISANS OF VIDZEME AND LATGALE, FALL 1945. *Journal of Baltic Studies* [online]. Taylor & Francis, 2007, 38(2), 195-214 [cit. 2023-09-07]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/43212768>. s. 196.

7.2. Tajné služby

Partyzáni byli optikou západních tajných služeb ideální rekruti pro výzvědnou činnost na území, nyní již v rámci Studené války, nepřátelského Sovětského svazu. Nejzajímavější strany byly USA (CIA), Velká Británie (MI6) a také bezpečnostní služba Švédska. CIA společně s MI6 zcela prokazatelně vytvářela program, který se snažil prakticky ihned po okupaci získávat informace o společenské situaci v Pobaltí a o stavu partyzánské války. V této práci mnohokrát citované a teprve v nedávné době zveřejněné dokumenty a reporty CIA o partyzánském odboji svým rázem jednoznačně ukazují na to, že tajné služby vlád sympatizovaly s partyzány a pohlížely na hnutí jako na případný budoucí původ společenského rozkolu v komunistické diktatuře. Tajné služby využívaly partyzány a jinou opozici ke sběru cenných informací o režimu, společenské náladě, ekonomice, a hlavně pro výzvědy vojenského charakteru. Partyzáni, kteří se dostali na západ, přinášeli také svědectví o krutostech NKVD, tedy vraždách a masových deportacích svých krajanů. Litevští partyzáni Lukša a Pyplys například v roce 1947 vynesli z okupované domoviny 47 dokumentů a fotografie dokazující zločiny sovětského režimu.²⁷⁷ Lukša také předal dopis papeži od velitele své partyzánské skupiny, který převzala a publikovala západní média.²⁷⁸ Vatikánské zdroje v roce 1950, které reagují pravděpodobně právě na Lukšu hlásí, že z Litvy bylo deportováno až 520.000 lidí.²⁷⁹

Pro západní služby byla logicky nejpotřebnější špionážní činnost vojenského charakteru, pro tu byli tajnými službami také cvičeni a koordinovaně posíláni agenti zpět do svých vlastí. Jako skvělý příklad toho, jak byla špionáž prováděna, přináší dokument²⁸⁰ CIA z roku 1954, který hovoří o projektu AECOB. V rámci projektu mělo být společnými silami s finskou rozvědkou na Západě rekrutováno několik Lotyšů, kteří byli vycvičeni a vrženi zpět do Lotyšska. Z anonymního popisu rekrutů vyplývá, že z nich celá řada sloužila v Lotyšských legiích a následně bojovala po boku partyzánů. Explicitní cíle agentů tohoto konkrétního projektu byly špionážní akce zaměřené na vzdušnou obranu Sovětů, infrastrukturu, inteligenci o námořnictvu a vojenském letišti v Rize, Liepāje či Ventspils. Měli také za úkol kontaktování partyzánských

²⁷⁷ Měsíčník ozbrojených složek Litvy, *Lithuanian Military Digest*, květen 2019, č. 5 (12), s. 16-23.

²⁷⁸ Litevský speciální archiv, *Dopis papeži Piovi XII.*, 28. srpna 1947 fond. K-5, apy. 5, b. 116, l. Nuo 1 iki 8. [cit. 2023-09-07]. Dostupné také online:

online: <https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/doc5607?sqid=3de738d6b3c679cc2b220cad04175a2510015589>.

²⁷⁹ Elektronický archiv CIA (FOIA Electronic Reading Room). Report ze Stockholmu, Protisovětská aktivita v západním SSSR, CIA, 1950: Stockholm report anti-soviet activity in western USSR. 1950. [cit. 2023-10-05]. Dostupné také z: <https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp80-00809a000600350528-7>.

²⁸⁰ Elektronický archiv CIA (FOIA Electronic Reading Room). AECOB, ZRLYNCH. Popis příprav a strategie pro vyslání agentů do Lotyšska, 18.1.1954. 1954. [cit. 2023-10-05]. Dostupné také z: https://www.cia.gov/readingroom/docs/AECOB%20ZRLYNCH%20%20%20VOL.%201_0039.pdf.

skupin. Dá se předpokládat, že materiály, které v této práci využívám a ze kterých CIA vytvářela vnitřní reporty, pocházejí právě od agentů, kteří prošli podobným výcvikem a byli vysláni zpět do svých domovských zemí.

Jako příklad špionážních akcí lze uvést akci s názvem Operace Jungle. Její výcvikové středisko pro agenty se nacházelo v Londýně a přípravy agentů probíhaly v koordinaci s baltskými ambasádami v Anglii. Agenti byli většinou ve skupinkách maximálně o 6 až 8 osobách přepravováni v noci na malých motorových člunech. Na domácí půdě měli kontaktovat partyzány, či na vlastní pěst začít s plněním úkolů, které pro ně byly stanoveny. Jednalo se o společné úsilí CIA a MI6. Jedinci byli vysláni s radiovými vysílačkami, s peněžním obnosem a byli ozbrojeni. Skrze tento program se navrátilo do vlasti několik desítek agentů z každé země, nicméně neúspěšnost těchto výsadek byla neúměrně vysoká, což vedlo také k ukončení špionáže. Důvod byl prostý, na výcvikový program osobně dohlížel Kim Philby,²⁸¹ který, jak se časem ukázalo, byl jedním z neaktivnějších sovětských agentů ve Velké Británii a vynášel informace o výsadcích. Kvůli tomu byli baltští agenti prakticky ihned, nebo po kontaktu odboje, chyceni, vyslýcháni a často také ještě odhalili partyzány.²⁸² NKVD takto chytil i známého partyzána Lukšu, který byl několik let na západě cvičen pro návrat a pro výzvědnou činnost. Operace tedy jednoznačně selhaly.

²⁸¹ Dvojitý agent britské rozvědky. V rámci skupiny dvojitých agentů tzv. Cambridžské pětky vynesl mnoho cenných informací Sovětům. V roce 1963 emigroval do Moskvy, kde byl později za svoji práci oceněn např. Leninovým řádem a stanul dokonce na sovětské poštovní známce.

²⁸² LAAR, War in the woods s. 210-212.

8. Nepřítel

8.1. NKVD

NKVD, čekisté, KGB, MVD, MGB, Istrebki, NKGB či Směř. Na všechny tyto výrazy lze narazit při popisu protivníků partyzánů. Proti komu ale ve skutečnosti přímo bojovali? Obecně se dá říci, že proti partyzánům stál Lidový komisariát vnitřních záležitostí Sovětského svazu neboli NKVD. Byl to sovětský politický orgán ministerstva vnitra, který byl nezávislý na strukturách armády, plně podléhal straně a byl pověřen vnitřní bezpečností. Ve skutečnosti v okupovaném Pobaltí měl na starosti represálie obyvatelstva. NKVD provozoval gulagy, věznice, organizoval deportace a měl na svědomí četné masakry a popravy po celém Sovětském svazu.²⁸³ NKVD existoval od roku 1934. Poté byly jeho pravomoci v roce 1946 přerozděleny na MGB (Ministerstvo státní bezpečnosti²⁸⁴) a MVD (Ministerstvo vnitra²⁸⁵). Jsou to právě jednotky NKVD (či MVD/MGB), proti kterým partyzáni primárně bojovali, nicméně v prvních měsících re-okupace došlo k několika střetům partyzánů proti řadové Rudé armádě. V roce 1954 došlo k další restrukturalizaci a část pravomocí (tajná policie, boj s antisovětskými živly, (kontra)rozvědka atd.) všech těchto uvedených orgánů přejde pod hlavičku KGB (Výbor státní bezpečnosti²⁸⁶). Nicméně v roce 1954 je již drtivá většina partyzánských skupin rozbita. KGB však „bojovala“ s partyzány a jejich odkazem až prakticky do samého rozpadu Sovětské svazu. Například zpráva litevské KGB v interním reportu z roku 1989 hovoří o tom, že *„...nacionalisticky smýšlející elementy se v poslední době snaží vyzdvihovat členy ozbrojeného nacionalistického undergroundu a prezentovat jejich teror a krvavé zločiny proti litevskému lidu jako osvobozenecký boj za „nezávislou Litvu.“*²⁸⁷

²⁸³ V Pobaltí to byly např. masakry v Tartu (červenec 1941), zabíjení a mučení vězňů v nechvalně proslulé vilniuské věznici Lukiškės, hromadná poprava v litevském Rainiai (červen 1941) či masakr u estonského jezera Kautla (červenec 1941).

²⁸⁴ Министерство государственной безопасности (*rusky*).

²⁸⁵ Министерство внутренних (*rusky*).

²⁸⁶ Комитет государственной безопасности (*rusky*).

²⁸⁷ Litevský speciální archiv, Litevská KGB, Vilnius, březen 1989, LYA, fond. K-11, apy. 2, b. 231, l. 5. [cit. 2023-09-29]. Dostupné také z: <https://www.kgbdocuments.eu/documents/letter-of-lssr-kgb-chairman-to-kgb-city-and-regional-departments-on-the-propaganda-measures-directed-for-discrediting-of-the-former-partisans-and-the-armed-postwar-fights/>.

8.2. Istrebki

Hlavní silou NKVD proti partyzánům byly tzv. destrukční prapory či hovorově tzv. Istrebki (*rus.*), či Stribai (*lit.*), které vznikly v roce 1941. Jednalo se o ozbrojenou složku NKVD, která měla potírat jakýkoliv protisovětský odpor. Istrebki bojovaly s partyzány, antikomunisty či jinými diversanty, nebo měly na starost přímou fyzickou likvidaci opozice režimu a organizovaly také deportace. Z počátku se jednalo o dobrovolníky a zapálené komsomolce, později NKVD hojně rekrutoval pro boj s partyzány v Pobaltí také domácí obyvatelstvo.²⁸⁸ Istrebki,²⁸⁹ kvůli četným masakrům obyvatel v Estonsku, byly estonským parlamentem v roce 2002 právně deklarovány jako kriminální organizace složená z kolaborantů.²⁹⁰

V červnu 1945, téměř rok po re-okupaci, zpráva Ústředního výboru Komunistické strany Lotyšska popsala velké problémy, které partyzáni způsobovali takřka po celé zemi. Proto výbor nařídil „...razantně zlepšit řízení stíhacích praporů (pozn. Istrebki), zvýšit jejich organizaci a bojeschopnost.“ Toho mělo být docíleno těmito kroky:²⁹¹

- 1) V každém okrese zřídit středisko a kasárna vyhrazené výlučně pro boj s partyzány
- 2) Každý okresní prapor má mít 500-1500 mužů
- 3) Zajistit dostatek zbraní a držet jejich přísnou evidenci
- 4) Sepsat manuály a strategii pro protipartyzánský boj
- 5) Vybrat velitele
- 6) Zajistit praporům dobré zásobování

Zpráva CIA z Lotyšska na sklonku partyzánské války tyto oddíly rozsáhle popisuje. Istrebki nenosily uniformy, ale spíše mix civilního a vojenského oblečení, nedisponovaly vlastními dopravními prostředky, ale pouze zabavenými nákladními vozy. Jejich hlavní prací bylo pročešávání lesů a hledání partyzánů, pokud na ně narazily, stáhly se, přivolaly posily a poté na bunkry partyzánů zaútočily. Dle partyzánů byly Istrebki velmi špatně vycvičeny, nebyly nijak motivovány a měly špatnou morálku. Přímý boj s partyzány měly vždy svést až poté, co povolaly dostatek mužů pro dosažení velké přesily. Ve stejné zprávě je také zachycen detailní

²⁸⁸ Istrebki, sovětská pomocná bezpečnostní organizace v Litvě, 6.2.1953: THE ISTREBITELI, A SOVIET AUXILIARY SECURITY ORGANIZATION IN LATVIA. 1953. [cit. 2023-10-02]. Dostupné také z: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP83-00415R012800030010-5.pdf>.

²⁸⁹ Hävituspataljonid (*estonština*).

²⁹⁰ Riigikogu, Parlament Estonska, 18. června 2002.

ONLINE: <https://www.riigiteataja.ee/akt/174385>

²⁹¹ Rozhodnutí Ústředního výboru Komunistické strany Lotyšska o dodatečných opatřeních pro boj proti národním partyzánům a posílení stíhacích praporů. 16. června 1945, Riga. Archiv: LVA PA, 101.f., 7.apr., 31.a l., 23., 24.lp. [cit. 2023-10-02]. Online: http://old.historia.lv/alfabets/N/na/nac_partiz/dok/1945.06.16.latv.htm

plán střetu partyzánů s Istrebki v Lotyšsku (**Obrázek č.5**). Istrebki zpravidla rozmístily dva těžké kulometry vzdálené od sebe asi 800 m a poté se středem vydaly v tomto vymezeném prostoru s ručními zbraněmi, dokud nenarazily na partyzány. Partyzáni, téměř vždy v početní nevýhodě, samozřejmě nechtěli z podstaty guerillové války takového nevýhodné přímé střety podstoupit, snažili se proto různými výpady uprchnout.²⁹²

8.3. Infiltrace

Jak se ukázalo, nejefektivnější cesta pro ničení partyzánských skupin byla jejich infiltrace a následné zneškodnění zkušených velitelů. O tomto faktu dlouze hovoří další zpráva z Lotyšska, tentokrát direktiva lotyšského ministerstva o postupu proti partyzánům z roku 1946. Ta explicitně popisuje, že nejvýhodnější cesta byla přinutit odměnou, výhrůzkou či amnestií chycené partyzány, odhalené spolupracovníky s Němci nebo dezertéry z Rudé armády ke spolupráci. Tito „zrádci“ měli vyhledávat partyzány, připojit se k nim, získat jejich důvěru a poté buď; přímo sami zneškodnit velitele či případně vynést informace, které mohl NKVD jednoduše využít k rozsáhlejší protipartyzánské akci. Jelikož zpráva sloužila spíše jako návod jednotlivým oddělením po celé zemi, popisuje pro ukázkou postup již proběhlé infiltrace partyzánů v pohraničním distriktu Alūksne.²⁹³ Tato cesta vypořádání se s partyzány byla častá ve všech třech zemích. Rukou zrádce Jānise Klimkāse²⁹⁴ zemřel například samotný vůdce lotyšských partyzánů Supe.

Istriebki, které byly rekrutovány z řad domácího obyvatelstva používaly také velmi jednoduchou, avšak efektivní taktiku pro odhalení sympatizantů ozbrojeného odboje. Převlékly se za partyzány a přicházely do vesnic, kde sledovaly reakce vesničanů. Pokud reakce byla kladná, bylo jasné, že se jedná o lidi, kteří pomáhali partyzánům či s nimi alespoň sympatizovali. Vesničané byli poté podrobeni výslechům, což vedlo k odhalení skutečných partyzánů. Pro pomocníky partyzánů odhalení znamenalo výslechy, vězení, a často také jednosměrnou jízdenku pro sebe či celou rodinu tisíce kilometrů na východ od domova. Pro

²⁹² Elektronický archiv CIA (FOIA Electronic Reading Room). Istrebki, sovětská pomocná bezpečnostní služba v Lotyšsku, Archiv CIA, 6.2.1953. [cit. 2023-10-03].

Online: <https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp83-00415r012800030010-5>.

²⁹³ Latvian Education Informatization System LIIS. Směrnice Ministerstva vnitra Lotyšské SSR všem velitelům městských a obvodních oddělení Lotyšské SSR o použití agentů, bojovníků a bývalých partyzánů a ilegálních speciálních skupin v boji proti národním partyzánům. Náměstek lotyšského ministra vnitra, 30. září 1946, Riga. [cit. 2023-10-02]. ONLINE: http://old.historia.lv/alfabets/N/na/nac_partiz/dok/1946.09.30.latv.htm.

²⁹⁴ Jānis Klimkāns, byl jako partyzán rekrutován KGB k zabítí Supeho a rozklížení jeho skupiny. V roce 1952 byl KGB vyslán k infiltraci švédské rozvědky, která partyzány podporovala.

představu, v Litvě na konci roku 1949 bylo istrebitelů 30.000 a dalších 30.000 jiných jednotek MVD. Počet řadové sovětské armády v Litvě byl 60.000.²⁹⁵

²⁹⁵ Elektronický archiv CIA (FOIA Electronic Reading Room). Partyzánské síly v Litvě, 2. Sovětská vojska v Litvě, 8. listopadu 1949: 1. Guerrila forces in Lithuania 2. Soviet troops in Lithuania. 1949. [cit. 2023-10-02]. Dostupné také z: <https://web.archive.org/web/20170123013605/https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R003500230008-4.pdf>.

Závěr

2. světová válka v Evropě oficiálně skončila v květnu 1945 kapitulací nacistického Německa. Ozbrojený konflikt však ve východní Evropě pokračoval skoro dalších zhruba 10 let. Lesní bratři byli velmi pestrá směs mužů a žen, kteří se z různých důvodů uchýlili k ozbrojenému odporu proti přichozím Sovětům. Etničtí Lotyšši, Estonci a Litevci v této dějinné kapitole hrají logicky hlavní roli, pravdou však je, že v řadách partyzánů stála v menších počtech řada dalších národností či etnik. Němečtí vojáci, kteří nestačili ustoupit či etničtí Němci, kteří po staletí žili v Pobaltí. Poláci, kteří v jižní a východní Litvě žili, či polský protisovětský odboj, který v Pobaltí také sehrál menší roli. Největší zajímavostí jsou etničtí Rusové, kteří dle reportu CIA z roku 1949 tvořili až 10 % partyzánů v Litvě.²⁹⁶ Mělo se jednat o dezertéry z Vlasovovy armády,²⁹⁷ kterým jak víme z poválečného Československa, nezbývalo nic jiného než se k litevským partyzánům přidat, jinak by byli velmi pravděpodobně popraveni. Partyzáni nebyli jen směs národností, ale také směsí společenskou, náboženskou nebo ideologickou. V řadách partyzánů můžeme nalézt obyčejné vesnické farmáře, kterým hrozila deportace, úředníky, bývalé vojáky domácích armád, dezertéry z Rudé armády, politické vězně, učitele, „kolaboranty“ s Němci, či kněze - katolické i protestantské. Pojítka všech partyzánů je zřejmé: opozice vůči nastalému komunistickému režimu pod diktátem Moskvy. Nicméně do hlubokých baltských lesů a do rovinnaté krajiny plné jezer a mokřad, které poskytovaly „bratřím“ útočiště, mohla každého jednotlivce vehnat jiná okolnost. Důvody se různily, mohly jimi být: upřímná snaha vybojovat nezávislost, antikomunismus, hanba za nečinnost při prvním záboru v 1940, hrozící deportace, odplata za deportované či popravené blízké, represe z důvodu politických názorů, ale i prosté skrývání se před mobilizací či přímá dezerte z armády. V neposlední řadě také aktivní kolaborace s Němci, působení v pomocných německých ozbrojených složkách nebo rovnou v legiích SS či participace na válečných zločinech proti baltským Židům.

K počátečnímu úspěchu partyzánského hnutí v období od roku 1944 až do roku 1947 dle mého názoru vedlo několik faktorů: prvotní naděje vůbec nedat Sovětům šanci se znovu etablovat v Pobaltí, víra v brzký konflikt SSSR se Západem, hromadné mobilizace a deportace, které vyhnaly tisíce lidí do lesů, národní vzednutí a vzpomínka na rok teroru v období okupace

²⁹⁶ Elektronický archiv CIA (FOIA Electronic Reading Room). Partyzánské síly v Litvě, 2. Sovětská vojska v Litvě, 8. listopadu 1949: 1. Guerrilla forces in Lithuania 2. Soviet troops in Lithuania. 1949. [cit. 2023-09-12]. Dostupné také z:

<https://web.archive.org/web/20170123013605/https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R003500230008-4.pdf>

²⁹⁷ Informace o účasti Rusů v litevském odboji a v takto vysokých počtech není z litevských zdrojů však zřejmá.

Sovětským svazem. Dále pak reálná víra v úspěšnost odporu díky podpoře německé armády a také nezkušenost Sovětského svazu, který na rozdíl od německé armády, neměl zatím ve druhé světové válce zkušenost s charakterem proti-guerillové války. Nelze opominout také hluboký labyrint baltských lesů, který poskytoval vhodné útočiště pro tento způsob boje. Okolnosti úpadku odboje v letech 1947 – 1953 – 1956 můžeme vidět dle mého názoru několik, jsou to: zklamání z nenastalého velkého konfliktu, vyčerpání materiálních a personálních zdrojů k vedení války, ohromující přesila NKVD, velké množství kolaborantů, které neumožňovalo vést efektivně boj, amnestie, likvidace velení, neexistující vidina vítězného konce, velmi těžké životní podmínky zejména v zimních měsících, malé bojové zkušenosti většiny partyzánů, neexistující materiální pomoc ze Západu, postupná větší efektivita protipartyzánské strategie ze strany NKVD a pobaltských sovětských republik.

Přestože se může zdát, že partyzáni byli dobře organizovaní a koordinovaní, některé partyzánské skupiny v rámci jednotlivých zemí si mohly konkurovat a mezi vedeními mohly panovat rozbroje. K větší efektivitě mohla teoreticky také vést případná užší koordinace mezi Lesními bratry napříč zeměmi, ke které sice ojediněle došlo, nicméně spolupráce mezi zeměmi byla minimální. Mezi partyzány v Litvě, Lotyšsku a Estonsku však omezeně došlo k několika kooperacím. Estonští a lotyšští Lesní bratři podél hranice prováděli dlouhodobě společné akce jako, např. přepad a zabití dvou kolaborantů ve Võru v Estonsku v říjnu 1945 nebo společný přepad v počtu 50 mužů v obci Zvartava v Lotyšsku. Nejúspěšnější akcí, na které se podíleli partyzáni z obou zemí, bylo však zabití vysoce postaveného úředníka MGB mjr. Guiseva v květnu 1946 v Estonsku.²⁹⁸ Ke společným akcím můžeme také přiřadit již zmíněné přepady na silnici mezi Rigou a Pskovem. Největší překážkou pro užší spolupráci byla samozřejmě jazyková bariéra. Nicméně ta padla v případě spolupráce lotyšských a litevských Lesních bratrů, přesto ke spolupráci ve větší míře nedocházelo. Za zmínku však stojí pravděpodobně největší podzemní bunkr v Pobaltí, který vybudovali pro své potřeby skrývání se a přezimování v roce 1948 a 1949 společnými silami lotyšští a litevští partyzáni u Zebrene v Lotyšsku, který je v současnosti přebudován na muzeum.²⁹⁹

Na okupovaných územích v Pobaltí okamžitě začaly fungovat sovětské složky jako Směř či NKVD, které ihned začaly se zatýkáním a represáliemi. Jelikož světový konflikt pokračoval od

²⁹⁸ TURČINSKIS, Zigmārs.: The co-operation between Latvian and Estonian national partisans (1945 -1952), The Soviet occupation régime in the Baltic states 1944-1959: policies and their consequences. 13. – 14.6.2002. Riga. s. 73-74.

²⁹⁹ KIPURS, Robert. Online. [cit. 2023-10-05]. Dostupné z: <https://latvijaspiecinieki.lv/files-nacionalo-partizanu-bunkurs-un-pieminas-vieta/>.

ofenzivy do Pobaltí další rok, potřebovala Rudá armáda rekrutovat stále více mužů. Obyvatelé Pobaltí byli v očích Moskvy od záboru v roce 1940 občany Sovětského svazu, tzn., že mohli být legálně povoláni do armády, což logicky vyvolalo reakci většiny mužů, jelikož nechtěli sloužit v řadách nepřítele. Jako na zrádce pohlížely sovětské orgány také na partyzány. Přestože ve většině případů nosili partyzáni uniformy své národní (či německé) armády, na papíře se jednalo o občany Sovětského svazu. Kvůli tomu s nimi bylo zacházeno jako s domácími kolaboranty, tzn. velmi krutě. Toto zacházení bylo v přímém rozporu s Ženevskou úmluvou o zacházení s válečnými zajatci, to však bylo Moskvou *de iure* obejito tím, že se jednalo o „zrádce.“ Podobný přístup bylo možné za války vysledovat například u československých letců RAF, kteří byli zajati Němci. Nejednalo se v takovém případě o občany a vojáky Československa ale Protektorátu.

Obecně se dá říci, že partyzáni reálně nikdy nepředstavovali skutečné ohrožení komunistických loutkových vlád v sovětských baltských republikách či přímé moskevské nadvlády, a to ani v Litvě, kde byl odpor nejtuzší. Partyzánům se sice podařila řada symbolických vítězství, tato vítězství však byla pouhou pomyslnou vadou na kráse ve stále více se utužujícím sovětském režimu, který byl násilně nastolen v Pribaltice (ruský výraz pro Pobaltí). Pravdou však zůstává, že se Sovětům během prvních 3-4 letech nepodařilo odpor zcela eliminovat, mohl tak pokračovat až do Stalinovy smrti, kdy přišlo uvolnění režimu. Individuální akce proti okupantům však neskončily v roce 1953 (či 1956) ale pokračovaly, nicméně spíše na individuální úrovni. Například poslední partyzán z litevského okruhu Žemaičiai³⁰⁰Pranas Končius-Adomas byl zabit v přestřelce s NKVD až v roce 1965.³⁰¹ Posledním partyzánem v odporu vůbec byl pravděpodobně August Sabbe, veterán estonské války za nezávislost a partyzán velmi aktivního estonského okruhu Võrumaa. Sabbe po zabití jeho druhů ze skupiny v roce 1952 zůstal osamocen a byl odhalen až v roce 1978. Dva příslušníci KGB ho chytili při rybolovu, v nastalé potyčce byl odzbrojen, nicméně 69letý Sabbe se měl příslušníkům vysmeknout, skočit do řeky a utopit se.³⁰²

Je nutné rozlišovat mezi partyzány a lidmi, kteří se pouze skrývali před mobilizací či z jiných důvodů nechtěli padnout do rukou komunistické zvěle. Tito lidé se samozřejmě nemuseli vůbec sdružovat nebo pomýšlet na ozbrojený odpor. Kupříkladu na počátku roku 1945 se v lotyšských

³⁰⁰ Česky Žmuď. Region byl poslední kristianizovaným územím v Evropě.

³⁰¹ LIETUVOS PARTIZANU MEMORIALAS KRYZKALNIS. Online. Lietuvos partizanu memorialas Kryzkalnis. Dostupné z: <https://partizanumemorialas.lt/partizanu-kovu-apygardos/>. [cit. 2023-10-05].

³⁰² LAAR, War in the woods. s. 203-204.

lesích skrývalo 20.000 lidí,³⁰³ všechny tyto jedince ale nejde v žádném případě počítat mezi partyzány. Dochází tak k bizarním situacím, kdy se v médiích či webech občasně objeví senzační informace, že úplně posledním partyzánem, který vzdoroval okupaci, byl Lotyš Jānis Pīnups. *Partyzán Pīnups měl skončit svůj boj až v roce 1995!* Pīnups se přihlásil se úřadům až po definitivním odchodu sovětských, tou dobou však již ruských, vojsk z Pobaltí. Nicméně Pīnups, který v roce 1944 dezertoval z Rudé armády se 50 let pouze skrýval před sovětskými orgány v lesích, nikdy po boku partyzánů nebojoval a vůbec nijak se této guerillové války neúčastnil. Kvůli podobným případům je poměrně obtížné znát přesné počty partyzánů. Odhady historiků se liší a očividně mají někteří z nich, např. estonský historik Laar, tendenci nadsazovat počty partyzánů z řad svých krajanů. Nicméně na základě mého studia tohoto fenoménu a při porovnání počtů řady historiků lze, dle mého názoru, počty střízlivě odhadovat následovně:

Lotyšsko: celkově zapojeno až 40.000 s vrcholem (v jeden moment) přes 10.000

Estonsko: celkově zapojeno až 40.000 s vrcholem přes 10.000

Litva: celkově zapojeno až 100.000 s vrcholem 30.000

Litva byla výjimečná také počtem padlých partyzánů, těch mělo dohromady zemřít v boji 20.000 až 30.000.³⁰⁴ To by znamenalo, že drtivá většina padlých partyzánů napříč státy byla z Litvy.

Zajímavostí je také fakt, že partyzánská válka v Estonsku a Lotyšsku byla velmi aktivní v regionech Abrene či v Latgalsku obecně a Pečory, které dříve náležely těmto dvěma státům a až v roce 1945 byly převedeny do Ruské SSR a jsou součástí Ruska dodnes. Partyzánské skupiny byly nejčastěji malého počtu, většinou 5-10 mužů či v mnoho případech žen. Tyto skupiny se formovaly lokálně a partyzáni se velmi pravděpodobně dobře znali, neboť pocházeli ze stejné vesnice nebo usedlosti. Tento fakt musel také znamenat, že ve skupinách byly časté příbuzenské vztahy.

Partyzáni se z počátku mohli spolehnout na podporu vesničanů, nicméně podpora se po čase přeměnila v antagonismus, který byl zapříčiněn chudobou a strádáním rurálního obyvatelstva, často velmi rozprostřeného v typických baltských osamocených usedlostech, na které dopadla kolektivizace a obecná poválečná krize. Partyzáni také poměrně často vesničany okrádali a

³⁰³ WNUK, Lešni bracia. s. 375.

³⁰⁴ LATIŠENKA, Arūnas. Lietuvos istorijos atlasas. Briedis, 2012. ISBN 9789955408673. s. 25 a VAITEKŪNAS, S. Lietuvos gyventojai: per du tūkstantmečius = Population of Lithuania : over two milleniums. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006. ISBN 5-420-01585-4. s. 143.

svými aktivitami ohrožovali jejich životy. Samotné vesnice se také kromě baltských lesů stávaly místem střetů partyzánů a sovětských složek. Ozbrojený odpor se nikdy pevně neuchytil ve větších nebo hlavních městech Pobaltských států.

Deportace, namířené mj. proti partyzánům a jejich příznivcům, zapříčinily v krátkodobém hledisku pravý opak záměru komunistů. Zejména po operaci Priboi se krátkodobě zvedl počet partyzánů a jejich aktivit. Důvod je prostý. Jedinci, na které se deportace vztahovala, uprchli do lesů a byli tak vytlačeni do úplné ilegality, následný vstup do řad partyzánů byl logickým krokem. Nezanedbatelnou roli mohla dle mého názoru sehrát také náboženská stránka. Víra silně katolické Litvy či protestantského Lotyšska a Estonska byla ideologicky v přímém nepřátelství s přicházejícím Sovětským svazem a jeho komunistickou ideologií, která se netajila tím, že se chystá náboženství plně vymýtit či vypudit na okraj společnosti.

Jak se velmi záhy po sovětské re-okupaci ukázalo, slova o vybojování nezávislosti, která najdeme prakticky ve všech programech a deklaracích partyzánských a politických skupin v Pobaltí, se ukázala jako značně naivní. Stejně iluzorní byla kalkulace většiny partyzánů s 3. světovou válkou, která měla vypuknout mezi Západem a Sovětským svazem, a která by přinesla osvobození Pobaltí. Ke konfliktu díky tenzím mezi východním blokem a západními spojenci, např. v Berlíně v okupovaném Německu či v oblasti Terstu, mohlo teoreticky dojít, avšak rozbuškou ani cílem takového konfliktu by téměř s jistotou nebylo osvobození Pobaltí. Víru partyzánů v další světový konflikt také paradoxně živila i samotná sovětská propaganda, která prakticky ihned po skončení války označovala západní kapitalistické spojení jako válečné štváče a připravovala tak obyvatelstvo východního bloku na další možný konflikt podobně ničujícího rozsahu.

Chování Sovětského svazu v Pobaltí se lze definovat jako učebnicový imperialismus, v tomto případě sovětský, případně ruský imperialismus. Všechny aspekty imperialismu byly totiž v Pobaltí po roce 1940 a 1944 naplněny. V procesu záboru regionu a jeho obyvatel Moskva násilím ustavila kontrolu nad cizím územím s úmyslem využít země a jeho obyvatele ve svůj prospěch. Moskva začala využívat pobaltské zdroje a uplatňovala zde neomezenou politickou, ekonomickou nebo kulturní dominanci. Sovětský svaz chtěl mocensky ovládat výhodnou geografickou polohu Pobaltí, a tak si násilně vytvořil jednostrannou politickou kontrolu nad tímto územím. Po ekonomické stránce násilně určoval hospodářské aspekty jako byly kolektivizace, kolchozy či centrálně plánované hospodářství a vykrádal cenné zdroje země ve svůj prospěch, rovněž využíval domorodé obyvatelstvo k nucené práci hraničící s otroctvím, vnučena byla také měna. Po kulturní stránce se Sovětský svaz snažil plně státy silou asimilovat

a vnutil jim jazyk, tradice, náboženskou nesvobodu, či umění. Byla přepsána historie Lotyšska, Litvy a Estonska tak, aby vyhovovala sovětskému nebo ruskému vidění světa, kde byl Sovětský svaz nebo Carské Rusko viděno jako zachránce. Dalším aspektem imperialismu, který se projevil v Pobaltí bylo nahrazování domorodého obyvatelstva ruským obyvatelstvem skrze deportace, a naopak stěhováním Rusů do Pobaltí. Což vedlo k tomu, že v dnešním Estonsku a Lotyšsku žije široká ruská menšina, která v obou státech dosahuje zhruba 25% populace. V tomto kontextu se dá tedy hovořit o tzv. osidlovacím kolonialismu. Imperialismus sebou zpravidla nese také odpor podrobeného národa či země, ten může mít podobou pasivní či aktivní. Aktivní odpor proti sovětskému imperialismu v Pobaltí byl veden Lesními bratry.

Seznam použitých zkratk

VLIK	Nejvyšší výbor pro osvobození Litvy (Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas)
LLA	Litevská svobodná armáda (Lietuvos laisvės armija)
LLKS	Litevské hnutí boje za svobodu (Lietuvos laisvės kovos sąjūdis)
LCP	Lotyšská ústřední rada (Latvijas centrālā padome)
LNPA	Lotyšské národní partyzánské sdružení (Latvijas Nacionālo partizānu apvienība)
LTS(p)A	Sdružení lotyšských (partizánů) strážců vlasti (Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienības)
LNPO	Lotyšská národní partyzánská organizace (Latvijas nacionālu partizānu organizācija)
EVRK	Národní výbor Estonské republiky (Eesti Vabariigi Rahvuskomitee)
RVL	Liga ozbrojeného boje (Relvastatud Võitluse Liit)
NKVD	Lidový komisariát vnitřních záležitostí (Народный комиссариат внутренних дел)
MGB	Ministerstvo státní bezpečnosti (Министёрство государственной безопасности)
MVD	Ministerstvo vnitra (Министерство внутренних дел)
KGB	Výbor státní bezpečnosti (Комитет государственной безопасности)
SMĚŘŠ	Smrt špionům (СМЕРШ)

Seznam použitých pramenů a literatura

Archivy

CIA, digitální archiv: Freedom of Information Act, Electronic Reading Room. Central Intelligence Agency. Dostupné z: <https://www.cia.gov/readingroom/>

Litevský speciální archiv. Lietuvos Ypatingasis Archyvas, Gedimino pr. 40/1, LT-01110 Vilnius. Dostupné z: <http://epartizanai.archyvai.lt/> a z: <https://www.archyvai.lt/lt/lya.html>

KGB Documents Online, digitální archiv. Litevské centrum pro výzkum genocidy a odporu. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Vilnius. Dostupné z: <https://www.kgbdocuments.eu/>

HISTORIA.LV. Lotyšský digitální archiv – Historie Lotyšska Online. LATVIJAS VĒSTURE INTERNETĀ. Dostupný z: <http://old.historia.lv/> a z: <https://www.historia.lv/>

Rahvusarhiiv (Estonský národní archiv – digitální archiv). Nooruse 3, Tartu 50411. Dostupné z: <https://www.ra.ee/en/>

Literatura

ARVASEVIČIUS, J. a P. ŠTARAS. Lietuvos liaudis Didžiajame Tėvynės kare, 1941-1945: dokumentų ir medžiagos rinkinys. Vilnius: "Mintis", 1982.

BÖHLER, Jochen a Robert GERWARTH. The Waffen-SS: a European history. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2017. ISBN 9780198790556.

BUTTAR, Prit. Between Giants: The Battle for the Baltics in World War II. Osprey Publishing, 2015. ISBN 978-1472807496.

BUBNYS, Arūnas. Nazi resistance movement in Lithuania 1941-1944. Vilnius: VAGA, c2003. ISBN 5-415-01684-8.

BLEIERE, Daina. History of Latvia : the 20th century. Riga: Jumava, 2006. ISBN 9789984380384

BRŪVELIS, Edvīns. Latviešu leģionāri. [Latvia]: Daugavas vanagi, [2005]. ISBN 9984197623

DAUMANTAS, Juozas. Partizanai. Vilnius: Vaga, 1990. ISBN 9785415008094.

GAŠKAITĖ, Nijolė. Lietuvos partizanai: 1944-1953 m. Kaunas: Lietuvos Politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Istorijos sekcija, 1996. ISBN 9986577144.

GAŠKAITĖ, Nijolė, Algis KAŠĖTA a Juozas STARKAUSKAS. Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais. Kaunas: Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1996. ISBN 9986577187.

GAŠKAITĖ, Nijolė. Pasipriešinimo istorija: 1944-1953 metai. Vilnius: Aidai, 1997. ISBN 9986590426.

GRUNISKIS, Eugenijus. Lietuvos gyventojų trėmimai 1940-1941, 1945-1953 metais. Disertace. Vilnius: Vytauto Didžiojo universitetas, 1996.

HIDEN, John a Patrick SALMON. The Baltic Nations and Europe: Estonia, Latvia and Lithuania in the Twentieth Century. Routledge, 1994. ISBN 978-0582256507.

HIDEN, John, Vahur MADE a David J. SMITH. The Baltic Question during the Cold War. Routledge, 2009. ISBN 9780415569347.

HIIO, Toomas, Meelis MARIPUU a Indrek PAAVLE. Estonia, 1940-1945: reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity. Tallinn: Estonian Foundation for the Investigation of Crimes Against Humanity, c2005. ISBN 9949130409.

JUTIKKALA, Eino a Kauko PIRINEN. Dějiny Finska. Přeložil Lenka FÁROVÁ. Praha: Lidové noviny, 2001. Dějiny států. ISBN 80-7106-406-8

KANGILASKI, Jaak a Vello SALO. The white book: losses inflicted on the Estonian nation by occupation regimes, 1940-1991. [Tallinn]: Estonian Encyclopaedia Publishers, c2005. ISBN 9985-70-195-x.

KUODYTĖ, D. a Algis KAŠĖTA. Laisvės kovos 1944-1953 metais: dokumentų rinkinys. Kaunas: Lietuvos Politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996. ISBN 978-9986577157

LAAR, M. War in the woods: Estonia's struggle for survival, 1944-1956. Washington, D.C.: Compass Press, 1992. ISBN 0-929590-09-0.

LATIŠENKA, Arūnas. Lietuvos istorijos atlasas. Briedis, 2012. ISBN 9789955408673.

MACIEJEWSKI, Witold. Baltic Sea Region: Cultures, Politics, Societies. Uppsala: Baltic University Press, 2002. ISBN 91-973579-8-7.

MEŽMALIS, Andrejs Modris. Latviešu leģions: informācija, fakti, patiesība. Rīga: A. Mežmalis, 2008. ISBN 9789984395845.

MOLE, Richard C. M. The Baltic States from the Soviet Union to the European Union: identity, discourse and power in the post-Communist transition of Estonia, Latvia and Lithuania. New York, NY: Earthscan, 2012. Routledge studies in the history of Russia and Eastern Europe. ISBN 9780415394970

PINKUS, Oscar. The war aims and strategies of Adolf Hitler. Jefferson, N.C.: McFarland, c2005. ISBN 978-0786420544.

POCIUS, Mindaugas. Partizaninis pasipriešinimas Lietuvoje 1944-1953 m: kova su kolaboravimu kaltintais gyventojais. Klaipėda, 2005. Disertace. Klaipėdos universitetas.

SYMPOSIUM KOMISE LOTYŠSKÝCH HISTORIKŮ, THE IMPOSSIBLE RESISTANCE: LATVIA BETWEEN TWO TOTALITARIAN REGIMES 1940–1991. Riga: Zinatne, 2021. ISBN 978-9934-599-16-3.

SNYDER, Timothy. Krvavé země: Evropa mezi Hitlerem a Stalinem. Druhé, upravené vydání. Přeložil Petruška ŠUSTROVÁ. V Praze: Paseka, 2022. ISBN 978-80-7637-335-8.

STRODS, H. Latvijas nacionālo partizānu karš. Rīgā: Preses nams, [1996]-2003. ISBN 9789984001357.

ŠVEC, Luboš, Vladimír MACURA a Pavel ŠTOL. Dějiny pobaltských zemí. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1996. Dějiny států. ISBN 80-7106-154-9.

TOIVO, Miljan. Historical Dictionary of Estonia. 2nd edition. Rowman & Littlefield Publishers, 2015. ISBN 978-0810872448.

VAITEKŪNAS, S. Lietuvos gyventojai: per du tūkstantmečius = Population of Lithuania : over two milleniums. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006. ISBN 5-420-01585-4.

VAITKEVIČIUS, Vykintas a Aistė PETRAUSKIENĖ. Lietuvos partizanų valstybė. Vilnius: Alma littera, 2019. ISBN 9786090139479.

WNUK, Rafał. Leśni bracia. Bellona, 2018. ISBN 978-8311152618.

WALTARI, Mika. Válka o pravdu. Brno: Masarykova univerzita, 2022. ISBN 978-80-210-9999-9.

ŽIČKUS, Jonas. Nueitas kelias, Kęstučio apygardos partizano atsiminima. Vilnius: Litevské centrum pro výzkum genocidy a odporu, 1999. ISBN 9986-757-23-1.

Odborné články

ANDREW, Parrott. The Baltic States from 1914 to 1923: The First World War and the Wars of Independence. *Baltic Defense Review*. 2002, (8).

ERTELSMANN, Olaf a Aigi Rahi TAMM. Cleansing and Compromise: The Estonian SSR in 1944-1945. *Cahiers du Monde russe* [online]. EHESS, (49), 319-340 [cit. 2023-09-06].

Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40418826>

GIRNIUS, Kestutis K. The Collectivisation of Lithuanian Agriculture, 1944-1950. *Soviet Studies* [online]. 1988, **40**(3), 460-478 [cit. 2023-09-07]. Dostupné z:

<https://www.jstor.org/stable/151664>

JUDA, Lawrence. UNITED STATES' NONRECOGNITION OF THE SOVIET UNION'S ANNEXATION OF THE BALTIC STATES: POLITICS AND LAW. *Journal of Baltic Studies* [online]. Taylor & Francis, 1975, **6**(4), 272-290 [cit. 2023-09-07]. Dostupné z:

<https://www.jstor.org/stable/43210709>

KAŠAUSKIENĖ, Vanda. Deportations from Lithuania under Stalin 1940-1953.

LITHUANIAN HISTORICAL STUDIES [online]. Litevský Institut Historie, 1998, **3**, 73-82 [cit. 2023-09-06].

KASPARAVIČIUS, Algimantas. Views of Western countries on the 1926 coup d'état in Lithuania. *Lithuanian Historical Studies* [online]. 2007, **12**, 113-140 [cit. 2023-08-31].

Dostupné z: https://brill.com/view/journals/lhs/12/1/article-p113_6.xml?language=en

KYDYRALIEVA, Saltanat. Evolution of Parliamentary Institutions in the Baltic States. *MANAS Journal of Social Studies*. 2017, **6**(4).

LASERSON, Max M. The Jewish Minorities in the Baltic Countries. *Jewish Social Studies* [online]. Indiana University Press, 1941, **3**(3), 273-284 [cit. 2023-09-01]. Dostupné z:

<https://www.jstor.org/stable/4464423>

MISIUNAS, Romuald J. Fascist Tendencies in Lithuania. *The Slavonic and East European Review* [online]. Modern Humanities Research Association, 1970, **48**(110), 88-109 [cit. 2023-08-31]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/4206165>

PUUR, Allan a Lauri LEPPIK. Longevity of World War II Estonian volunteers in the Finnish Army: A follow-up study of the impact of the post-war life course and repressions. *Demographic research* [online]. 2020, **43**, 1155–1184 [cit. 2023-08-0260]. Dostupné z: doi:10.4054/DemRes.2020.43.39

ROGAINIS, Janis. The Emergence of an Authoritarian regime in Latvia, 1932-1934. *LITHUANIAN QUARTERLY JOURNAL OF ARTS AND SCIENCES* [online]. LITUANUS Foundation, 1971, **17**(3) [cit. 2023-07-30]. Dostupné z: https://web.archive.org/web/20200724094833/http://www.lituanus.org/1971/71_3_03.htm

SENN, Alfred Erich. The Sovietization of the Baltic States. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, [online]. New York, 1958, (317), 123-129 [cit. 2023-09-01]. Dostupné z: doi:10.1177/000271625831700116

STRODS, Heinrihs a Matthew KOTT. The File on Operation "Priboi": A Re-Assessment of the Mass Deportations of 1949. *Journal of Baltic Studies* [online]. Taylor & Francis, 2002, **33**(1), 1-36 [cit. 2023-09-06]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/43212456>

STRODS, Heinrihs. Latvijas nacionālo partizānu karš. 1944-1956. [Latvian National Resistance Movement]. *Lithuanian Historical Studies* [online]. **2**(1), 179-184 [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: doi:10.30965/25386565-00201011

SWAIN, Geoffrey. DIVIDED WE FALL: DIVISION WITHIN THE NATIONAL PARTISANS OF VIDZEME AND LATGALE, FALL 1945. *Journal of Baltic Studies* [online]. Taylor & Francis, 2007, **38**(2), 195-214 [cit. 2023-09-07]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/43212768>

VALGE, Jaak. Foreign Involvement and Loss of Democracy, Estonia 1934. *Journal of Contemporary History* [online]. **2011**(Vol. 46, 4), 788-808 [cit. 2023-08-31]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41305359>

VARDYS, Stanley. The Partisan Movement in Postwar Lithuania. *Slavic Review* [online]. Cambridge University Press, **22**(3), 499-522 [cit. 2023-06-06]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2492495>

Internetové odkazy a zdroje

Atslēgas, televizní pořad. Lotyšská státní televize, epizoda 37, Partyzáni. Dokumentární série o klíčových událostech Lotyšska, Latvijas Televīzija, VFS Films, Mārtiņš Ķibilds, 2018

Demographics of Latvia. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation [cit. 2023-09-07]. Dostupné z:

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Demographics_of_Latvia&oldid=1172498685

Deník nadporučíka Jānise Gregorase, pobočníka velitelství ze skupiny generála Kurelise. Červenec 1944-duben 1945: Ģenerāļa Kureļa grupas štāba adjutanta virsleitnanta Jāņa Gregora dienasgrāmata. In: *LATVIJAS VĒSTURE INTERNETĀ* [online]. old [cit. 2023-05]. Dostupné z: http://old.historia.lv/alfabets/K/ku/kurela_grupa/dokumenti/diengr/satur.htm

Pseudonym: Military and paramilitary organizations. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2023-09-04]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Pseudonym&oldid=1172886399>

ZUROFF, Efraim. Rewriting Shoah history in Estonia. In: *The Jerusalem Post* [online]. 2009 [cit. 2023-09-04]. Dostupné z: <https://www.jpost.com/opinion/op-ed-contributors/rewriting-shoah-history-in-estonia>

Sedos kautynės [online]. In: . [cit. 2023-09-04]. Dostupné z: http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2014/10/201410_kautynes.pdf

Zpráva ministra vnitra Lotyšské SSR A. Eglīše o výsledcích boje proti nacionalistickým partyzánům v období od roku 1944 do března 1947: Latvijas PSR iekšlietu ministra A.Eglīša ziņojums par rezultātiem cīņā pret nacionālajiem partizāniem. In: *LATVIJAS VĒSTURE INTERNETĀ* [online]. [cit. 2023-07-22]. Dostupné z: <http://old.historia.lv/publikacijas/dokumenti.htm>

Communist Dictatorship in Estonia. The Soviet Occupation (1940-1941; 1944-1991). *Communist crimes* [online]. Tallinn: Estonian Institute of Historical Memory [cit. 2023-09-01]. Dostupné z: <https://communistcrimes.org/en/countries/estonia>

Communist Dictatorship in Lithuania. The Soviet Occupation (1940-1941; 1944-1991). *Communist crimes* [online]. Tallinn: Estonian Institute of Historical Memory [cit. 2023-04-18]. Dostupné z: <https://communistcrimes.org/en/countries/lithuania>

LANGWORTH, RICHARD. Churchill and the Baltic, Part II: 1931-1950, Finest Hour 53. *International Churchill Society* [online]. 2010 [cit. 2023-04-17]. Dostupné z: <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-053/churchill-and-the-baltic-part-ii-1931-1950/>

LIETUVOS PARTIZANU MEMORIALAS KRYZKALNIS. Online. Lietuvos partizanų memorialas Kryžkalis. Dostupné z: <https://partizanumemorialas.lt/partizanų-kovų-apygardos/>.

TOMAŠEVSKIS, Jānis. Latvian Legion: controversial points. *The Latvian War museum* [online]. Latvijas Kara muzejs [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: <https://www.karamuzejs.lv/lkm/latvian-legion-controversial-points>

Latvian Legion soldiers in Sweden, 1994. *Letitia.lv* [online]. [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: http://www.letitia.lv/en_a_legionari-nirnberga.html

Prohlášení předsednictva Sdružení lotyšských strážců (partizánů) vlasti, 1945. Latvijas Nacionālo partizānu apvienības (LNPA) cīņas programma. *Dokumenty národních partyzámů, LATVIJAS VĒSTURE INTERNETĀ* [online]. [cit. 2023-07-06]. Dostupné z: http://old.historia.lv/alfabets/N/na/nac_partiz/dok/000.htm

KIPURS, Robert. Online. Dostupné z: <https://latvijaspeminekli.lv/iles-nacionalo-partizanu-bunkurs-un-pieminas-vieta/>.

GALEVA, Sopo. Russian Propaganda against NATO and the Forest Brothers. *Myth detector* [online]. [cit. 2023-09-04]. Dostupné z: <https://mythdetector.ge/en/russian-propaganda-against-nato-and-the-forest-brothers/>

Soviet repression and deportations in the Baltic states. *Gulag.cz* [online]. Praha [cit. 2023-09-01]. Dostupné z: <https://gulag.online/articles/soviet-repression-and-deportations-in-the-baltic-states?locale=en>

We Should Say It. Russia Is Fascist. *The New York Times* [online]. [cit. 2023-04-17]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html>

Churchill and the Baltic, Part II: 1931-1950 [online]. [cit. 2023-09-07]. <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-053/churchill-and-the-baltic-part-ii-1931-1950/>

Stompaku kauja [online]. Nacionālā enciklopēdija - Lietpratēju veidots augstticams saturs [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: <https://enciklopedija.lv/skirklis/123428>

THE NEW YORK TIMES. *We Should Say It. Russia Is Fascist.* [online]. 2022 [cit. 2023-04-15]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html>

Фонд Александра Н. Яковлева: СТАЛИНСКИЕ ДЕПОРТАЦИИ. 1928–1953

Депортации из Прибалтики, Молдавии и Причерноморья (1948–1949). Приказ министра внутренних дел СССР № 00225 «О выселении с территории Литвы, Латвии и Эстонии кулаков с семьями, семей бандитов и националистов». Dostupné z:

<https://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1022842>.

METSAVENNAD.ESM.EE/. *Eesti Metsavendade Liit*. Online. Dostupné

z: <http://metsavennad.esm.ee>

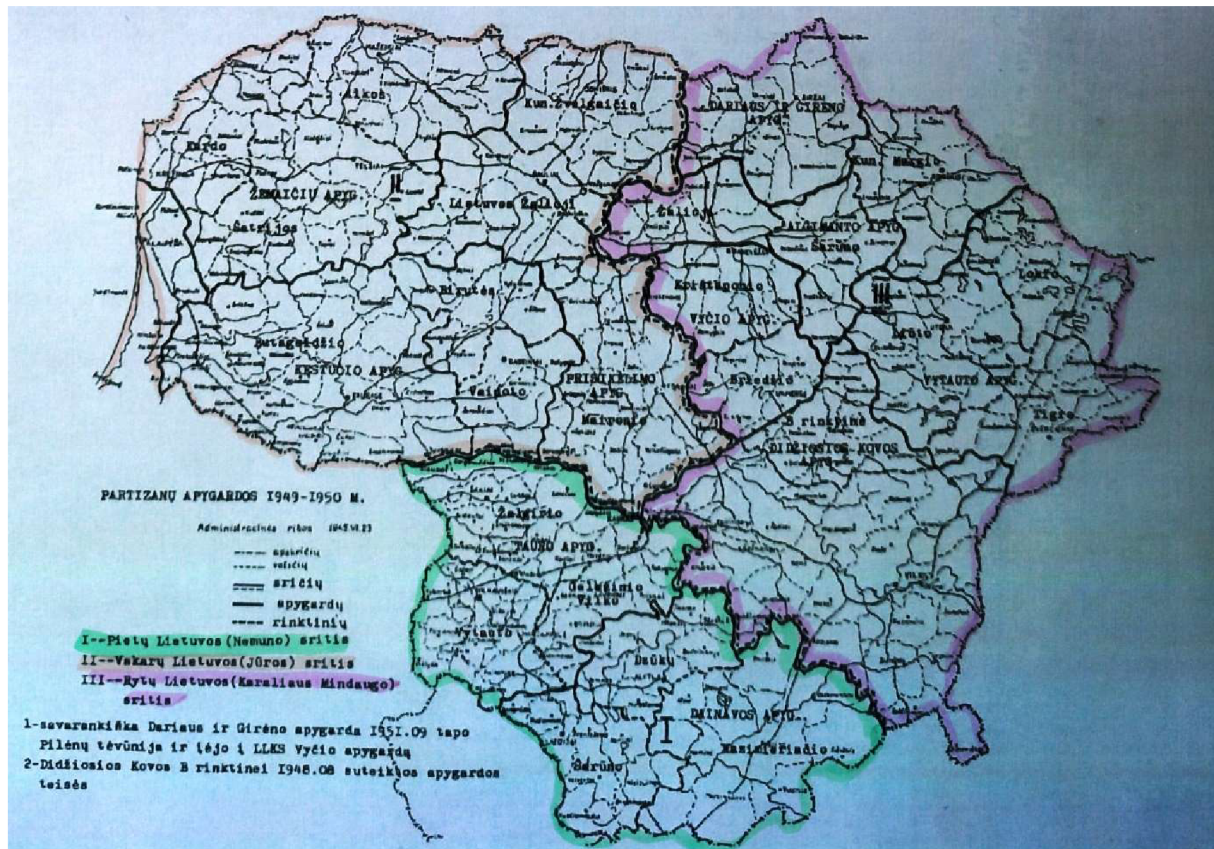
OOMUSRONGIDE JA SÕJALAEVASTIKU LOOJA. Admiral Johan Pitka. Online.

Dostupné z:

<https://web.archive.org/web/20080919190758/http://www.hot.ee/vabadussoda/pitka.htm>.

Příloha

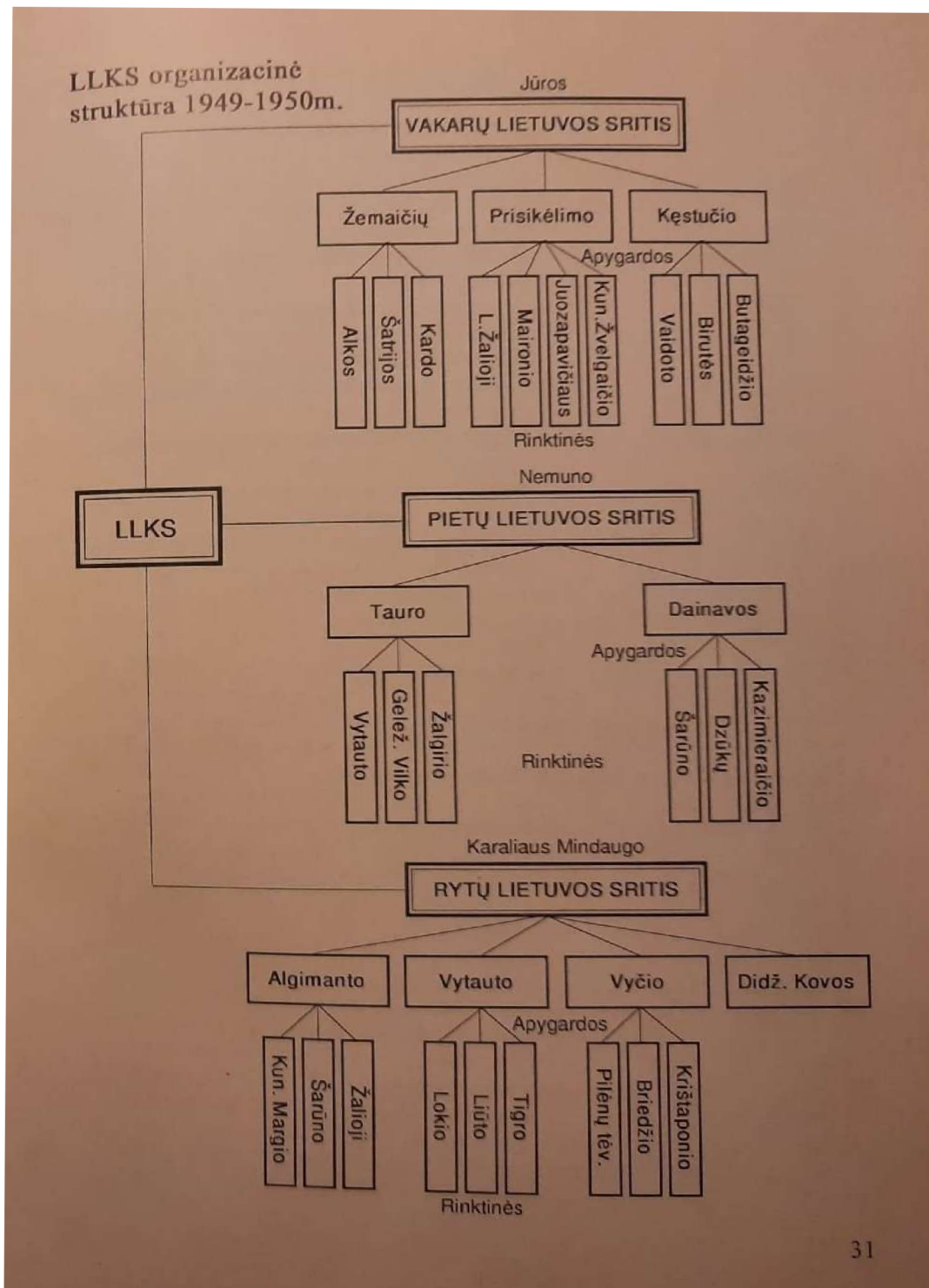
Obrázek č. 1 (str. 35)

Geografické rozdělení partyzánů z LLKS v Litvě

Zdroj: KUODYTĖ, D. a Algis KAŠĖTA. Laisvės kovos 1944-1953 metais: dokumentų rinkinys. Kaunas: Lietuvos Politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996. ISBN 978-9986577157. s. 30.

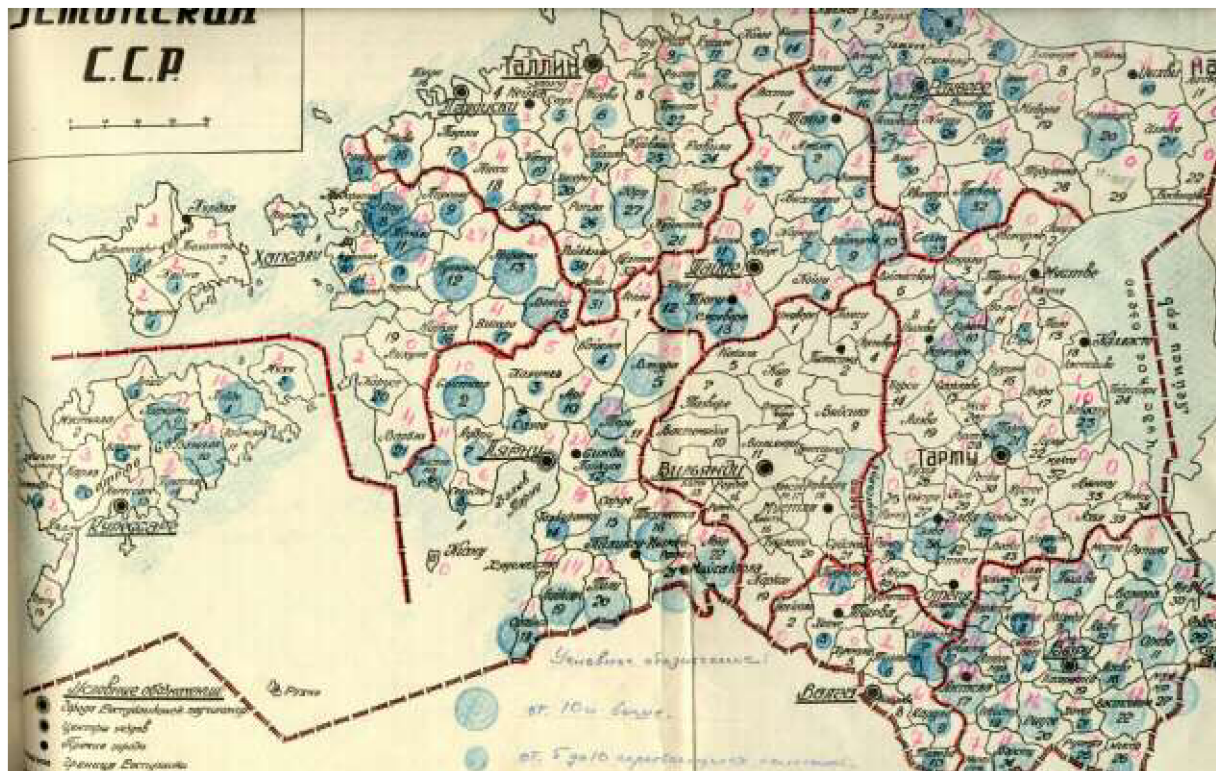
Obrázek č. 2 (str. 36)

Hierarchické rozdělení LLKS

Zdroj: KUODYTĖ, D. a Algis KAŠĖTA. Laisvės kovos 1944-1953 metais: dokumentų rinkinys. Kaunas: Lietuvos Politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996. ISBN 978-9986577157. s. 31.

Obrázek č. 3 (str. 50)

Mapa aktivit estonských partyzánů v roce 1947.

Modrý kruh představuje partyzánskou skupinu, číslo v tomto kruhu značí odhadovaný počet partyzánů.

Zdroj: MGB estonské SSR. <http://metsavennad.esm.ee/> KGB dokumendid, Kaart metsavendade salkadest Eestis 1947.

V L E S K U T S E !

Meie koduma on okupeeritud võõraste vägivaldavõimude poolt. Kõik inimese põhiõigused ja vabadused on kaotatud. Oheldamatu terroriga püütakse rahvast orjastada. Rahva kannatused on määratud.

Kuid Eesti rahva vaimukindlust ei ole suudetud murda. Rahva vankumatu tehe on jätkata sangarlikas Vabadussõjas kättevõideldud riiklikku ja rahvuslikku iseolemist, mis rajatud õiglusele, seadusele ja vabadusele.

Oma mardmatu tähte avaldamiseks ja seaduslike õiguste teostamiseks jätkab Eesti rahvas aktiivse ja passiivse vastupanu avaldamist vägivaldavõimudele.

Et saavutada tõhusamaid tagajärgi võitluses okupantide ja nende käsilaste vastu, selleks tuleb koonduda organiseeritud vastupanugruppidesse.

Üheks selliseks vastupanugruppiks on organisatsioon "R e l v a s t a t u d V ö i t l u s e L i i t", mis on rajatud järgmistele põhimõtetele:

1. demokraatlikele põhimõtetele rajatud riiklik iseseisvus on Eesti rahvale ainus seaduslik ja vastuvõetav ühiskondlik eluvorm.
2. rahvuslik õksmeel on eduka võitluse ja parema tuleviku põhitõlgimuseks. Vastupanu peab olema kantud rahva kõikide kihtide ühistest jõududest.
3. Eesti sa ja sõltumatuse nimel tuleb teostada viis ja järjekindlat võitlust orjastajatega, kusjuures peamiseks võitlusvormiks peab olema relvastatud võitlus.

K a a s k o d a n i k ! I s a m a k u t s a b !

Sind kohustavad su esivanemate ohvrid ja kaasaeglaste kirjeldamatud kannatused ja piinad!

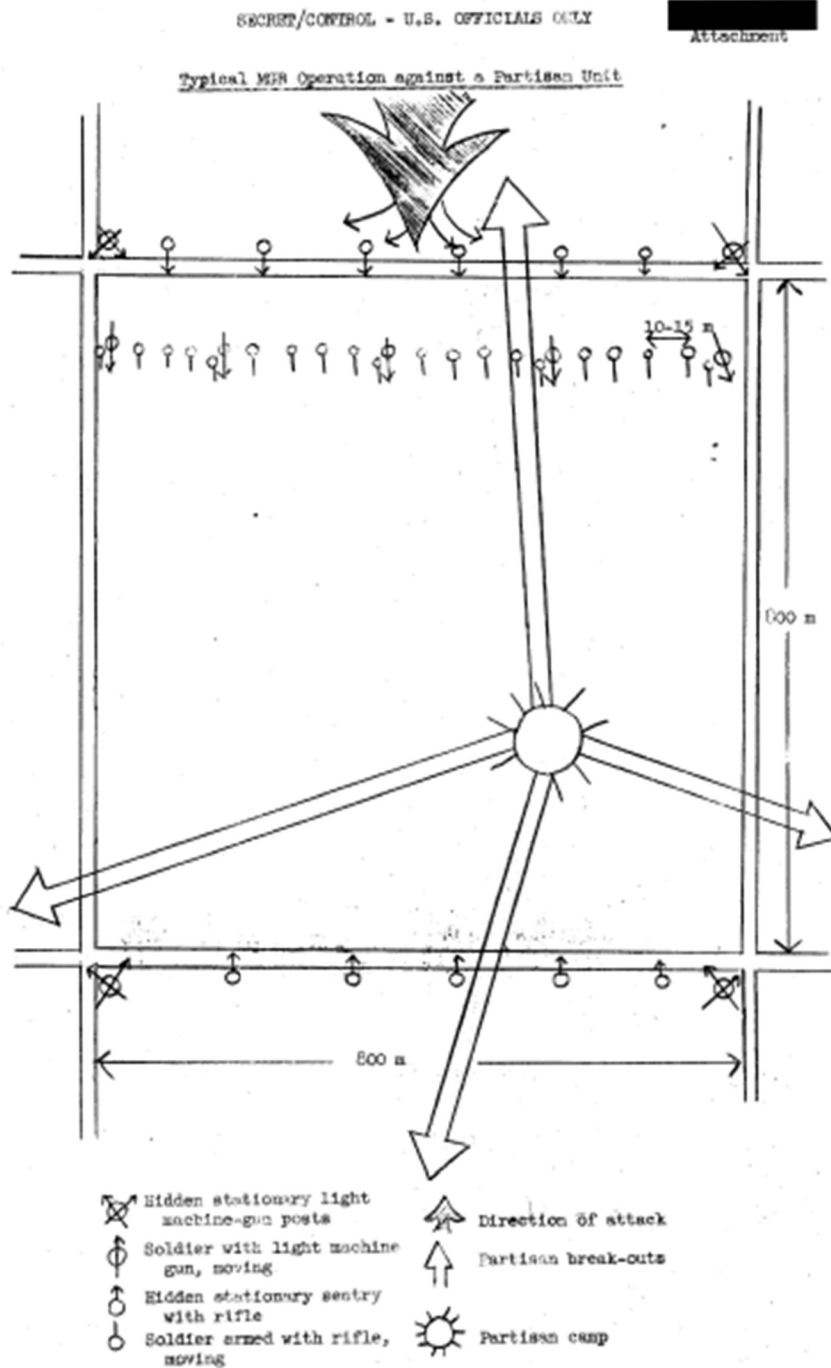
Täida oma kodaniku- ja mehekohust ja ühine organiseeritud vastupanuliikumisega!

M E E S M E E S T E R I D A D E S S E !

Deklarace estonských partyzánů z Ligy ozbrojeného boje (RVL).

Zdroj: <http://metsavennad.esm.ee/> RVL, Relvastatud Võitluse Liit

Obrázek č. 5 (str. 68)

SECRET/CONTROL - U.S. OFFICIALS ONLY

Zpráva CIA obsahující plán střetu partyzánů s Istrebki v Lotyšsku

Zdroj: Elektronický archiv CIA (FOIA Electronic Reading Room). Istrebki, sovětská pomocná bezpečnostní služba v Lotyšsku, Archiv CIA, 6.2.1953.

Obrázek č. 6

CONFIDENTIAL
 CLASSIFICATION SECRET / CONTROL BY OFFICIALS ONLY
 Approved For Release 2006/03/18 : CIA-RDP82-00457R009400590001-7
 CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY 25X1 REPORT

17

INFORMATION REPORT

COUNTRY USSR (Estonian SSR) CD NO. 67624

SUBJECT Partisan Activity in Estonia DATE DISTR. 13 DEC 51

25X1 NO. OF PAGES 1

PLACE ACQUIRED [] NO. OF ENCLS. (LISTED BELOW)

DATE OF INFO. [] 25X1 SUPPLEMENT TO REPORT NO.

THIS DOCUMENT CONTAINS INFORMATION AFFECTING THE NATIONAL DEFENSE OF THE UNITED STATES WITHIN THE MEANING OF THE ESPIONAGE ACT SO U. S. C. 51 AND 52, AS AMENDED. ITS TRANSMISSION OR THE REVELATION OF ITS CONTENTS IN ANY MANNER TO AN UNAUTHORIZED PERSON IS PROHIBITED BY LAW. REPRODUCTION OF THIS FORM IS PROHIBITED.

THIS IS UNEVALUATED INFORMATION

- 25X1 1. Partisans are known to be still in existence in the forests and marshes of Estonia, but no information is available concerning their numbers. The partisans are joined from time to time by persons seeking refuge, for one reason or another, from the authorities.
2. Since the introduction of collectivization, the food problem has become increasingly difficult for the partisans, as the farmers are now themselves short of food. In order to obtain supplies, the partisans often raid the cooperative stores and dairies, seizing cash, foodstuffs, and other necessities, such as clothing, footwear, etc. Attacks are also made on cars carrying money. On one occasion, in the late autumn of 1948 or 1949, a mail train was held up between Valga (57-46N, 26-03E) and Voru (57-51N, 27-00E) and cleared of all valuables.
3. Civilians who may cross their path are not always molested by the partisans, except suspected Communists on whom the Party card is found, or one who has a permit to carry firearms and is discovered armed. Such people are killed without further ado. Similar treatment is also applied to persons who have been active during deportations; and in various parts of the country it has not infrequently happened that militia informers who have been too keen have disappeared, and later their bodies have been found with a note attached stating the "cause of death".
4. At the present time, nothing is ever heard about the identity of partisan leaders. In 1945-46, however, reports were current concerning the activities of particular groups, the name of whose leaders were known.

CONFIDENTIAL

Document No. 1

No Change

Deleted

Class. TS 25X1

Auth: []

Date: 12 09 78 By []

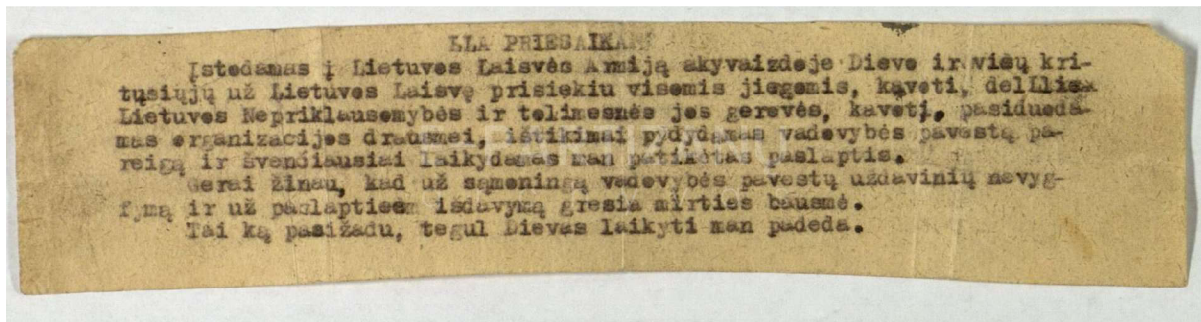
Approved For Release 2006/03/18 : CIA-RDP82-00457R009400590001-7

STATE	☒	NAVY	☒	NSRB	☒	DISTRIBUTION				
ARMY	☒	AIR	☒	FBI	☒					

Report CIA o aktivitách partyzánů v Estonsku

Zdroj: Elektronický archiv CIA (FOIA Electronic Reading Room), Report o partyzánské aktivitě v Estonské SSR, 13.12.1951: Partisan activity in Estonia. 1951.

Obrázek č. 7

LLA PRIESAIKAMA.
Įstodamas į Lietuvos Laisvės Armiją akyvaizdoje Dieve ir visų krikščionių už Lietuvos Laisvę prisiekiu visomis jėgomis, kvėpi, deliais Lietuvos Nepriklausomybei ir telesinės jos gerovės, kvėpi, pasiduoodamas organizacijos drausmei, ištikimai pudydama vadovybės pavestą pareigą ir šventiausiai laikydamas man patiktas paslaptis. Gerai žinau, kad už sąmoningą vadovybės pavestą uždavinį nevykdydamas ir už paslapties išdavymą gresia mirties bausmė. Tai ką pasizadu, tegul Dievas laikyti man padeda.

Text přísahy partyzánské skupiny LLA v Litvě

Zdroj: Litevský speciální archiv, Text přísahy člena Litevské svobodné armády (LLA). 1944-1945, fond K-12, apy. 2, b. 1, l.1.

Obrázek č. 8

Zakladatelé lotyšské organizace LNPA v Kuronsku, září 1946

Autor neznámý, Zdroj: Totalitārisma impact documentation center, Riga.

Obrázek č. 10

Estonští partyzáni ze skupiny Pilvede

Fotografie zachycuje manželskou dvojici (dole) Mahti Saarniit a Milbert Pilv, manželé zemřeli společně 15.3.1953 při přepadu jejich skupiny u lesa Vossa.

Zdroj: Rahvusarhiiv (Estonský národní archiv) Noora arhiivihooone, Tartu, ERAF.129sm.1.612-1.31.4.

Obrázek č. 11

Partyzáni z litevského okruhu Vytis

Jaro 1951, autor Antanas Žygas-Aptiekorius – fotka nalezena při jeho zadržení v roce 1953.

Zdroj: Litevský speciální archiv, fond K-1, apy. 58, b. 33978/3, l. 77-46. Dostupné online z:
<https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p200/doc10268?sqid=2c836fd9b7cd309116065270ce3defdc139ad41e>

Obrázek č. 12

brig. gen. Jonas Žemaitis

Nejvyšší velitel sjednocených litevských partyzánů LLKS a *de iure* prezident Litvy v období od února 1949 do listopadu 1954. Byl vyslýchán samotným Levrentem Berijou. Odsouzen k smrti zastřelením v moskevské věznici. Fotografie pochází z věznice MVD ve Vilniusu.

Zdroj: Litevský speciální archiv, fond k-1, apy. 58, b. 33960/3 - Kalinio asmens byla Nr. 1, l. 267. Dostupné online z:

<https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/doc899?sqid=3de5d9e1bedd7dd97dddb8cf25128285d113d917>